MERKITYKSELLISYYDEN KONSTITUOITUMINEN BENNETT W. HELMIN EMOOTIOTEORIASSA

Kaisa-Mari Majamäki

Pro gradu -tutkielma

Filosofia

Yhteiskuntateiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2019

MERKITYKSELLISYYDEN KONSTITUOITUMINEN BENNETT W. HELMIN EMOOTIOTEORIASSA

Majamäki Kaisa-Mari
Filosofian Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2019
Ohjaajat: Jussi Saarinen, Mikko Yrjönsuuri
sivumäärä: 74 sivua, liitemäärä 0

Tiivistelmä

Mielenfilosofian alaan kuuluvassa tutkielmassani tarkastelen filosofi Bennett W. Helmin käsitystä merkityksellisyydestä ja siihen liittyvästä emotionaalisesta konstituoitumisesta. Merkityksellisyydellä (import) Helm tarkoittaa jostain välittämistä tai jonkin arvostamista. Merkityksellisyyden konstituoitumisen ongelma käsittelee sitä, miksi ja miten asiat muodostuvat meille tärkeiksi ja ovat meille välittämisen arvoisia. Tutkielmani tavoitteena on analysoida Helmin vastausta tähän ongelmaan ja suhteuttaa sitä laajempaan filosofiseen keskusteluun. Tutkimusaineistoni koostuu Helmin keskeisten tekstien lisäksi valikoiduista kommentaarikirjoituksista. Lähestymistapani on käsiteanalyyttinen.

Työni jakaantuu johdannon ja päätännön lisäksi kolmeen päälukuun. Ensimmäisessä pääluvussa (luku 2) selvitän, mitä Helm tarkoittaa merkityksellisyydellä. Lisäksi esittelen sen konstituoitumiseen liittyviä filosofisia ongelmia ja niiden taustoja. Helmin merkityksellisyyttä koskevan teoretisoinnin päätavoite on erilaisten dikotomioiden ohittaminen. Erityisesti hän kritisoi mielen tilojen tyypittelyä ja selittämistä pelkästään kognitiivisen tai konatiivisen vastaavuuden suunnan perusteella.

Toisessa pääluvussa (luku 3) esittelen Helmin emootioteorian ja selvitän, miten se vastaa merkityksellisyyden konstituoitumisen ongelmaan. Helmin holistisen ajattelun mukaan merkityksellisyys konstituoituu arvioivien asenteiden avulla. Samalla merkityksellisyys synnyttää normatiivisia emootiokaavioita, joihin toimija on rationaalisesti sitoutunut. Merkityksellisyyden ja emootioiden väliset objektisuhteet selittävät sekä emootioiden fenomenologiaa että niiden intentionaalisuutta. Helmin malli sisältää jossain määrin myös heideggerilaisen ajattelun piirteitä. Merkityksellisyyden konstituoitumiseen vaikuttaa maailman ja mielen affektiivisuus sui generis.

Tutkielmani viimeisessä pääluvussa (luku 4) suhteutan Helmin näkemyksiä mm. Charles Taylorin ja Jan Slabyn ajatteluun. Lisäksi käsittelen Helmin teoriaan kohdistettua kognitivistista kritiikkiä. Lopuksi arvioin Helmin ajattelumallin vahvuuksia ja heikkouksia. Esitän, että Helmin holistisen ajattelun ongelmana on toisaalta objektiivisuuden ja rationaalisuuden, toisaalta subjektin autonomisuuden vaatimus. Helmin malli tarjoaa kuitenkin varteenotettavan vaihtoehdon sille mielenfilosofiselle traditiolle, jossa korostuvat perinteiset dualismit ja dikotomiat.

Avainsanat: Bennett W. Helm, merkityksellisyys, rationaalisuus, emootioiden filosofia, toimijuus, tunnepohjaiset arvioinnit, arvioivat arvostelmat, emotionaalinen järki

SISÄLLYS

1. JOHDANTO 2

2. MERKITYKSELLISYYDEN KONSTITUOITUMISEN ONGELMA 7

2.1 Mitä on merkityksellisyys (import) ja mikä siinä on ongelmallista? 8

2.2 Dualismien taakka ja Helmin ratkaisuehdotukset 17

3. TUNNEPOHJAISEN ARVIOINNIN JA EMOTIONAALISEN JÄRJEN TEORIA 23

3.1 Helmin käsitys emootioista ja niiden rationaalisuudesta 24

3.2 Merkityksellisyyden emotionaalinen konstituoituminen 33

4. HELMIN MALLI JA MUUT TEORIAT 41

4.1 Helm ja Charles Taylorin ajattelu 41

4.2 Helm ja Jan Slabyn teoria 49

4.3 Helm ja kognitivistiset mallit 52

4.4 Helmin teorian arviointia 59

5. PÄÄTÄNTÖ 66

6. KIRJALLISUUS JA LÄHTEET 71

1. JOHDANTO

Tutkielmani käsittelee merkityksellisyyden konstituoitumista Bennett W. Helmin emootioteoriassa. Helm on yhdysvaltalainen filosofi, jonka mielenkiinnon kohteina ovat mielenfilosofia, toiminnan filosofia ja emootioiden filosofia. Helmin ajattelu on holistista ja osittain konstruktivistista. Hänen tavoitteenaan on luoda uudenlainen näkemys emootioiden intentionaalisuudesta ja fenomenologiasta sekä merkityksellisyyden konstituoitumisesta. Helm rakentaa teoriaansa kolmessa pääteoksessaan**:** *Emotional Reason. Deliberation, Motivation, and the Nature of Value* (2001), *Love, Friendship& the Self. Intimacy, Identification & the Social Nature of Persons* (2010) ja *Communities of Respect. Grounding Responsibility, Authority & Dignity* (2017). Näistä ensimmäinen teos on Helmin emootioihin keskittyvän teorian kulmakivi. Kirjallisten teosten lisäksi Helm on julkaissut useita teostensa sisältöä tukevia esseitä ja artikkeleita.

Tässä tutkielmassa painotan Helmin (2001, 2010) filosofiaa, joka liittyy rationaalisuuteen, merkityksellisyyteen ja emootioihin. Erityisesti keskityn tarkastelemaan Helmin käsitystä emootioiden roolista sellaisessa merkityksellisyyden konstituoitumisen prosessissa, jossa toimijana (agent) on ihminen. Uusimmissa tutkimuksissaan (2017) Helm painottaa reaktiivisia asenteita, ihmisen intersubjektiivista toimintaa sekä ns. kunnioituksen yhteisöjä (Communities of Respect). Emotionaalisen teorian ja merkityksellisyyden määrittelyn osalta Helmin postuloima perusmalli ei kuitenkaan muutu. Tutkielmassa keskityn subjektin näkökulmaan, en niinkään osallistu yhteisöjen toimintaa tutkivaan keskusteluun. Tutkimustapani on käsiteanalyyttinen. Analyysini perustuu Helmin oman tuotannon lisäksi valikoituihin teksteihin, joissa käsitellään Helmin filosofiaa.

Helmin teoriasta ei ole laadittu laajoja kommentaariteoksia. Hänen ajatusmalliinsa viitataan kuitenkin useassa emootioita, etiikkaa tai yhteisöjen emotionaalista toimintaa käsittelevässä kirjoituksessa. Helmin emootioteoriaa ei voi suoraan kategorisoida minkään valmiin ajattelumallin tai koulukunnan oppien alle. Joidenkin tutkijoiden mukaan Helmin ajattelu voidaan sijoittaa kognitivististen ja tunnepohjaisten emootioteorioiden välimaastoon. Vastaavien teorioiden joukossa on Helmin mallin lisäksi monia muitakin intentionaalisuutta

ja arviointia painottavaa teoriaa.[1] Helmin ajattelussa voi erottaa myös heideggerilaisia vaikutteita.

Tutkielman aihe liittyy Helmin ajatusmalleihin emotionaalisesta järjestä (emotional reason), merkityksellisyyden rationaalisuudesta (rationality of import) ja tunnepohjaisesta arvioinnista (felt evaluation)[2]. Tutkielman tavoitteena on käsitellä Helmin näkemystä siitä, mitä merkityksellisyys (import)[3] on, ja miten emootiot osaltaan konstituoivat sitä. Tarkastelen myös merkityksellisyyden ongelmaa (problem of import), jonka ratkaiseminen Helmin teorian mukaan vaikuttaa toimijan persoonuuteen ja sitä kautta myös identiteettiin. Keskityn lisäksi siihen Helmin analyysin, joka liittyy merkityksellisyyden ongelman eri puoliin: motivaatioon, harkintaan ja arvovalintoihin. Helmin ajattelussa vaikuttaa affektiivisen intentionaalisuuden, arvioinnin, arvostelmien ja merkityksellisyyden kietoutuminen toisiinsa holistisesti. Helm korostaa teoriassaan merkityksellisyyden rationaalisuutta ja sen pohjalle rakentuvaa emootioiden fenomenologiaa. Tutkimustehtävänä on vastata kysymykseen: Miten emootiot Helmin mallin mukaan konstituoivat merkityksellisyyden?

Viittaan tutkielman eri kohdissa Helmin ajattelun taustavaikuttajiin. Mielenfilosofiaan ja rationaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä Helmin argumentaatio kohdistuu Daniel C. Dennettin ajatteluun. Rationaalisuuden määrittelyn kohdalla Helm viittaa usein Donald Davidsonin filosofiaan. Toimijuuteen, merkityksellisyyden konstituoitumiseen ja emootioiden määrittelyyn liittyvissä aiheissa Helm seuraa erityisesti Charles Tayloria. Helmin kriittinen argumentaatio käsittelee myös Harry Frankfurtin ajattelua. Merkityksellisyyden ontologisen ja fenomenologisen perustan luomiseen ovat vaikuttaneet John McDowell ja Peter Strawson.

Tutkielman alkuosa (luvut 2 ja 3) keskittyy esittelemään Helmin käsitystä merkityksellisyydestä ja emootioista. Helmin tavoitteena on luoda affektiivisen intentionaalisuuden pohjalta toimiva holistinen ajatusmalli, jossa korostuu merkityksellisyyteen liittyvä rationaalisuus. Helm pyrkii tutkimaan erityisesti niitä

[1] Slaby mainitsee vastaavassa yhteydessä esim. Peter Goldien ja Matthew Ratcliffen mallit (ks. esim. Slaby 2012). Bradyn mukaan Helmin teoria edustaa ”keskitien mallia”. Hänen mukaansa myös Robert Robertsin emootiomalli kuuluu samaan ryhmään (ks. Brady 2008). Helmin mallia luonnehditaan myös kompleksiseksi (ks. esim. Guerrero 2016).
[2] Käytän käännöstä tunnepohjainen arviointi (felt evaluation).
[3] Käytän käännöstä merkityksellisyys tai merkitys (import).

paradoksaalisia merkityksellisyyden sisältöjä, jotka liittyvät subjektiivisuuteen, objektiivisuuteen ja toimijuuteen. Merkityksellisyys tarkoittaa Helmin luomassa ontologisessa kontekstissa ennen kaikkea toimijan subjektiivista kykyä välittää jostain. Tämän lisäksi merkityksellisyys on toimijan kykyä välittää jostain asiasta objektina tai sen itsensä takia. Ne toimijat, jotka ovat persoonia, kykenevät myös arvottamaan ja arvostamaan merkityksellisiä asioita tai tilanteita.

Helmin ajattelun lähtökohtana on dualismiin perustuvan mielenfilosofian korvaaminen kokonaisvaltaisella emotionaalisella selittämisellä. Hän pyrkii ohittamaan erityisesti kognitio–konaatio-dikotomiaan liittyviä ongelmia. Helmin argumentaation mukaan merkityksellisyyden ongelmat jäävät erilaisiin dikotomioihin perustuvan ajattelun takia ratkaisematta. Tämä aiheuttaa toimijalle ongelmia motivaatioon, harkintaan ja valintaan liittyvissä kysymyksissä. Helmin mukaan merkityksellisyyden ongelma ratkeaa, jos dikotomioihin perustuva ajattelumalli korvataan holistisella mallilla. Samalla merkityksellisyyteen liittyvä subjektiivisuuden ja objektiivisuuden välinen paradoksi väistyy. Käsittelen Helmin käsityksiä toimijuudesta, merkityksellisyyden ongelmista ja dualismista luvussa 2.

Helmin ajattelun keskeinen sisältö liittyy affektiivisuuteen ja emootioihin. Helmin malli perustuu oletukseen emootioiden rationaalisuudesta ja intentionaalisuudesta. Teorian mukaan emootioiden fenomenologia voidaan selittää tietoisuuden kohdistumisella eri objekteihin. Helm korostaa rationaalisten emootiokaavioiden (pattern)[4] toimintaa kahdella eri tasolla. Emootiot ovat suhteessa merkityksellisyyteen sekä projektiivisia että responsiivisia. Helmin malliin liittyvät tunnepohjaiset arvioinnit sisältävät emootioiden lisäksi ruumiillisia tuntemuksia ja haluja, joihin liittyy implisiittinen kokemus mielihyvästä (pleasure) tai mielipahasta (pain). Tunnepohjaisten arviointien lisäksi merkityksellisyys konstituoituu arvioivien arvostelmien avulla (evaluative judgments)[5]. Helmin mallissa tunnepohjaisten arviointien ja arvioivien arvostelmien ontologiaan liittyy samanarvoisuus. Merkityksellisyyden konstituoitumisen näkökulmasta on välttämätöntä esitellä Helmin luomia tunnepohjaisten arviointien ja emootioiden kaavioita sekä niihin liittyviä määrittelyjä. Esittelen Helmin käsityksiä emootioista ja merkityksellisyyden emotionaalisesta konstituoitumista luvussa 3.

[4] Käytän käännöstä kaavio (pattern).
[5] Käytän käännöstä arvioiva arvostelma (evaluative judgment).

Tutkielman loppuosa (luku 4) painottuu Helmin mallin ja muiden teorioiden välisiin näkemyksiin. Käsittelen Helmin mallin yhteyksiä Charles Taylorin ja Jan Slabyn ajatteluun. Lisäksi esittelen Helmin mallin ja kognitivististen teorioiden välistä keskustelua. Taylorin filosofian osuus Helmin ajattelussa on merkittävä. Helmin tavoitteena on rakentaa käytännöllisen järjen toimintaan liittyvä holistinen ajatusmalli osittain niistä lähtökohdista, jotka ovat hänen mielestään Taylorin ajattelussa jääneet keskeneräisiksi. Käsittelen Taylorin ajattelua ja sen heijastumista Helmin malliin kohdassa 4.1.

Helmin emootioteoriaan ja merkityksellisyyteen liittyvien positiivisten kommentaaritekstien joukossa korostuvat fenomenologiseen perinteeseen liittyvät tulkinnat. Helm sanoutuu irti varsinaisesta heideggerilaisesta ajatteluperinteestä, mutta myöntää myös sen, että hänen teoriastaan saattaa löytyä joitain heideggerilaisia kaikuja.[6] Jan Slaby (2009) on tutkinut Helmin ajattelua ja muodostanut osittain sen pohjalta oman heideggerilaiseen fenomenologiaan painottuvan emootiotulkintansa. Esittelen Slabyn emootiomallin ja hänen tulkintansa Helmin ajattelusta kohdassa 4.2.

Tutkielman aihe liittyy lisäksi Helmin ja kognitivististen ajattelijoiden väliseen keskusteluun. Helmin kritiikki kohdistuu sekä kognitivistiseen että ei-kognitivistiseen ajatteluun. Merkityksellisyyden ongelmat jäävät Helmin mukaan niissä molemmissa ratkaisematta. Keskustelua on käyty Helmin mallin sisältämistä reunaehdoista, joista ehdottomin on merkityksellisyyden rationaalisuus. Helmin emootiomallin ja kognitivismin välillä keskeiseksi keskustelun aiheeksi on noussut myös Helmin tekemä tulkinta emootioiden fenomenologisesta luonteesta. Helmin tulkinnan mukaan rationaalisen kaavion (pattern) mukaiset emootiot edellyttävät toimijalta implisiittisesti suostumusta tai hyväksymistä (assent). Aiheeseen liittyvään mielenfilosofiseen keskusteluun ovat osallistuneet mm. Christine Tappolet (2012, 2016), Sabine Döring (2008, 2014) ja Robert Roberts (2003). Esittelen Helmin argumentaatiota suhteessa kognitivistisiin teorioihin kohdassa 4.3.

Tutkielman kohdassa 4.4 käsittelen Helmin teorian vahvuuksia ja heikkouksia. Esittelen tässä yhteydessä myös Antti Kauppisen (2018), Mikko Salmelan (2014) ja Héctor Guerreron (2016) näkemyksiä Helmin ajattelusta. Samalla nostan esiin Helmin luomia ratkaisuja ja arvioin niiden sisältöä eri näkökulmista käsin. Puntarioin Helmin holistisen ajattelun

[6] Helmin suorat viittaukset ns. heideggerilaiseen filosofiaan ovat melko vähäisiä. Ks. Helm 2002, 194 ja Helm 2016, 214–215.

ongelmia, jotka liittyvät yhtäältä objektiivisuuden ja rationaalisuuden, toisaalta subjektin autonomisuuden vaatimuksiin.

Tutkielman lopussa (luku 5) kokoan yhteen Helmin filosofiasta nousevia johtopäätöksiä ja esittelen tutkielman tuloksia. Tutkielman painopiste on Helmin teorian mukaisessa emootioiden mielenfilosofisessa tutkimuksessa ja merkityksellisyyden konstituoitumiseen liittyvissä kysymyksissä.

2. MERKITYKSELLISYYDEN KONSTITUOITUMISEN ONGELMA

Tässä luvussa käsittelen merkityksellisyyttä tai merkitystä (import) Bennett Helmin emootioteorian valossa. Merkityksellisyyden konstituoitumisella tarkoitan tässä yhteydessä merkityksellisyyden perusteiden ja kokemisen edellytysten tarkastelua. Nostan esiin kysymyksiä, jotka Helmin teorian mukaan liittyvät ennen kaikkea ihmisen toimintaan merkityksellisyyden konstituoitumisessa valinnan, harkinnan ja motivaation yhteydessä. Esittelen ensin Helmin käsityksen merkityksellisyydestä, sen fenomenologiasta sekä toimijasta merkityksellisyyden subjektina. Keskityn ensin tutkimaan merkityksellisyyden ongelmaa (problem of import). Tämän jälkeen siirryn käsittelemään dualistisen ajatteluperinteen ja erilaisten dikotomioiden aiheuttamia haasteita merkityksellisyyden konstituoitumiselle. Lopuksi esittelen Helmin ratkaisuja dualismin ohittamiseen.

Helmin päätavoitteena on luoda affektiiviseen intentionaalisuuteen perustuva holistinen ajatusmalli. Mallin perusajatus liittyy toimijan (agent) rooliin ja merkityksellisyyden rationaalisuuteen. Helm haluaa selvittää erityisesti halujen ja tunteiden osuutta rationaalisessa toiminnassa. Hän kritisoi perinteisen filosofian tapaa määritellä rationaalisuus ja erottaa rationaalinen toiminta muista mentaalisista toiminnan tasoista, kuten emootioista ja haluista. Tässä perinteisessä jaottelussa rationaalisuuden eri puolina korostuvat teoreettisen järjen sisältämä episteeminen rationaalisuus ja käytännöllisen järjen piirissä vaikuttava instrumentaalinen rationaalisuus. Helmin tavoitteena on herättää keskustelua erityisesti käytännöllisen järjen sisällöistä. (Helm 2001, 1–2.)

Helmin holistisessa teoriassa merkityksellisyys liittyy jollain tasolla kaikkiin muihin elementteihin. Helm tulkitsee merkityksellisyyden hyvin laajana käsitteenä, joka voidaan yhdistää ihmisiin, eläimiin ja yhteisöihin. Ajatusmalli korostaa kuitenkin yksilön näkökulmaa ja subjektiivisia merkityksiä. Perinteinen dualistinen ajatteluperinne ja sen kritiikki liittyvät oleellisesti Helmin määrittelemän merkityksellisyyden lähtökohtiin.[7] Vaikka Helmin määrittely kattaa osittain myös eläinkunnan, keskityn tässä tutkielmassa lähinnä ihmisen toiminnan selittämiseen Helmin teorian valossa.

[7] Palaan dualismin käsittelyyn kohdassa 2.2.

2.1. Mitä on merkityksellisyys (import) ja mikä siinä on ongelmallista?

Helmin käsitemäärittelyn mukaan merkityksellisyys on holistisen ajatusrakenteen tärkein osatekijä. Affektiivinen toiminta syntyy merkityksellisyyden ympärille. Toisaalta merkityksellisyys myös oikeuttaa sekä emootioiden että uskomuksien olemassaolon. Merkityksellisyydellä on tärkeä rooli toimijan arvovalinnoissa ja motivationaalisessa toiminnassa. Seuraavaksi esittelen ensin Helmin käsityksiä toimijuudesta. Tämän jälkeen siirryn kuvaamaan rationaalisuuden osuutta merkityksellisyyden sekä toimijan roolin määrittelyssä. Lopuksi käsittelen merkityksellisyyden ongelmaa (problem of import) Helmin näkemyksen mukaisesti.

Peter Strawsonin[8] ajattelua seuraten Helm haluaa sanoutua irti dualismista ja tarkastella mielen rakenteita internalistisen näkökulman avulla. Helmin mallissa merkityksellisyyden sisällöt ja konstituoituminen perustuvat osaltaan toimijuuden määrittelyyn. Toimijana oleminen on lähtökohtaisesti kykyä välittää asioista, sitoutua merkityksellisyyteen ja itselle hyvään elämään. (Helm, 2017, 34.) Monilla toimijoilla on välittämisen lisäksi kyky arvottaa. Tämän kaltaiset toimijat ovat persoonia. Erityisesti Helm korostaa merkityksellisyyden, persoonuuden ja identiteetin välistä yhteyttä. Merkityksellisyys on syvimmillään kokemusta autenttisesta identiteetistä eli ”tunnetta elämisen arvoisesta elämästä”. (Helm 2009c, 11.)

Helmin mukaan persoonuus liittyy positiiviseen vapauteen, jossa korostuvat vapaus valita ja toteuttaa valintojaan. Persoona on toimija, joka kykenee arvioinnin avulla asettamaan itselleen erilaisia tavoitteita ja päämääriä. Hän kykenee myös sitoutumaan niihin arvoihin, jotka muokkaavat identiteettiä. Helmin mukaan useimmat ihmiset ovat toimijoina persoonia, toisin kuin eläimet. Kaikki ihmiset eivät välttämättä ole persoonia, eikä ole mahdotonta, että jokin ei-ihminen voisi olla persoona. Persoona voi uskoa johonkin tai olla uskomatta, arvostaa jotain tai olla arvostamatta. Persoona pystyy arvioimaan ja arvottamaan. Persoonalla on oma identiteetti. (Helm 2001, 2–3; Helm 2017, 2–3, 52–55.)

Vaikka Helm korostaa subjektin ja persoonan näkökulmaa, hän kritisoi sellaista individualismia, jossa yksilön oikeudet ja vapaudet nostetaan kokonaan yhteisön

[8] Helm viittaa useassa yhteydessä Peter Strawsonin tunnettuihin esseisiin. Ks. Peter Strawson. *Freedom and Resentment* sekä *Self, Mind and Body*. Teoksessa *Freedom and Resentment and Other Essays.* 2008/1974. Helm viittaa Strawsoniin erityisesti uusimmassa yhteisöteoriassaan sekä reaktiivisten asenteiden määrittelyn yhteydessä. Tutkielmassa ei ole mahdollista osallistua tarkemmin tähän keskusteluun.

yläpuolelle. Vastuullinen persoona on myös moraalinen toimija, joka käy dialogia muiden kanssa.[9] Persoona välittää itsestään ja omista motiiveistaan sekä harjoittaa omaa toimintaansa rationaalisen kontrollin avulla. Toiminnan arviointi ja vastuun ottaminen ei kuitenkaan aina onnistu. Helmin mukaan tärkeintä on se, että toimijalla on kyky ja kapasiteetti arvioida ja ottaa vastuu valinnoistaan. (Helm 2010, 97–98; Helm 2017, 2–5.) Helmin mallissa toimija tai subjekti on merkityksellisyyden keskiössä.

Tulkintani mukaan Helmin tavoite on osittain konstruktivistinen. Päämääränä on rakentaa täysin uudenlainen holistinen ajatusmalli, jonka avulla selvitetään merkityksellisyyden syvin olemus. Helm vetoaa useassa yhteydessä fenomenologisiin argumentteihin, joiden avulla hän selventää mallinsa kokonaisuuden eri osien ilmenemistä. Helmin kokonaisvaltaisen ajattelun lähtökohtana on ennen kaikkea rationaalisuus. Holistiselle mallille tyypillisesti eri näkökulmia ei voi kovin tarkasti erottaa toisistaan. Selvitän seuraavaksi Helmin näkemyksiä merkityksellisyyden ontologisen ja rationaalisen määrittelyn perusteista. Lisäksi nostan esiin välittämisen ja arvostamisen merkityksellisyyden entiteetteinä tai ”tyyppeinä”. Merkityksellisyys voidaan Helmin mukaan jakaa erilaisiin osa-alueisiin ja sitä voidaan lähestyä eri näkökulmista. Käsittelen Helmin näkemystä merkityksellisyydestä myös syvyyden ja voimakkuuden näkökulmasta.

Helm (2001, 56) selittää merkityksellisyyden subjektiivisuuden ja objektiivisuuden ontologiaa John McDowellin tunnetun ajatusmallin avulla. Primaarikvaliteetteihin ja sekundaarikvaliteetteihin perustuva malli on alun perin modifioitu John Locken filosofian pohjalta. McDowellin (2002, 131–150) mukaan primaarikvaliteetit ovat täysin objektiivisia totuuksia, joihin subjektin kokemukset eivät voi vaikuttaa. Sekundaarikvaliteetit ovat subjektin tietoisuutta ja käsitystä maailmasta. Tällaista edustaa esimerkiksi värien näkeminen. Värien tunnistaminen perustuu subjektiiviseen arvioon, mutta toisaalta väreihin liittyy myös objektiivinen määritelmä. Edellisten lisäksi maailmassa vaikuttaa statukseltaan täysin subjektin kokemukseen perustuva ilmiö, kuten esimerkiksi se, että yksilö pitää tai ei pidä suklaakakusta.

Helmin (2001, 56–57) analyysin mukaan merkityksellisyyden ontologia vastaa jossain määrin sekundaarikvaliteettien sisältöä, mutta on hieman sitä subjektiivisempaa. Merkityksellisyyden sisällöt valikoituvat arvioinnin avulla. Merkityksellisyys on samaan

[9] Helm korostaa teoriansa myöhäisemmässä vaiheessa erityisesti yhteisöjä (Communities of Respect). Ks. Helm 2017.

aikaan sekä subjektiivinen että objektiivinen. Helmin mukaan subjektiivinen arviointiprosessi ja siitä seuraava merkityksellisyys saattavat sisältää myös paradigmasta poikkeavia anomalioita. Esimerkiksi musiikkisävellys voi esitettynä sisältää virheitä, mutta silti se edustaa sävellyksenä kokonaisuutta, jonka subjekti tunnistaa ja ymmärtää oman elämismaailmansa kautta. Rationaalinen kokonaisuus pysyy normaalisti ennallaan niin kauan kuin irrationaaliset elementit tai konfliktit eli anomaliat eivät häiritse koherenssia.

Helmin määrittelyn mukaisessa ontologiassa merkityksellisyys tarkoittaa ennen kaikkea välittämistä (caring). Objektiivinen välittäminen on normatiivista merkityksellisyyttä. Subjektiivinen välittäminen puolestaan kohdistuu johonkin, jonka hyvinvoinnista toimija välittää ja on huolissaan. Tällainen subjektiivinen merkityksellisyyden alue liittyy jostain välittämisenä jonain. Helm korostaa sellaista mielen toimintaa, jossa välittäminen kohdistuu intentionaalisesti johonkin kohteeseen tai päämäärän merkityksellisyyden sisältöjen kautta, ei ”vain kasana atomeja”. (Helm 2017, 34, 45–46.) Välittäminen voi liittyä haluihin tai johonkin ei-fundamentaaliseen toimintaan. Välittämisen kyky yhdistää ihmisiä ja useita eläimiä. Esimerkiksi kävelylenkille haluava koira saattaa tuoda emännälleen hihnan. Sillä on halu päästä ulos. Tämä halu johtuu siitä, että lenkille meneminen on koiralle jotain, josta se välittää. (Helm 2001, 31–32.)

Välittämisen lisäksi merkityksellisyys voi Helmin mielestä olla arvostamista ja arvottamista (valuing). Välittämisen ja arvottamisen kesken vallitsee syvyysero. Arvottaminen on merkityksellisyyden syvempi osa-alue, joka on mahdollista yleensä vain persoonille. Arvottaminen on persoonalle oleellista, koska arvot liittyvät myös käsitykseen toimijan identiteetistä ja omasta arvosta. Arvojen menettäminen johtaa Helmin mukaan identiteetin menettämiseen tai identiteettikriisiin.[10] (Helm 2001, 99–101; Helm 2009b, 251–252.)

Oman tulkintani mukaan Helmin määrittelemä merkityksellisyys liittyy vahvasti toimijuuteen. Ontologisen näkökulman avulla subjektiivinen merkityksellisyyden alue on jostain välittämistä, kun taas objektiivinen alue on merkityksellisyys itsessään. Välittäminen ja merkityksellisyys ovat Helmin mukaan saman sisällön selittämisen eri puolia. Merkityksellisyys ilmenee välittämisenä ja arvottamisena. Useimmat toimijat kykenevät

[10] Merkityksellisyyden kolmantena osa-alueena ovat Helmin jaottelussa sellaiset välittämisen ja arvostamisen syvemmät osa-alueet, jotka liittyvät reaktiivisiin asenteisiin ja interpersoonallisuuteen. Reaktiiviset asenteet ovat tyypillisiä yhteisön ja jaetun merkityksellisyyden kontekstissa. Reaktiiviset asenteet liittyvät Helmin yhteisö-teoriaan, jota ei ole mahdollista tämän tutkielman yhteydessä käsitellä. Ks. Helm 2017 ja Helm tulossa 2019.

välittämiseen, mutta vain persoonat pystyvät arvottamaan asioita. Helmin postuloimana merkityksellisyys liittyy myös toiminnan filosofiaan. Seuraavaksi siirryn tutkimaan Helmin käsityksiä merkityksellisyyden sisältämistä valppaudesta ja toiminnasta.

Helmin mukaan merkityksellisyys edellyttää valppautta (vigilance) ja toimintaa (action) jonkin merkityksellisen asian puolesta:

> Mitä sitten on merkityksellisyys? Jotta jokin olisi sinulle merkityksellinen – että *välittäisit siitä* – tarkoittaa (karkeasti) sitä, että kyseinen seikka on huomion ja toiminnan arvoista. Osaltaan tämä tarkoittaa, että sinun tulee olla uskottavasti *valpas* suhteessa niihin olosuhteisiin, jotka vaikuttavat merkityksellisyyteen joko suotuisasti tai päinvastoin, ja sinun tulee olla *valmis toimimaan* sen puolesta. (Helm 2009b, 252.)[11]

Valppaus voi olla aktiivista tai passiivista. Liikennevalojen vaihtumisen odottaminen on esimerkki toiminnasta, joka vaatii tarkkaavaisuuden suuntaamista ja jakamatonta huomiota. Tämän kaltainen aktiivinen valppaus edellyttää useimmiten toimijan aktiivisuutta. Merkityksellisten asioiden tai tilanteiden kohdalla tärkeämpää onkin usein passiivinen valppaus. Tällä Helm tarkoittaa yleistä tilanteeseen virittäytymistä ja suuntautumista (attunement) tai huomion kohdistamista merkityksellisiin asioihin toimijan oman intuitiivisen sensibiliteetin avulla. (Helm 2001, 72.)

Merkityksellisyyteen liittyy myös voimakkuus- ja tasoeroja. Merkityksellisyyden voimakkuutta voidaan Helmin mukaan lähestyä kahdella tavalla. Ensinnäkin jonkin asian merkityksellisyys saattaa olla toimijalle subjektilähtöisesti voimakasta. Jokin asia on toimijalle lähtökohtaisesti merkityksellisempi kuin toinen. Toiseksi merkityksellisyyden voimakkuuteen vaikuttaa toimijan motivaatio. (Helm 2001, 106–107.) Välittäminen saa aikaan valppautta ja toimintaa merkityksen puolesta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että välittämisen kohde eli merkityksellisyys olisi aina kategorisesti hyvänä pidetty asia tai kaikille yhteinen standardi. Pikemminkin merkityksellisyys sisältää vain vaatimuksen huomion, välittämisen ja toiminnan kohteena olemisesta. (Helm, 2017, 36.)

Merkityksellisyyden sisältöjen määrittely liittyy yhtäältä vahvasti subjektiin ja toimijan luonteeseen, toisaalta rationaalisuuden vaatimukseen sisältyvään normatiivisuuteen. Helm haluaa erottaa toisistaan toimijan ja persoonan. Toimijalla on haluja, jotka liittyvät

[11] What, then, is import? For something to have import to you – for you to *care* about it – is (roughly) for it to be worthy of attention and action. In part this means you must be reliably *vigilant* for circumstances affecting it favourably or adversely and be *prepared to act* on its behalf.

välittämiseen. Toimija eroaa tietokoneesta tai vaikkapa alkueläimestä. Kuitenkin vain ihmiset ovat yleensä persoonia, jotka kykenevät arvottamiseen ja arvostamiseen. Merkityksellisyys ilmenee myös objektiivisen ja normatiivisen välittämisen kautta. Tämän kaltainen merkityksellisyyden ontologia ilmentää mielen rationaalisuutta. Merkityksellisyyden rationaalisuus (rationality of import)[12] on Helmin teorian kulmakivi. Helm on saanut vaikutteita rationaalisuuden määrittelyyn Donald Davidsonin ja Daniel C. Dennettin filosofiasta. Käsittelen seuraavaksi Helmin käsityksiä rationaalisuuden luonteesta.

Helmin (2001, 3) argumentaation mukaan ”rationaalisuus on mielen perustava ideaali”[13]. Ajatusmalli perustuu pitkälti Donald Davidsonin luomaan rationaalisuuden ja mielen toiminnan määrittelyyn.[14] Davidsonin (1994, 137–149) väitteen mukaisesti rationaalisen toimijan mentaaliset tilat eivät voi olla täysin ristiriitaisia. Tämän argumentaation mukaan ei ole olemassa sellaisia tarkkoja eksplisiittisiä lakeja, joiden avulla mentaalisia ja fysikalistisia tapahtumia voitaisiin liittää toisiinsa. Fysikalistiset syyn ja seurauksen lait voidaan yhdistää tarkasti vain fysikalistisiin tapahtumiin. Mentaaliset tapahtumat puolestaan selitetään mentaalisella tasolla ihmisen taustan, halujen ja tekojen perusteella. Davidsonin johtopäätöksenä on, että mentaaliset ja fysikalistiset tilat edustavat saman tapahtuman erilaisia rationaalisia selitysmalleja. Olion mielen ja ruumiin välisissä toiminnoissa kausaatio on validia fysikalististen lainalaisuuksien piirissä. Mentaaliset tilat ovat vain satunnaisesti kausaaliyhteydessä fysikalistisiin tiloihin, jolloin toiminnan selityksestä tulee lopulta ristiriitainen. Mentaalisten tilojen edustamat lainalaisuudet voidaan kuitenkin yhdistää ristiriidattomasti toisten mentaalisten tilojen välille.

Edellä määritelty rationaalisuus edellyttää kokemusten ristiriidattomuutta ja kausaatiota. Helm myötäilee Davidsonin laatimaa analyysiä ja esittää, että mentaaliset tilat ovat fenomenologialtaan keskenään reflektoivia intentionaalisia tiloja, jotka pyrkivät ristiriidattomaan toimintaan. Mielen toiminta liittyy laajemmin normatiivisuuteen ja rationaaliseen kaavioon (pattern). Käytännössä mielen toiminta on kuitenkin hyvin usein irrationaalista. Helmin argumentaation mukaan tästä seuraa, että kausaaliselitys ei ole mielen toimintojen selittämisen suhteen aina riittävä selitys. Rationaalisuus on mielen toiminnan perustava ideaali vain silloin, kun suurin osa toiminnasta on rationaalista. Helmin tulkinnan

[12] Merkityksellisyyden rationaalisuus (rationality of import) korostuu Helmin teoriassa, mutta hän kategorisoi sen tarkemmin vasta uusimmassa filosofiassaan (2017).
[13] Rationalism is the constitutive ideal of the mental.
[14] Donald Davidsonin tieteenfilosofisesta toiminnan analyysistä, ns. suopeuden periaatteesta ja sen ongelmista ks. esim. Risjord 2014, 89–90.

mukaan virheet, konfliktit ja irrationaalisuus kuuluvat affektiivisuuteen. Rationaalisen mentaalisen toiminnan kokonaisuus on kuitenkin normaalisti pääosin koherenttia ja rationaalista. (Helm 2001, 2-11.) Helmin tavoitteena on valottaa rationaalisuuden luonnetta emotionaalisuuden ja affektiivisuuden ontologian avulla. Toisaalta Helmin ajattelu sisältää vahvan yhteyden myös rationaalisen toimijan emotionaaliseen essentiaan. Maailmassa vaikuttavat emotionaalinen järki ja affektiivisuus sui generis. Merkityksellisyyden rationaalisuus näkyy autonomisen persoonan kykynä välittää asioista ja pitää niitä tärkeinä.

Davidsonilta saamiensa vaikutteiden lisäksi Helm viittaa rationaalisuuden määrittelyn osalta Daniel C. Dennettin filosofiaan. Dennettin (1999, 46–49, 60–75) mukaan perinteinen filosofinen ajattelurakenne korostaa pohjimmiltaan kartesiolaista dualismia. Episteeminen rationaalisuus tarjoaa uskomuksia ja tietoa. Instrumentaalisen rationaalisuuden avulla toimija pyrkii jäsentämään asioita ja tapahtumia lähinnä välineellisin keinoin päämäärän perusteella. Dennett haluaa ohittaa dualismiin perustuvat määrittelytavat. Hänen mielestään myös shakkia pelaava tietokone voi toimia aidon toimijan tavoin päämäärähakuisesti instrumentaalisen rationaalisuuden piirissä. Rationaalinen toimija on kuin tietokone, jossa aivojen eri osat vastaavat erilaisista aistipohjaisista toiminnoista.

Helmin ajattelun lähtökohtina ovat Dennettin tapaan traditionaalisen filosofian kritiikki ja rationaalisuuden uudelleen määrittely. Helmin mielestä Dennettin näkemys toimijuuden luonteesta eliminoi kuitenkin affektiivisen tietoisuuden tasoksi, joka redusoituu ja sulautuu osaksi muuta kokemusmaailmaa. Samalla ohitetaan halut, toiveet ja tunteet. Helmin mukaan ”täysiverinen toimija” [15] ei voi olla kone, koska koneella on vain välineellisiä päämääriä. Aidolla toimijalla on autonomisuuteen perustuva halu ja kyky kokea jokin asia välittämisen arvoisena eli merkityksellisenä. Helmin mielestä tietokoneen toiminta voi edustaa vain täysin mekaanista intentionaalista toimintaa. (Helm 2010, 53–54, 66.) Dennettin ajattelulle tyypillinen mekanistinen ja redusoiva materialismi ei selitä Helmin ajatusta affektiivisuuden ja toimijan rationaalisesta luonteesta.

Helmin mukaan toimija on merkityksellisyyden subjekti:

> Samoin, meidän tulisi erottaa shakkia pelaavan koneen kvasi-agentille tyypilliset piirteet aidosta toimijasta: shakkia pelaavat koneet ovat *vain intentionaalisia systeemejä*, jotka osoittavat päämääräsuuntautunutta käytöstä, jossa keskitytään instrumentaaliin ja (minimaalisesti) episteemiseen rationaalisuuteen. Vastakohtana

[15] Helm 2010, 53. Full-blooded agent.

> tälle, *toimijana* oleminen on merkityksellisyyden subjektina olemista, subjektina, joka välittää asioista, jolle asioilla on ”väliä”. (Helm 2010, 54.)[16]

Helmin teoria korostaa haluja ja tunteita. Shakkia mekanistisesti pelaava tietokone voi saavuttaa pelissä päämäärän, mutta koneen toiminta ei sisällä aitoa välittämistä tai erityistä halua tietynlaiseen arvioivaan toimintaan. Helmin mukaan mielenfilosofisessa keskustelussa halujen ja päämäärien välillä vallitseva erilaisuus on ohitettu ja halu on redusoitu osaksi päämäärää. Päämäärää selitetään usein episteemisin käsittein jotka liittyvät uskomuksiin. Jonkin asian pitämiselle haluttavana tai arvokkaana ei löydy edes tieteellistä käsitettä tai luokkaa. Helm nimittää tätä merkityksellisyyden ongelmaksi (problem of import). Myös metaeettinen tutkimus on Helmin analyysin mukaan ajautunut samaan merkityksellisyyden ongelman aiheuttamaan umpikujaan. Moraalisen toimijan ja persoonan aseman määrittely ja ontologia on jäänyt ratkaisematta. (Helm 2001, 30–32; Helm 2009a, 90–91.)

Helm vertaa merkityksellisyyden ongelmaa Euthyfronin dilemmaan, jonka Platon esittää dialogissaan moraalivalintoihin liittyen.[17] Helm modifioi dilemman: ”Ovatko asiat meille merkityksellisiä, koska haluamme niitä, vai haluammeko asioita, koska ne ovat meille merkityksellisiä?” [18] Helmin teoretisoinnin mukaan dilemman ensimmäisen ehdon hyväksyminen johtaa siihen, että subjektin oma halu toimii merkityksellisyyden määrittäjänä. Koska haluamme ja toivomme jotain, tekee halu asiasta subjektiivisesti merkittävän. Jälkimmäisen ehdon hyväksyminen edellyttää merkityksellisyyden olevan jotain objektiivisesti haluttavaa. Toisin sanoen, merkityksellisyys liittyy siihen, että pidämme jotain asiaa yleisesti maailmassa vaikuttavana asiana, joka on merkityksellistä ja arvokasta. Molempien ehtojen yhtäläinen hyväksyminen yhtä aikaa tuntuu mahdottomalta, mutta toisaalta molemmat ehdot ovat myös yhtäläisesti totta. Subjektiiviset halut eivät voi määritellä sellaista merkityksellistä asiaa, joka on jo itsessään valmiiksi objektiivinen ja merkityksellinen. Objektiivisuuden toteutuminen puolestaan estää subjektiivisuuden ja autonomisen valinnan mahdollisuuden. Yhtäältä koemme, että voimme itse valita välittämisen kohteita tai arvoja, toisaalta toimimme jonkin valmiiksi muokatun itsemme ulkopuolisen uskomuksen pohjalta. Helmin mielestä klassisen dilemman esittämät

---

[16] Likewise, we ought to distinguish the kind of quasi-agency characteristis of things like chess-playing computers from genuine agency: chess-playing computers are *mere intentional systems* insofar as they exhibit goal-directed behavior mediated by instrumental and (minimal) epistemic rationality. By contrast, to be an *agent* just is to be a subject of import, a subject that can care about things, to whom things can “matter”.

[17] Platon 1999, 137–139.

[18] Helm 2009a, 91. Do things have import to us because we desire them, or do we desire them because they have import to us?

vaihtoehdot estävät kokonaan valintojen tekemisen ja aiheuttavat toimijalle merkityksellisyyden ongelman. (ks. esim. Helm 2001, 49–56; Helm 2009a, 91.)

Helmin tulkinnan mukaan perinteinen mielenfilosofinen tutkimus on unohtanut toimijalla olevan kyvyn rationaaliseen kontrolliin. Tiedon ja halujen erottaminen toisistaan on johtanut siihen, että toiminnan syitä etsiessään toimija pakotetaan valitsemaan kahden eri vaihtoehdon välillä. Vaihtoehtoina ovat joko tietopohjainen ja normatiivinen toiminnan syy tai tunneperäinen ja motivationaalinen toiminnan syy. Persoonan autonomisuus sekä kyky halujen ja tunteiden rationaaliseen arviointiin on unohdettu. (Helm 2009a, 92.) Merkityksellisyyden ongelman ratkaisematta jättäminen johtaa Helmin mukaan motivaation ja harkinnan ongelmiin. Motivaation ongelma on yhteydessä päämäärän valintaan ja sen toteuttamiseen. Harkinnan ongelma puolestaan liittyy sekä persoonan arvovalintoihin että autonomisuuteen. Helmin teorian perusoletuksen mukaan näiden perinteisten ongelmien ratkaiseminen tai ratkaisematta jättäminen määrittelee myös persoonuuden ja identiteetin. (Helm 2001, 1–2.)

Helmin argumentaatio merkityksellisyyden ongelmasta sisältää kehämäisyyttä, jonka hän itsekin hyvin useassa yhteydessä myöntää. Kehämäisyys liittyy Helmin mielestä teorian subjektilähtöisyyteen ja erityisesti toimijan kykyyn arvioida. Tämän takia Helm kiistää kehämäisyyden haitallisuuden. (ks. esim. Helm 2001, 39, 63–64.) Käytännössä vaikuttaa siltä, että Helmin holistisessa analyysissä myös harkinnan ja motivaation ongelmat sekä niiden ratkaisuyritykset kietoutuvat toisiinsa.

Helm (2001, 8) nostaa esimerkiksi toimijan, jonka haasteena on hallita makeanhimoaan. Toimija tietää, että suklaakakun syöminen ei välttämättä ole terveydelle hyvä asia, mutta toimii kuitenkin tätä tietoa vastaan. Syynä voi olla tahdon heikkous valintatilanteessa tai yksinkertaisesti haluttomuus seurata omaa päätöstään. Toimija on tässä esimerkissä joutunut merkityksellisyyden ongelman eteen. Helmin mukaan useat nykyiset selitysteoriat tarjoavat tämän kaltaisen ongelman ratkaisemiseksi joko kognitiivisia malleja tai haluun ja emootioihin perustuvia selityksiä. Koska uskomukset ja halut tai tunteet perusteluina kumoavat toisensa, dilemmaan ei löydy ratkaisua.

Helmin käsitys merkityksellisyydestä liittyy ennen kaikkea asioista välittämiseen ja niiden kokemiseen tavoittelemisen arvoisina sekä tärkeinä. Merkityksellisyyden ongelman takia halut ja päämääräkeskeiset uskomukset eivät kohtaa. Miten siis motivoidun olemaan

syömättä suklaakakkua, jos haluni syödä kakkua ja uskomukseni sen epäterveellisyydestä ovat ristiriidassa keskenään? Ongelman ratkaisematta jättäminen johtaa motivaation puutteeseen.

Motivaation heikkous edustaa Helmin (2001, 8) mukaan akrasiaa, eli tahdon heikkoutta.[19] Toimija saattaa tehdä väärän valinnan, koska ei osaa valita oikein. Akrasiaa voi olla myös sellainen käytös, jossa tiedämme, miten tulisi toimia, mutta valitsemme kuitenkin väärin. Helmin mukaan emotionaalisen akrasian suurin ongelma on oikein toimimisen motivoitumisen heikkous. Tiedämme, miten tulee toimia, mutta omasta halustamme huolimatta toimimme silti väärin. Akrasian ongelmaan liittyy Helmin tulkinnassa myös puhdas haluttomuus edes yrittää toimia oikein. Tällöin kyseessä on totaalinen motivaation puute.

Harkinnan ongelma liittyy toimijan autonomisuuteen, kykyyn harkita ja tehdä valintoja. Samalla tämä kyky johtaa Helmin mielestä paradoksaalisuuteen. Hän nimittääkin harkinnan ongelmaa ”simultaanin autonomisen invention ja rationaalisen löytämisen paradoksiksi” (Helm 2001,14.)[20] Autonominen toimija on olento, jolla on kyky tehdä subjektiivisia valintoja ja ”luoda” (invent) itselleen merkityksellisiä asioita. Toisaalta toimija kykenee myös ”löytämään” (discover) itsensä ulkopuolelta normatiivisia ja objektiivisia merkityksiä. Paradoksaalisuus syntyy siitä, että teemme koko ajan erilaisia merkityksellisyyteen liittyviä valintoja niiden asioiden suhteen, jotka koemme samaan aikaan välittämisen arvoisina sekä subjektiivisesta että objektiivisesta näkökulmasta käsin. (emt.15–20.)

Edellä totesin, että Helmin ajattelun mukaan toimijuuteen liittyy selkeä tarve hakea elämälleen ja toiminnalleen merkityksellisyyttä, eli sellaisia asioita, jotka yksilö kokee itselleen tärkeinä. Ihminen on yleensä persoona, joka kykenee rakentamaan persoonuuttaan ja sitä kautta identiteettiään merkityksellisyyden avulla. Aidolla toimijalla on kyky välittää tai olla välittämättä jostakin, kun esimerkiksi tietokoneen tai alkueläimen toiminta puolestaan perustuu vain mekanistiseen päämäärähakuisuuteen. Helmin mallin keskeisenä kysymyksenä on se paradoksaalisuus, joka liittyy toisaalta subjektiiviseen autonomiaan, toisaalta objektiiviseen sitoutumiseen suhteessa merkityksellisyyteen.

[19] Akrasian perusajatus esitellään Aristoteleen teoksessa *Nikomakhoksen etiikka* (2005).
[20] Paradox of simultaneous autonomous invention and rational discovery.

Olen nostanut esiin niitä ongelmia, jotka Helmin mukaan vaikuttavat merkityksellisyyteen. Merkityksellisyyden ongelman ratkaisemattomuuden takia toimija ajautuu motivaation, harkinnan sekä valintojen ongelmiin. Valintojen suhteen päämääräsyyt eivät automaattisesti ole riittäviä. Toisaalta myöskään pelkät halut eivät nekään johda päämäärään. Perimmäinen syy merkityksellisyyden ongelman syntymiseen löytyy Helmin määrittelyn mukaan mielenfilosofiseen ajatteluun piintyneistä virheellisistä dualismeista. Seuraavaksi käsittelen näitä toisilleen vastakkaisia dualistisia ajatusmalleja ja dikotomioita, sekä Helmin ratkaisuehdotuksia dualistisen ajattelun tilalle.

2.2. Dualismien taakka ja Helmin ratkaisuehdotukset

Helmin mielestä monet filosofiset teoriat selittävät mielen toimintaa yksinkertaistavilla dualistisilla malleilla painottamalla joko tietoa eli kognitioita tai haluja eli konaatioita. Hänen mukaansa useat filosofiset emootioteoriat tyytyvät liian helppoihin ratkaisuihin pyrkiessään ratkaisemaan perinteistä mieli–ruumis-ongelmaa pohtimalla pelkästään tietoisuutta ja intentionaalisuutta, eli yksilön tietoisuutta jostain itsensä ulkopuolisesta. Helmin mukaan tämän kaltaiselle ajattelulle perustuvissa teorioissa tunteiden (feelings) ja halujen (desires) osuus unohdetaan joko kokonaan tai sitten se sulautetaan kognitiivisen eli tiedollisen toiminnan osaksi. Helmin tulkinnan mukaan mieli–ruumis-ongelma jää näin lopulta ratkaisematta. Hänen tavoitteenaan on luoda emootioita, uskomuksia ja arviointeja yhdistävä kokonaisvaltainen käytännöllisen järjen toimintaa selventävä ajatusmalli. Mallin keskeisimpänä käsitteenä on merkityksellisyys. (Helm 2009a, 89–91; Helm 2009b, 251.)

Helm tiedostaa hyvin selvästi omaan ajatusmalliinsa liittyvät ongelmat ja ilmaisee asian seuraavasti:

> Episteemisen ja instrumentaalin rationaalisuuden välinen erottelu sekä kognition ja konaation asettaminen vastakkain on nykyisissä mielenfilosofisissa malleissa niin tavallista, että vaihtoehdon tarjoaminen saattaa vaikuttaa melko hämmentävältä. Miten voisimme määritellä vaihtoehtoisen rationaalisuuden, jonka olemme ohittaneet vaikka kuinka monien vuosien ajan? (Helm 2017, 34.) [21]

Helmin analyysin mukaan sekä filosofinen että psykologinen traditio on painottanut liikaa episteemistä järjen käyttöä ja kognitiota. Tämän perinteisen tradition mukaan teoreettisen

[21] The distinction between epistemic and instrumental rationality and hence between cognition and conation is so firmly entrenched in recent accounts of the mind that the prospect of offering an alternative may seem quite baffling. How could one go about identifying an alternative kind of rationality that we have failed to acknowledge for who knows how many years?

järjen ohjaama episteeminen rationaalisuus edustaa mieli–ruumis-ongelman objektia (ruumis). Käytännöllisen järjen aluetta on instrumentaalinen rationaalisuus, joka puolestaan liittyy subjektiin (mieli). Helmin mukaan episteeminen tai instrumentaalinen rationaalisuus eivät kumpikaan selitä sitä emootioiden ja halujen synnyttämää toimintaa, joka liittyy arvostamiseen, arviointiin tai motivaatioon. Rationaalisuuden uudelleen ymmärtäminen vaatii emotionaalisen järjen tuomaa holistista arviointinäkökulmaa. (Helm 2001, 5–6.) Esittelen seuraavaksi sellaisia mieli–ruumis-ongelmaan ja emootioiden dikotomiseen määrittelyyn liittyviä kysymyksenasetteluja, joita Helm pyrkii omassa mallissaan ratkaisemaan.

Emootioiden määrittely painottuu eri tavoin erilaisissa tutkimustraditioissa ja teorioissa. Emootiot nähdään yleensä mentaalisina tiloina, joiden toiminta on sekä henkistä että fyysistä. Useat emootioteoriat yrittävät ratkaista tämän dualistisen mieli–ruumis-ongelman pyrkimällä määrittelemään tietoisuuden ja emootioiden sisältämää intentionaalisuutta. Tietoisilla mentaalisilla tiloilla viitataan sellaisiin intentionaalisiin tiloihin, jotka kohdistuvat mielen ulkopuolisiin objekteihin. Uskomukset ja halut tulkitaan usein tällaisina tiloina. Lisäksi tietoisuudella voidaan tarkoittaa itsetietoisuutta, siis ihmisen tunnetta siitä, että hänellä on itseys tai minuus. Tämän suuntaista mieli–ruumis-ongelman ratkaisemista vaikeuttaa se, että läheskään kaikki mentaaliset tilat eivät ole tietoisia. (ks. esim. Deonna ja Teroni 2012, 3–6.)

Psykologian ja filosofian tutkimuksen historiassa emootioiden määrittely on vaihdellut. Platonin filosofiassa esiintyvä näkemys mielen jakamisesta järkeen, tahtoon ja tunteisiin vaikutti myöhemmin oleellisesti halujen määrittelyyn.[22] Varhaiseen empirismiin ja David Humen ajatteluun perustuva filosofia pohti mielen suhdetta maailmaan. Perinteisen mielenfilosofian tavoitteena emootioiden fenomenologian selittämisessä on ollut pääasiassa tietoisuuden ja intentionaalisuuden selittäminen. Tietoisuus on monesti ymmärretty mielen sisäisenä ilmiönä, kun taas intentionaalisuus on nähty mielen ja jonkin objektin välisenä relaationa. Erityisesti emootioiden määrittelyyn liittyvillä dikotomioilla on tutkimuksessa pitkä historia. Vastakkainasettelu kärjistyi 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa psykologiatieteen syntymisen alkuaikoina. William Jamesin tunnettu emootioteoria korosti tunteen ulkoista fysiologista selittämistä, kun taas Sigmund Freudin psykoanalyyttinen teoria nosti esiin ihmisen sisäiset tiedostamattomat tunteet. Emootioiden intentionaalisuuden

[22] Emootiotutkimuksen historiasta ks. esim. Deigh, 2012, 17–27 ja DeSousa 2012, 102–103.

selittämisessä korostui yhtäältä fysiologinen pohja, toisaalta subjektin sisäinen mentaalinen tila. 1900-luvun loppupuolella vakiintunut kognitivistinen ajattelutapa pyrki selittämään molempia, mutta päätyy yhä usein tulkitsemaan mentaalisia tiloja lähtökohtaisesti tietopohjaisina uskomuksina tai havaintoihin perustuvina arvostelmina. Erilaiset koulukunnat ja tutkijat painottavat hyvin erilaisia emootioiden sisältöjä.[23]

Nykytutkimuksen mukaan erilaiset mielentilat liitetään usein joko kognitiiviseen tai konatiiviseen orientaatioon vastaavuuden suunnan (direction of fit) mukaisesti.[24] Emootiot ovat osa intentionaalista toimintaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että ne kohdistuvat johonkin ja ne voivat sisältää arviointia. Kognitiivisessa orientaatiossa mieli muodostaa lähinnä episteemisiä uskomuksia. Sen toiminnan alue liitetään usein objektiivisuuteen, tietoon ja järkeen. Tämän tulkinnan mukaan myös emootiot voivat liittyä tosiasioihin, oikeaan ja väärään. Ne edustavat maailmaa sellaisena kuin se näyttäytyy tietoisuudelle. Tällöin vastaavuuden suunta kuvaa mielen suhdetta maailmaan (mind-to-world direction of fit). Jos uskomuksemme (beliefs) eivät korreloi maailmasta saatavan totuuden kanssa, muutamme uskomuksiamme ympäristön tarjoaman tiedon mukaiseksi. Konatiivinen orientaatio puolestaan liittyy haluihin ja toiveisiin. Siinä vastaavuutta määrittää maailman suhde mieleen (world-to-mind direction of fit). Tämä toiminnan alue liitetään subjektiivisuuteen ja haluihin. Mikäli maailman olemus ei vastaa halujamme (desires), pyrimme muokkaamaan maailman olemusta sellaiseksi, että se vastaa haluja tai toiveita. Hyvin usein emootiot sijoitetaan kuitenkin kognitiivisen toiminnan puolelle uskomusten ja havaintojen yhteyteen. (ks. esim. Deonna ja Teroni 2012, 6–11.)

Helmin mielestä edellä esitetty dikotomioihin perustuva ajattelu on filosofiseen traditioon ja moraalipsykologiseen tutkimukseen sitkeästi piintynyt virheellinen malli (ks. esim. Helm 2001, 4–8, 14–20, 162–163). Ihmisen mielentiloihin liittyvä tutkimus sekä emootiofilosofia ovat Helmin mielestä keskittyneet liikaa siihen, että mielen intentionaalisuus on selitetty vastaavuuden suunnan avulla. Helmin mukaan tähän määrittelyyn liittyy merkittäviä ongelmia. Ensimmäisessä vaihtoehdossa mieli-maailma-vastaavuuden suunnan hyväksyminen johtaa siihen, että maailmassa ilmenevät uskomukset ja tieto ohittavat mielen sisäisen toiminnan. Toisen vaihtoehdon mukaan maailma-mieli-vastaavuuden suunta

[23] Humelaisesta empirismistä ja emootioista ks. esim. Deigh 2012, 18–22.
[24] Vastaavuuden suunta (direction of fit) esitellään useimpien filosofisten emootioteorioiden taustalla. Usein jaottelun lähtökohtana mainitaan John Searlen essee *Intentionality: An Essay in The Philosophy of Mind*. 1983. Helm viittaa myös Searleen. Ks. Helm 2001, 4.

edellyttää mielen sisäisten toimintojen hyväksymistä tieto- ja uskomuspohjaisen maailman yläpuolelle. Helm pyrkii teoriassaan molempien mielentilojen suuntien hylkäämiseen. Tämä siksi, että Helmin mukaan kognitiota ja uskomuksia painottava mieli–maailma-vastaavuuden suunta yleensä ohittaa selityksenä mielen sisäisen toiminnan sekä halujen merkittävän roolin. Samalla mielen toimintoihin liittyvien selitysmallien painopiste siirtyy virheellisesti tiedon sekä uskomusten korostamiseen. Halujen, emootioiden, arvostamisen ja valinnan roolia väheksytään, se ohitetaan tai sulautetaan osaksi kognitiota. (Helm 2009b, 90.)

Mieli–ruumis-ongelmaan liittyy myös tietoisuuteen vaikuttavia sisäisiä elämystiloja eli kvalioita. Kvaliat välittävät ihmiselle elämyksen eri ilmiöistä ja siitä, miltä jokin asia tuntuu. Esimerkiksi värien näkeminen ei olisi tämän ajattelutavan mukaan suoraan johonkin suhteessa oleva relationaalinen ominaisuus, vaan kvalia. Toisaalta intentionaalisetkin tilat voivat olla jossain yhteydessä yksilön sisäisessä kokemusmaailmassa vaikuttaviin kvalioihin eli elämystiloihin. Esimerkiksi subjektiivinen ja sisäinen intrinsistinen kivun kokemus voidaan liittää ihmisen itsensä ulkopuoliseen intentionaaliseen objektiin. Myös kvalioiden ontologisena ongelmana näyttäisi olevan kysymys intentionaalisuudesta. (Esim. Näreaho 2005, 180–182.)

Helmin (2001, 89–96) mielestä kvalioiden ongelmana on se, etteivät ne selitä rationaalista esiymmärrystä tai intuitiota siitä, mitkä asiat voivat tuottaa mielihyvää (pleasure) tai tuskaa (pain). Kvalioiden avulla ei selity myöskään esimerkiksi kivun tason arviointi eri tilanteissa. Helmin mielestä kvalioiden tulkinta puhtaasti subjektin sisäisinä tiloina ei voi selittää myöskään niitä motivationaalisia yllykkeitä, joita vaikkapa kivun kokemus saattaa aiheuttaa. Helmin johtopäätöksenä on, että fyysiset elämystilat eivät voi olla pelkkää kvaliaa, mutta eivät myöskään pelkkää intentionaalista uskomustilaa. Kvalian ongelmaksi nousee näin ollen myös dualismi. Helm ei kannata fysiologisten elämysten selittämistä pelkästään kvalia-tiloina. Hänen mukaansa ruumiilliset elämykset ovat arviointikyvyn ja tunteiden avulla myös osa merkityksellisyyttä.

Helmin tavoitteena on luoda holistinen teoria, jonka avulla voidaan hylätä sekä mielenfilosofian että psykologian filosofian perinteiset dikotomioihin pohjautuvat ajatusmallit. Merkityksellisyyden ongelman ratkaiseminen edellyttää dualismin ohittamista. Helmin (2001, 8–11) mukaan motivaation ongelman ratkaisussa haasteena on se, että arvostelman ja motivaation välinen yhteys on usein kontingenttia, sattumanvaraista. Tämä

”motivationaalinen kuilu” voidaan ylittää vain silloin, kun arvostelmat liitetään rationaalisen kontrollin avulla merkityksellisyyteen. Jos esimerkin suklaakakku menettää merkityksellisyyden, tulee kakun syömisestä merkityksetöntä. Ongelmaksi muodostuu intentionaalisuuden vaatimus. Jos toiminnan merkityksellisyydeltä puuttuu intentionaalinen kohde, on rationaalinen kontrolli helposti vain tyhjä illuusio. Tämän takia intentionaalisuuden rinnalle tulee Helmin mielestä muodostaa projektiivinen yhteys arvostelmien ja halujen välille. Halut pitää asettaa sellaiseen kontekstiin, jossa toimija sitoutuu merkityksellisyyteen, ei pelkästään päämääriin.

Helmin (2001, 19) ajattelussa myös harkinnan ongelman ratkaisu vaatii dikotomioiden hylkäämistä. Subjektiivisen ja objektiivisen välinen paradoksi ratkeaa Helmin mukaan merkityksellisyyden ontologisen määrittelyn avulla. Erityisesti persoonan arvoihin ja arvostuksiin[25] liittyvä subjektiivisuus ja objektiivisuus ovat ontologisesti samalla tasolla. Autonominen arvojen ”keksiminen” (invent) ja niiden objektiivinen ”löytäminen” (discovery) eivät siis ontologisessa mielessä voi ohittaa toisiaan. Syvemmissä, identiteettiin liittyvissä arvovalinnoissa subjektiivisuus on vielä toteutumaton autonomisen subjektin käsitys siitä, millainen persoonuus voisi olla tavoittelemisen arvoinen. Näin voidaan kieltää pelkästään subjektiivisuuden etuasema suhteessa objektiivisuuteen. Toisaalta myös objektiivisuuden etuasema suhteessa subjektiivisuuteen voidaan ohittaa, koska toimijan arvostukset ja identiteetin muodostuminen eivät ole mahdollisia ilman toimijan subjektiivisuutta.

Tulkintani mukaan Helmin mallissa korostuu se, että mielen ja maailman välisen vastaavuuden suuntaan (direction of fit) perustuva ajatusmalli ei voi selittää emootioita, haluja tai jonkin asian pitämistä arvokkaana ja tavoittelemisen arvoisena. Kognitiivista ja konatiivista toiminnan selitystä ei voida myöskään yhdistää. Tämä perusteema kulkee punaisena lankana koko Helmin ajattelun läpi. Voimakas dikotomioihin kohdistuva argumentaatio on Helmin mielestä ainoa keino ohittaa sellaiset mieli–ruumis-ongelman ratkaisuyritykset, jotka ovat johtaneet emootioiden sulauttamiseen osaksi kognitivismia: tietoa sekä uskomuksia.

Helmin esittämän kritiikin mukaisesti traditionaalinen rationaalisuuden dualistinen jakotapa episteemiseen ja instrumentaaliseen järkeen on johtanut ratkaisemattomilta tuntuviin

[25] Helm erottaa persoonalliset arvot ja moraaliset arvot toisistaan. Arvoista puhuessaan hän tarkoittaa yleensä persoonallisia arvoja.

paradokseihin. Episteeminen rationaalisuus kaatuu yksipuoliseen tiedon korostamiseen ja instrumentaalinen rationaalisuuden painottaminen johtaa vääränlaisen teleologisen selittämisen kautta samaan ongelmaan: tiedon ja uskomusten korostamiseen emootioiden ja halujen kustannuksella. Analyysini mukaan Helmin ajattelun taustalla vaikuttaa ainakin osittain sui generis -tyyppinen[26] affektiivinen rationaalisuus, joka muodostaa normatiivisen kehyksen mielen toiminnoille. Tämän kaltainen merkityksellisyyteen sisältyvä rationaalisuus ratkaisee osittain myös halujen ja uskomusten välisen paradoksaalisuuden.

Helmin mallissa rationaalinen ja autonominen toimija voi itse vaikuttaa oman elämänsä merkityksellisyyteen, välittämisen kohteisiin ja arvoihin. Helm vastustaa determinististä reduktionismia, jossa subjektin halut ja toiveet ohitetaan kokonaan. Samalla Helm yrittää ratkaista motivaatioon, arvovalintoihin ja harkintaan liittyvät ongelmat, jotka rakentavat ihmisen identiteetin. Merkityksellisyyden konstituoituminen liittyy vahvasti affektiivisuuteen. Esittelen seuraavaksi Helmin luoman emootiomallin, joka toimii merkityksellisyyden konstituoitumisen pohjana. Malli perustuu emootioihin, tunnepohjaiseen arviointiin ja arvioiviin arvostuksiin.

[26] Sui generis -käsite esiintyy vastaavassa kontekstissa myös esim. Charles Taylorin emootiokäsityksessä. Ks. Taylor 1985, 102.

3. TUNNEPOHJAISEN ARVIOINNIN JA EMOTIONAALISEN JÄRJEN TEORIA

Olen edellä käsitellyt niitä Helmin teorian tavoitteita, jotka liittyvät merkityksellisyyden määrittelyyn sekä dualistisen ja dikotomisen ajattelun ohittamiseen. Merkityksellisyyden konstituoitumisen edellytyksenä on Helmin mukaan hylätä dikotominen ajattelu kokonaisuudessaan. Tavoitteena on ratkaista dualistisen ajattelumallin aikaansaamat motivaatioon, valintaan ja harkintaan liittyvät paradoksit, jotka muokkaavat ihmisen persoonaa ja identiteettiä.

Helmin päämääränä on käytännöllisen järjen alueen sekä toiminnan filosofian (philosophy of action) selventäminen emootioiden avulla. Hän haluaa luoda holistisen ajatusmallin, jossa dualismien hylkäämisen avulla luodaan tietoisuuden selittämistä helpottava teoria. Helmin teoria perustuu arvioiviin asenteisiin, joita ovat tunnepohjaiset arvioinnit (felt evaluations) ja arvioivat arvostelmat (evaluative judgments). Tavoitteena on rationaalisuuden uudelleen määrittely sekä käytännölliseen järkeen liittyvien kysymysten ratkaiseminen. Helmin ajattelussa ratkaisun avain liittyy affektiivisuuteen.

Tässä luvussa esittelen Helmin käsityksiä affektiivisuudesta ja emootioista. Helmin ajattelussa emootioiden fenomenologian ja intentionaalisuuden määritteleminen liittyy osittain merkityksellisyyden rationaalisuuden määrittelyyn. Tämän takia esittelen aluksi emootioihin liittyvää yleistä taustaa sekä emootioiden filosofiaan liittyviä keskeisiä kysymyksiä. Nostan esiin Helmin omaa argumentaatiota ja hänen käsityksensä emootioiden luonteesta. Lopuksi esittelen Helmin malliin liittyviä emootioiden ja tunnepohjaisten arviointien kaavioita, emootioiden rationaalisuuden sisältöjä ja Helmin käsityksen merkityksellisyyden emotionaalisesta konstituoitumisesta.

Helm (2001, 2010, 2017) viittaa emootiomalliinsa monella eri nimellä. Useimmin hän käyttää käsitteitä tunnepohjaisen arvioinnin malli tai emotionaalisen järjen teoria (account) – molemmat nimet kuvaavat Helmin ajattelun keskeistä sisältöä, joka liittyy tunnepohjaiseen arviointiin. Tavoitteena on luoda intentionaalisten tunnepohjaisten arviointien avulla silta kognitioiden ja konaatioiden väliselle dikotomialle. Affektiivisuus on merkityksellisyyden konstituoitumisen kulmakivi. Holistisessa ajattelussa affektiivisuus on kokonaisuuteen vaikuttava tekijä, eikä muodosta varsinaisesti erillistä teoriaa.

3. 1. Helmin käsitys emootioista ja niiden rationaalisuudesta

Kuten aikaisemmin totesin, Helmin teorian mukaan toimija on olento, jolle asioilla on merkitystä. Toimija kokee toiset asiat välittämisen arvoisina ja hyvinä, toiset vältettävinä ja huonoina. Persoona on sellainen toimija, jolla on kyky luoda ja löytää arvioinnin avulla arvoja ja merkityksiä. Merkityksellisyys on yleisesti ottaen asioista välittämistä, mutta myös niiden arvottamista ja arvostamista. Edellä mainitut asiat muokkaavat ihmisen identiteettiä. Keskeistä on persoonan kyky arviointiin ja affektiivisuuteen. Helmin mukaan arvioivat asenteet eli tunnepohjaiset arvioinnit ja arvioivat arvostelmat mahdollistavat toiminnan arvioinnin, harkinnan ja motivaation synnyn. Merkityksellisyyden konstituoitumisen näkökulmasta Helmin mallin tärkein osa-alue liittyy emootioihin ja rationaalisiin emootiokaavioihin, joita käsittelen seuraavaksi.

Emootioiden nykymäärittelyyn liittyvät läheisesti tunne (feeling) ja mieliala (mood). Tunteen kesto ja intensiteetti vaihtelevat. Yleensä tunteella on jokin intentionaalinen kohde. Esimerkiksi pelon tunne liittyy siihen, että toimija kokee jossain tilanteessa jotain uhkaavaa. Jos pelon kohteena on koira, on uhkaavuus pelon formaali objekti. Usein tunteen kohteen tunnistaminen jää tiedostamatta, kohteita on monta tai kohde onkin virheellinen. Tämä saattaa aiheuttaa konfliktitilanteita ja vääristää emotionaalista tulkintaa. Mielialalla tarkoitetaan puolestaan pitkäkestoista tunnetta, jolle ei välttämättä löydy selkeätä intentionaalista objektia. Ihmisen mieliala voi olla surullinen, vaikka siihen ei löydy mitään varsinaista syytä tai kohdetta. (ks. esim. Deonna & Teroni 2012, 1–9.)

Useiden nykyisten neuropsykologian tutkimusten pohjalta emootiot määritellään fysikaalisen toimintaperustan kautta. Neurologian kysymyksiin erikoistunut Antonio Damasio määrittelee emootion tunteen (feeling) yläkäsitteenä. Emootiot ovat fyysisiä ja tilannekohtaisia elämyskokemuksia. Damasion mukaan emootiot jaetaan primaari- ja sekundaariemootioihin. Primaarit emootiot ovat tuttuja jo tieteellisen psykologian historian alkuvaiheista. William James kuvaili emootioteoriassaan eloonjäämiselle välttämättömiä kaikille yhteisiä perusmekanismeja, kuten esimerkiksi pelko.[27] Sekundaarit emootiot ovat evolutiivisesti kehittyneempiä emootioita. Näitä Damasio kuvaa esimerkillä, jossa ihminen tapaa ystävänsä ja kokee iloon liittyvän emootion. Tunne on yksilön subjektiivinen

[27] William Jamesin fysiologisesta tunneteoriasta ja uus-jameslaisesta (Neo-Jamesian) teoriasta ks. esim. Damasio 2001, 129–130 ja Deigh 2012, 18–39.

emotionaalinen kokemus. Damasio kritisoi Helmin tavoin dualistista päättelyä, jossa mieli ja keho erotetaan toisistaan. Damasion mukaan tunnekokemuksen aikana ihmisen neuraalinen koneisto aktivoituu ja toimii homeostaasin tavoin, mutta tunnetta viestittäen. Ruumista ja mieltä ei voi erottaa toisistaan.[28] (Damasio 2001, 131–139; Damasio 2012, 20–21.)

Helm kritisoi Damasion käsitystä emootioista sekä niiden jakoa primaareihin ja sekundaareihin. Helm kutsuu Damasion näkemystä ”uus-jameslaiseksi” tulkinnaksi, joka ei selitä riittävästi emotionaalisen järjen holistista toimintaa, jonka oleellinen osa liittyy motivaatioon ja harkintaan. Helmin kritiikin mukaan Damasion ajattelu ei painota tarpeeksi myöskään rationaalisen toimijan osuutta harkinnan ja motivaation kysymyksissä. Helmin mielestä toimijan tehtävänä on suorittaa jatkuvaa arviointia suhteessa oman merkityksellisen elämänsä rakentamiseen. Tässä tehtävässä pelkkä toiminnan biologinen tai evolutiivinen selittäminen ei ole riittävää. (Helm 2012, 303–307; Helm 2012, 305.)

Helmin (2001,72) mukaan emootiot voidaan jakaa arationaalisiin ja rationaalisiin emootioihin. Arationaalinen emotionaalinen toiminta on ei-intentionaalista toimintaa, kuten pelon aiheuttama tärinä tai ilosta seuraava liikehdintä. Rationaalinen emootio puolestaan ilmenee intentionaalisena toimintana, jossa toiminta kohdistuu johonkin ja synnyttää formaalia objektia vastaavan tunteen. Esimerkiksi uhkaavuus aiheuttaa pelon tunteen, joka saattaa johtaa pakoreaktioon.

Helmin määritelmät emootioista sisältävät vaatimuksen intentionaalisuudesta ja rationaalisuudesta. Olennaista on emootionaalisen tunteen suhde arviointiin. Helm määrittelee emootiot seuraavasti:

> Lyhyesti, emootiot ovat sellaisia arvioivia tunteita, joissa voi nähdä mielihyvän tai mielipahan vasteen suhteessa siihen merkityksellisyyteen, joka edustaa intentionaalista objektia ilmaisten itsensä meille emootion kokemisen muodossa (Helm 2001, 35). [29]

[28] Damasio käyttää psyykkisen homeostaasin toiminnasta käsitettä interoseptio eli sisäinen tieto tai intuitio. Interoseptio perustuu hermoverkkojen toimintaan erityisesti aivojen frontaalilohkolla. Ks. esim. Damasio 2000.

[29] In short, emotions are evaluative feelings in that they are pleasant or painful responses to import as an intentional object that impresses itself on us in having the emotion.

> Oletan että emootiot ovat rationaalisia vasteita sille, mitä pidämme merkityksellisenä, joten voimme ymmärtää emootioiden olevan merkityksellisyyteen liittyviä intentionaalisia tunteita (Helm 2017, 37). [30]

Helmin (2001, 6) mukaan emootiot ovat fysiologiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen tasoon liittyviä ilmiöitä. Emootiota ei voi redusoida pelkästään fysiologiaan. Emootioita voidaan arvioida rationaalisesti ja tunnepohjaisesti toimijalle tärkeiden ja merkityksellisten asioiden kautta. Helm (2009b, 248) painottaa perinteiseen aristoteeliseen tapaan emootion intentionaalista luonnetta. Helmin mukaan emootion intentionaalisuus voidaan kuitenkin selittää vain mentaalisten tasojen toimintaan liittyvän fenomenologisen tulkinnan avulla.

Emootioiden fenomenologiaan liittyy Helmin mielestä arviointi, jonka avulla toimija kykenee implisiittisesti tiedostamaan sen, mikä tuottaa mielihyvää ja nautintoa (pleasure) tai mielipahaa ja tuskaa (pain). Mielihyvän ja mielipahan tunteminen on jatkuvaa affektiivista prosessia: tuntemuksien, halujen, ruumiin tilojen tai tilanteiden arviointia. Maailmassa vallitsevat asiat ja tilanteet voidaan intuitiivisesti tulkita ”hyvinä tai pahoina”. Täysin merkityksettömät asiat eivät herätä tunteita. Ilman tunteita ei synny myöskään motivaatiota. Pelkkä intuitio hyvästä ja pahasta ei kuitenkaan riitä emootioiden selittämiseen. Emotionaaliset tunteet, halut ja ruumiilliset tuntemukset ovat maailmaan suuntautuneita arvioivia tiloja. (Helm 2001, 23–24; Helm 2009b, 257.)

Helm kritisoi voimakkaasti sellaista perinteistä mielenfilosofista ajattelua, jossa fenomenologinen ja intentionaalinen mentaalisen toiminnan selittäminen erotetaan toisistaan. Helmin mukaan näissä malleissa intentionaalisuus ymmärretään liian kapeasti vain uskomuksina tai haluina. Samalla fenomenologinen taso liitetään pelkästään aisteihin ja muihin ruumiillisiin toimintoihin. Helmin tavoitteena on emootioiden ja merkityksellisyyden fenomenologian selittäminen intentionaalisuuden avulla. (Helm 2009b, 248–249.) Helm haluaa luoda perinteisen intentionaalisen selittämisen mallin tilalle täysin uuden ajattelutavan. Pelkkä intentionaalisuus ei selitä emootioita, haluja tai tuntemuksia. Sen sijaan emootioiden fenomenologia rakentaa objektisuhteisiin perustuvan intentionaalisuuden.

Tulkintani mukaan Helmin teoretisointiin sisältyy maailmassa vaikuttava sui generis -tyyppinen affektiivisuus, joka koostuu normatiivisista emootioista ja niiden välisestä

[30] Given that emotions are thus rationally responsive to what has import to us, we might understand emotions to be intentional feelings of import.

prosessista. Emootiot ja tunnepohjaiset arvioinnit rakentuvat rationaalisten kaavioiden (patterns) avulla. Esittelen seuraavaksi Helmin teoriassa esiintyviä emotionaalisen sitoumuksen lajeja, kaavioita sekä niihin sisältyvää rationaalisuutta.

Intentionaalisuuden ja rationaalisuuden sävyttämät emootiot ovat Helmin mielestä passiivisia vasteita objekteihin. Sitä, koemmeko emootioita vai emme, on vaikea hallita ja kontrolloida. Emootiot ovat osa toimijan essentiaa, vaikkakin emootioiden kohdistumista ja sitä kautta merkityksellisyyttä voi jossain määrin ohjata. Helmin mukaan emootioiden piirteisiin liittyy erilaisia affektiivisia sävyjä ja aikaperspektiivejä. Ne voivat olla negatiivisia tai positiivisia, kohdistua menneisyyteen tai tulevaisuuteen. (Helm 2009b, 249–250.)

Helm (2001, 61–67) korostaa emootiokaavioissa ilmenevää positiivista koherenssia. Tämän mukaan erilaiset emootiot kohdistuvat yhteiseen kohteeseen eli fokukseen, joka on suoraan yhteydessä välittämiseen ja arvottamiseen eli merkityksellisyyteen. Emootiot ovat ennen kaikkea merkityksellisyyteen liittyviä intentionaalisia tunteita. Rationaalisessa emootiokaaviossa toimijalla on merkityksellisyyden kautta emotionaalisia sitoumuksia (commitments), suostumusta ja hyväksyntää (assent)[31].

Emootiokaavion rakenteessa Helm viittaa Robert Gordonin (1987) luomaan nelikenttään. Keskeisessä roolissa on fokaalinen sitoutuminen (focal commitment). Sitoutuminen liittyy siihen, arvioidaanko emootion fokukseen liittyvä merkityksellisyys positiivisena, negatiivisena, toteutuneena vai toteutumattomana. Fokaaliset sitoumukset jaetaan transitionaalisiin (episteemiset ja faktiiviset) niiden toteutumisen ajallisen suunnan perusteella ja tonaalisiin (positiiviset ja negatiiviset) niiden sävyn perusteella. Tulevaisuuteen liittyviä episteemisiä emootioita voivat olla esimerkiksi toivo, jännitys, pelko ja huoli. Menneisyyteen sijoittuu puolestaan faktiivisia emootiota, kuten helpotus, ilo, viha ja pettymys. Näistä osa edustaa positiivista tunnesävyä, osa negatiivista. Emootioiden yhteinen fokus eli merkityksellisyys on emootiokaavion keskiössä. (ks. esim. Helm 2001, 35, 67–70; Helm 2009b, 253; Helm 2017, 38.)

Kaavion rakennetta voi tulkita Helmin antaman esimerkin avulla (kuva 1), jossa pakkanen uhkaa tuhota tomaattiviljelmät. Emootion fokuksena (focus), eli merkityksenä ovat tomaatit, joita uhkaa paleltuminen (uhka = formaali objekti) syksyn pakkasilla (pakkanen = target eli pelon kohde). Rationaalisen toimijan mielen eri rakenteet arvioivat implisiittisesti ja

[31] Käytän käännöstä suostumus tai hyväksyntä (assent).

eksplisiittisesti tuoreisiin, itse kasvatettuihin tomaatteihin kohdistuvia fokaalisia sitoumuksia. Tähän vaikuttavat erilaiset arvioivat asenteet: emootiot, halut, tuntemukset ja uskomukset. Erityisesti Helm korostaa emootioita ja tunnepohjaisia arviointeja. Merkittävää on se, onko fokuksen ja merkityksellisyyden välillä suora yhteys. Jotta arvioivat asenteet ja emootiot olisivat oikeutettuja (warranted), tulee toimijan olla sitoutunut kaavion edellyttämään rationaaliseen fokusointiin. Arviointiin vaikuttaa emootion fokaalinen suunta (positiivinen, negatiivinen, episteeminen, faktiivinen). Arvioiva toiminta on siis normatiivista ja noudattaa määrättyä kaaviota. Jos toimija on haaveillut omista tuoreista tomaateista, kokee hän syksyn pakkasen vaarallisena uhkana, jonka pelkää vahingoittavan tomaatteja. Vaarallisuus ja uhkaavuus (formaali objekti) suhteessa emootion fokukseen eli sen merkityksellisyyteen aiheuttavat normaalisti pelon tunteen. (Helm 2010, 60–61.)

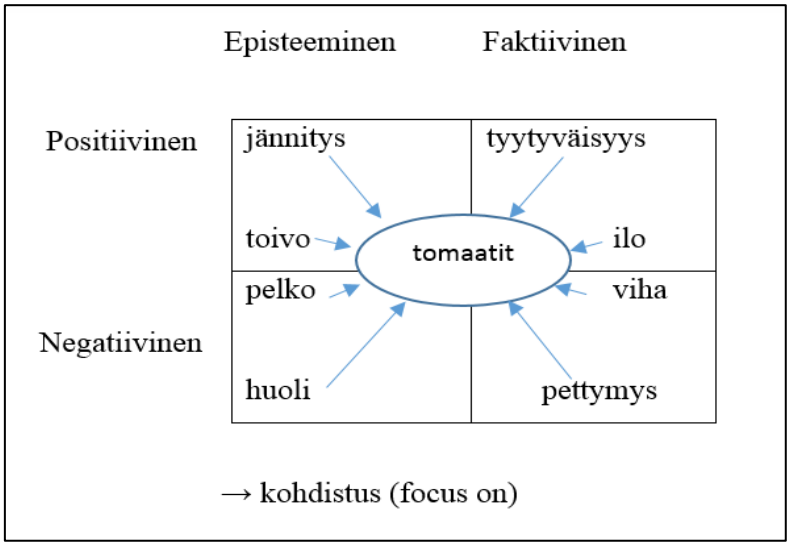

KUVA 1. Emootioiden kaavio yhteisellä fokuksella (Helm 2009b, 253. Kuvio 1). [32]

Edellä kuvatut fokaaliset sitoumukset oikeuttavat emootion olemassaolon. Mikäli tuoreet itsekasvatetut tomaatit ovat toimijalle merkityksellisiä, liittyy niihin emotionaalinen tunne. Tomaattien varjeltuminen pakkaselta aiheuttaa iloa. Jos pakkanen turmelee tomaatit, seuraa siitä pettymyksen tunne. Mikäli tomaateilla ei ole subjektille merkitystä, ei emootion olemassaololle löydy lainkaan kohdetta tai oikeutusta. Vastaava kaavio pätee Helmin mukaan myös suhteessa muihin arvioiviin asenteisiin, arvostelmiin, haluihin ja fysiologisiin mielihyvän tai kivun tuntemuksiin. (Helm 2009b, 253–254; Helm 2010, 59–61.) Helmin teorian mukaan emootioiden fenomenologinen perusta on mentaalisten tasojen rationaalisuudessa ja pyrkimyksessä positiiviseen koherenssiin. Kaavion fenomenologia

[32] Figure 1. Pattern of emotions with a common focus.

sisältää objektisuhteita, jotka toteuttavat intentionaalisuuden vaatimuksen. Fokaaliset sitoumukset oikeuttavat emootioiden rationaalisen ja normatiivisen ilmenemisen, jolle intentionaalisuus rakentuu.

Helmin laatima merkityksellisyyden määritelmä ei sisällä sellaista toimintamallia, jossa välittäminen tai arvottaminen olisivat mielen ulkoisia tuotoksia tai toimintoja. Merkityksellisyyden konstituoitumisen lähtökohta on mielen sisäinen. Toimija on oman merkityksellisyytensä subjekti. (Helm 2010, 262; Helm 2017, 34.) Merkityksellisyyden sisältämä fokus ei siis välttämättä ole kategorisesti hyvänä tai toivottavana pidetty asia. Toimijan välittämisen tai arvottamisen kohde saattaa yhtä hyvin olla haitallinen tai ympäristön arvoja vastaan. (Helm 2001, 71–72.) Helmin tavoitteena on merkityksellisyyden ja affektiivisuuden välisen rakenteen konseptuaalinen selvittäminen. Merkityksellisyyden subjektina oleva toimija tekee ratkaisuja rationaalisesti normatiivisten kaavioiden kautta. Merkityksellisyyden perimmäinen luonne on siis subjektiivista. Esimerkiksi päihderiippuvaiselle päihteen käyttäminen saattaa olla merkityksellistä ja toiminnan fokus. Toimijan autonomisuus muodostaa merkityksellisyyden sisällön. Rationaalinen kaavio luo puitteet merkityksellisyyden emotionaaliselle konstituoitumiselle.

Emootioilla on Helmin (2010, 80) mallissa fokuksen lisäksi alafokuksia (subfocus), jotka muuttavat merkityksellisyyden kohdistuksen suuntaa. Helmin antaman esimerkin mukaan emotionaalisen toiminnan kohteena on esimerkiksi musiikin tuottaminen oboella, joten toiminnan fokus kohdistuu rationaalisen kaavion mukaisesti oboen soittamiseen. Tällöin alafokus suuntautuu soittimen suulakkeessa olevaan vaihdettavaan ruokolehteen, jonka avulla soittimen ääni muodostuu. Ruokolehden toimivuuden tunnepohjainen arvioiminen soittimen soimisen näkökulmasta (onnistuminen tai epäonnistuminen) on silloin formaali objekti (kuva 2).

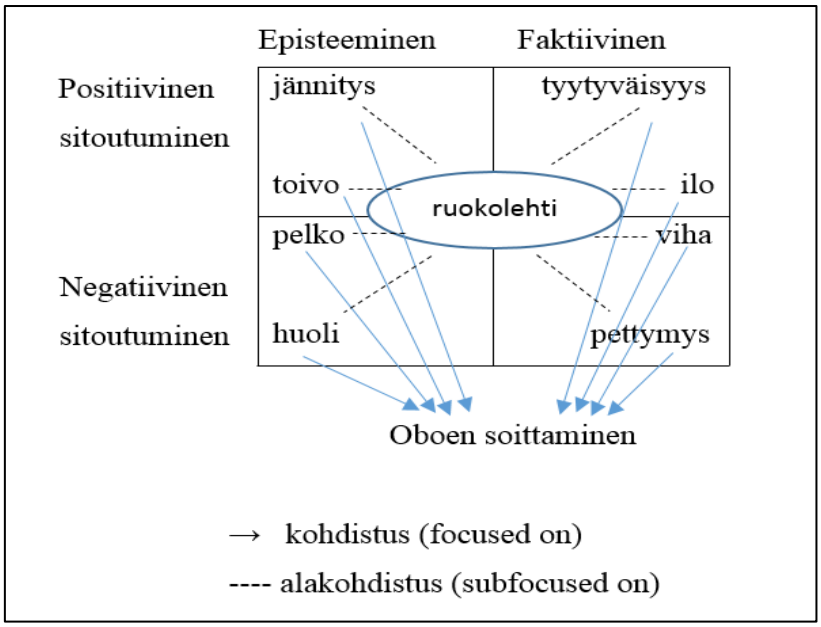

KUVA 2. Tunnepohjaisten arviointien kaavio, jossa on fokus ja alafokus (Helm 2010, 80. Kuvio 3.1).[33]

Kaaviot perustuvat rationaalisuuteen ja positiiviseen koherenssiin. Fokaaliset sitoumukset varmistavat kaavion normatiivisen toiminnan. Jos esimerkiksi liikunta ja urheilu ovat minulle merkityksellisiä ja tärkeitä asioita, odotan pääseväni huomenna pitkälle lenkille. Jos toiminta toteutuu, olen iloinen. Jos taas vaikkapa sairastun ja lenkille lähtö siirtyy, olenkin pettynyt. Emootiot toteutuvat rationaalisen kaavion mukaisesti. Emootioiden ja muiden arvioivien asenteiden rationaalisuus edellyttää suostumista (assent to) ja sitoutumista (commit to) normatiivisiin kaavioihin, jotka sisältävät emootioita, haluja, tuntemuksia ja arvostelmia. Seuraavaksi esittelen Helmin näkemyksen arvioivista asenteista ja edellä mainituista rationaalisuuden toteutumisen ehdoista.

Edellä kuvaamani kaaviot sisältävät tunnepohjaista arviointia (felt evaluation). Emootioiden lisäksi tunnepohjaiseen arviointiin sisältyy haluja ja ruumiillisia tuntemuksia. Tulkintani mukaan Helmin teoria korostaa erityisesti emootioiden osuutta merkityksellisyyden konstituoitumisessa. Maailmassa vaikuttaa affektiivinen perusvire. Emootiokaavioiden rationaalisuus pohjautuu siis implisiittiseen tunnepohjaiseen arviointiin mielihyvästä ja mielipahasta. Tunnepohjainen arviointi on osittain intuitioon perustuvaa normatiivista hyväksyntää (assent) eri tilanteiden vaatimalla tavalla. Helm nimittää tämän kaltaista passiivista arvioivien asenteiden ja emootioiden ontologiaa ”paljastavaksi” suostumukseksi (disclosive assent). Emotionaalinen intuitio liittyy Helmin mukaan myös

[33] Figure 3.1. Pattern of felt evaluations with focus and subfocus.

merkityksellisyyden sisältämään passiiviseen valppauteen, jonka Helm yhdistää emotionaaliseen virittäytymiseen (attunement). (Helm 2001, 61–72.) Tämän kaltainen suostumus ja virittäytyminen suhteessa maailmaan muistuttavat Helmin mukaan jossain määrin heideggerilaista ”Dasein”-käsitettä. (Helm 2002, 194.)

Normatiiviset ja rationaaliset arvioivien asenteiden kaaviot eivät toimi pelkästään tunnepohjaisten arviointien eli emootioiden, halujen tai ruumiillisten tuntemusten avulla. Helmin (2001, 67) mukaan kaaviot sisältävät myös arvioivia arvostelmia (evaluative judgments). Arvioivat arvostelmat ovat yleensä aktiivisia asenteita, koska ne liittyvät uskomuksiin ja kognitioon. Kaavioiden sisältämä rationaalisuus edellyttää myös implisiittistä kognitiivista hyväksyntää (cognitive assent). Helmin (emt. 70–74) näkemyksenä on, että arviointi kohdistuu projektiivisesti niihin merkityksellisyyden sisältöihin, joihin toimija on sitoutunut. Tunteen fokuksen ja merkityksellisyyden välinen yhteys on intuitiivisesti rationaalista, muttei kategorisesti hyvää tai toivottavaa. Merkityksellisyyden arviointi voi johtaa yhtä hyvin mielipahaan kuin mielihyvään. Arvioivien asenteiden avulla vahvistetaan tai väheksytään merkityksellisyyttä.[34]

Helm myöntää oman ajattelunsa lähtökohtaisen ongelman, jossa merkityksellisyyden sisällöissä näyttäisi korostuvan kvalitatiivinen ja subjektiivinen kokemus mielihyvästä tai mielipahasta. Helmin argumentaation mukaan kognition on tämän takia oltava merkityksellisyyden lähtökohta. Tällainen implisiittinen kognitiivinen hyväksyntä ilmenee tunnepohjaisen arvioinnin ja arvioivien arvostelmien kautta. Tunnepohjaiset arvioinnit ja arvioivat arvostelmat toimivat ontologisesti samanarvoisina koko ajan toisiaan muuttaen ja korjaten. Tunnepohjainen arviointi sisältää myös subjektiivista merkityksellisyyteen liittyvää relatiivisuutta. Relativismi mahdollistaa arvioivien arvostelmien muodostamisen, joten merkityksellisyyden avulla toteutuu myös objektiivisuus. Merkityksellisyyden sisältämä subjektiivisuus ja objektiivisuus voidaan yhdistää, jolloin ne selittävät vain saman asian eri puolia. (Helm 2001, 36, 38–46; Helm 2009b, 248–251.)

Perinteisten mielenfilosofisten teorioiden suurimmat ongelmat liittyvät Helmin analyysin mukaan motivaation ongelman selvittämiseen. Pelkkä arvostelmaan sitoutuminen ilman

[34] Ks. myös Helm 2001,160. Jos tunnepohjainen arviointi tai arvioivat arvostelmat eivät ole riittäviä keinoja merkityksellisyyden ongelman ratkaisemisessa, toimijalla on käytössään subjektiivisen valinnan vapaus eli Helmin käsitteen mukaan ”sydämen vapaus” (freedom of the heart). Objektiivisena vapauden lajina on puolestaan ”tahdon vapaus” (freedom of the will). Tässä tutkielmassa en osallistu tarkemmin vapaus-käsitteestä käytävään keskusteluun.

toiminnan motiivia ei aina riitä. Helmin mukaan motivaatio syntyy tunnepohjaisen arvioinnin ja arvioivan arvostelman yhdistämisen avulla merkityksellisyyteen sitoutumalla. Helmin teorian mukaan motivaatiotila saavutetaan vain niistä lähtökohdista käsin, joissa subjekti itse kokee toiminnan merkityksellisenä. Motivaation saavuttaminen vaatii kuitenkin harjoittelua. Toimija testaa ja kontrolloi omia arvostelmiaan ja itselle tärkeitä merkityksiä sekä inter- että intrapersoonallisilla välineillä. Rationaalinen kontrolli edellyttää irrationaalisuuden voittamista. Tämä tapahtuu vain merkityksellisyyteen sitoutumalla, koska vain aidot ja tärkeät arvostelmat motivoivat toimimaan valitun arvostelman mukaisesti. Merkityksellisyyteen sitoutuminen edellyttää autenttista halua ja tunnetta. (esim. Helm 2001, 162–169, 249–252; Helm 2010, 54–56.)

Helmin mukaan toimijan intuitiivinen tieto mielihyvästä tai mielipahasta vaikuttaa tunnepohjaisten arviointien taustalla. Emootiot, halut ja tuntemukset vahvistuvat tai heikkenevät eri tilanteissa. Samalla ne saavat aikaan toiminnan motivaation voimistumisen tai häviämisen. Konatiiviset toiminnot voidaan siis nähdä tunnearvioinnin läpi. Näin kognitioon perustuva toiminnan päämäärän välineellinen tavoittelu ei nouse liian tärkeäksi. Sekä implisiittinen että eksplisiittinen tieto emootion formaalista kohteesta helpottaa motivaation, valinnan ja arvioinnin ongelmissa. (Helm 2001, 79–82.)

Edellä totesin, että Helmin esittämien kaavioiden variaatiot perustuvat eri tilanteissa muuttuvaan nelikenttään, jossa fokus eli merkityksellisyyttä ilmentävä asia sijoittuu kaavion keskiöön. Merkityksellisyys voi projisoitua myös alafokuksien kautta. Kaavio ilmentää emootioiden projektiivista luonnetta ja suhdetta merkityksellisyyteen. Emootion ja merkityksellisyyden väliseen prosessiin liittyy passiivinen ja normatiivinen tunnepohjainen arviointi, mutta myös aktiivinen arvostelman arviointi. Maailmassa ilmenevä affektiivisuus näyttäytyy rationaalisten ja normatiivisten emootiokaavioiden ja merkityksellisyyden välisessä prosessissa.

Tulkintani mukaan Helmin holistisessa ajattelussa emootioiden määrä tai laatu eivät rajoitu deterministisesti mihinkään määrättyyn emootioiden nelikenttään. Kaavioissa esiintyvät emootiot saavat eri variaatioita ja muuttuvat merkityksellisyyden ja emootioiden välisen projektiivisen arviointiprosessin mukana. Esimerkiksi surun tunne läheisen kuollessa koetaan usein emotionaalisesti oikeutettuna sekä rationaalisena. Suruun voi liittyä emootiokaavio, joka sisältää myös vihaa, syyllisyyttä tai riittämättömyyden tunnetta. Kaavio muuttuu, kun emootioiden fokusointi tai alafokusointi muuttuu. Surun olemus

vaihtuu hyväksymiseen ja uudelleensuuntautumiseen merkityksellisyyden eli fokuksen muuttumisen mukana. Oleellista on merkityksellisyyden rationaalisuus, joka muodostaa pohjan emootioiden normatiivisuudelle.

Helmin laatimat emootiokaaviot sisältävät prosessointia, jossa emootio vaihtelee ja samalla konstituoi merkityksellisyyden. Toisaalta merkityksellisyys myös heijastuu emootioissa. Emootiokaaviot saattavat sisältää irrationaalisuutta ja konflikteja. Jos merkityksellisyys ei vastaa emootion fokusta, kaavio toimii huonosti tai muuttuu kokonaan. Samoin käy, jos fokus ja emootion kohde eivät vastaa toisiaan. Silloin emootiolle ei löydy myöskään oikeaa formaalia objektia. Niin kauan, kun irrationaalisuus ja konfliktit liittyvät satunnaisiin ilmiöihin, rationaalinen kaavio toimii kuitenkin normatiivisesti.

Helmin teorian mukaan emootioiden intentionaalisuus mahdollistuu emootioiden fenomenologian avulla. Emootiot sisältävät intentionaalisia objektisuhteita, joista tärkein on fokuksen ja merkityksellisyyden välinen yhteys. Vain oikeutetut emootiot sisältävät fokaalisia sitoumuksia ja toimivat rationaalisen kaavion mukaisesti. Emootioiden fenomenologia on tältä osin normatiivista ja objektiivista. Emootiot ovat osa arvioivien asenteiden rationaalisia kaavioita, jotka selittävät tunteita ja arvostelmia. Tunnepohjainen arviointi sisältää emootioita, haluja ja tuntemuksia. Arvioivat arvostelmat sen sijaan perustuvat yleensä tietoon tai totuuteen. Arvioinnin rationaalisuuteen liittyy asenteiden lisäksi affektiivista virittäytymistä maailmaan. Tämä mahdollistaa emootioiden intuitiivisen kokemisen. Maailmassa-olemiseen liittyy implisiittinen tieto siitä, mikä aiheuttaa mielipahaa tai mielihyvää. Tämän kaltainen merkityksellisyyden rationaalisuus ohjaa motivaatiota, harkintaa ja valintoja. Merkityksellisyyden konstituoituminen liittyy edellä esiteltyihin arvioiviin asenteisiin ja rationaalisiin emootiokaavoihin.

3.2. Merkityksellisyyden emotionaalinen konstituoituminen

Helm korostaa merkityksellisyyden konstituoitumisessa tunnepohjaisia arviointeja ja arvioivia arvostelmia. Helmin määritelmän mukaisesti tunnepohjainen arviointi on osa rationaalista kaaviota, joka liittyy emootioihin, haluihin sekä ruumiillisiin tuntemuksiin. Käsittelen seuraavaksi emootioiden vaikutusta merkityksellisyyden konstituoitumiseen. Erityisesti painotan välittämiseen ja arvostamiseen liittyviä emootioita. Koska välittäminen ja arvostaminen toimivat Helmin postuloimassa mallissa merkityksellisyyden sisältöinä,

osallistuvat ne myös merkityksellisyyden konstituoitumisen prosessiin. Esittelen lisäksi arvioivien arvostelmien ja tunnepohjaisten arviointien osuutta merkityksellisyyden konstituoitumisen näkökulmasta.

Emotionaalinen arviointi liittyy Helmin mallissa sekä tunteisiin että kognitioon. Hänen mukaansa tunnepohjaiset arvioinnit eli emootiot, halut, ruumiilliset tuntemukset sekä arvioivat arvostelmat ovat kaikki ontologisesti samalla tasolla. Merkityksellisyyden konstituoituminen edellyttää ”yhtä arvioivaa näkökulmaa” (single evaluative perspective). Toimijan autonomisuuden ja motivaation syntyminen ovat seurausta tästä samanarvoisuudesta. Tunnepohjaiset arvioinnit korjaavat arvioivia arvostelmia ja saavat aikaan muutoksia merkityksellisyyden sisällöissä. Myös arvostelmat korjaavat vastaavasti tunnepohjaisia arviointeja. Konfliktitilanteissa tai irrationaalisuuden aiheuttamissa epäonnistumisissa tunteet ja arvostelmat eivät kuitenkaan aina kohtaa. Helmin väitteen mukaisesti epäonnistumiset voidaan tulkita rationaalisina epäonnistumisina ja löytää tilanteeseen arvioinnin ja harjoittelun avulla uusi koherenssi. (Helm 2001, 125–140, 151.)

Harry Frankfurt ja Charles Taylor ovat vaikuttaneet Helmin käsityksiin emootioiden ja merkityksellisyyden konstituoitumisen määrittelystä. Helm viittaa usein erityisesti Tayloriin, ja ilmaisee omana tavoitteenaan Taylorin ajattelun täydentämisen.[35] Frankfurtin ajatteluun Helm suhtautuu kriittisesti. Frankfurtin luoman tunnetun jaottelun mukaan halut voidaan määritellä ensimmäisen asteen haluina (first-order desire) ja toisen asteen haluina (second-order desire). Lisäksi Frankfurt käyttää käsitettä toisen asteen tahtotila (second-order volition). Ensimmäisen asteen halut ovat jostain välittämiseen liittyviä haluja, jotka ovat mahdollisia kaikille toimijoille. Toisen asteen halut ovat vain persoonille mahdollisia haluja, jotka saavat haluamaan ensimmäisen asteen haluja. Tämän kaltainen argumentaatio päätyy loputtomaan regressioketjuun. Frankfurtin ajattelun mukaan ketjun katkaisee vain jokin ”muita suurempi halu”. Halujen haluaminen edellyttää toisen asteen tahtotilaa, joka liittyy persoonuuteen. (Frankfurt 1988, 11–25.)

Helm antaa Frankfurtin luomalle käsitteistölle täysin uuden sisällön. Helmin argumentaation mukaan Frankfurtin ajattelun ongelmaksi nousee tahtotilan liittäminen merkityksellisyyteen. Helmin postuloiman jaottelun mukaan ensimmäisen asteen halut ovat ei-refleksiivisiä

[35] Palaan Taylorin ja Helmin yhteyksiin kohdassa 4.1. Myös Taylor on saanut vaikutteita Frankfurtilta. Helmin viittauksia Taylorin ajattelun täydentämiseen liittyen esim. Helm 2001, 101, 211–215 ja Helm 2010, 97. Ks. myös Karen Jones (2003). Jones toteaa Helmin yhteyden Taylorin filosofiaan kirja-arvostelussaan.

tunnepohjaisia arviointeja (non-reflexive felt evaluations). Tämän kaltaiset tunnepohjaiset arvioinnit ovat yhteydessä kykyyn välittää jostain. Ihmisten lisäksi myös monet eläimet kykenevät välittämään asioista. Toisen asteen halut puolestaan edustavat refleksiivisiä tunnepohjaisia arviointeja (reflexive felt evaluations). Refleksiivisyys liittyy persoonalle tyypilliseen itsearvioinnin kykyyn, arvottamiseen ja arvostamiseen. Ei-refleksiiviset ja refleksiiviset tunnepohjaiset arvioinnit muodostavat edellä esiteltyjä rationaalisia kaavioita, jotka osaltaan konstituoivat merkityksellisyyden. Kaavioiden mukaan emootiot toteutuvat tunnepohjaisten arviointien avulla fokaalisten sitoumusten mukaisesti positiivisina, negatiivisina, tulevaisuuteen tai menneisyyteen liittyvinä. Refleksiiviset tunnepohjaiset arvioinnit konstituoivat ennen kaikkea sitä merkityksellisyyttä, josta persoonuus ja identiteetti muodostuvat. (Helm 2001, 54, 103–105, 128–129.)

Kuten edellä totesin, Helmin mukaan merkityksellisyys konstituoituu kahdella eri tavalla: välittämisen (caring) ja arvostamisen tai arvottamisen (valuing) kautta. Merkityksellisyyden ontologia on lähtökohtaisesti jostain välittämistä. Välittäminen merkityksellisyyden tyyppinä tai entiteettinä liittyy siihen, että toimija pitää jotain asiaa merkityksellisenä. Tällainen merkityksellisyys konstituoituu Helmin (2010, 44–45) mukaan perustunteiden avulla. Esimerkiksi pelko, ilo tai viha kohdistuvat emootion fokukseen sen merkityksellisyyden kautta.

Välittämiseen liittyvät emootiot fokusoituvat joko suoraan tai alafokuksena toisen toimijan kautta. Kuvan 3 mukaisesti esimerkiksi koirasta välittäminen sisältää sen, että välittää niistä asioista, joista koirakin välittää. Koiran välittämistä asioista välittäminen on kuitenkin vain osa prosessia. Toisen toimijan fokus jaetaan alafokuksena. Tästä on seurauksena, että välittäminen on sitoutumista myös toisen omaksumiin merkityksiin ja niiden hyvinvointiin tai onnistumisiin. Tämä sitoutuminen ei tarkoita, että toisen välittämisen kohde olisi sen sisältöjen osalta yhteinen ja jaettu. Varsinainen välittäminen voi kohdistua toiseen toimijaan fokusoinnin avulla. (Helm 2010, 85.)

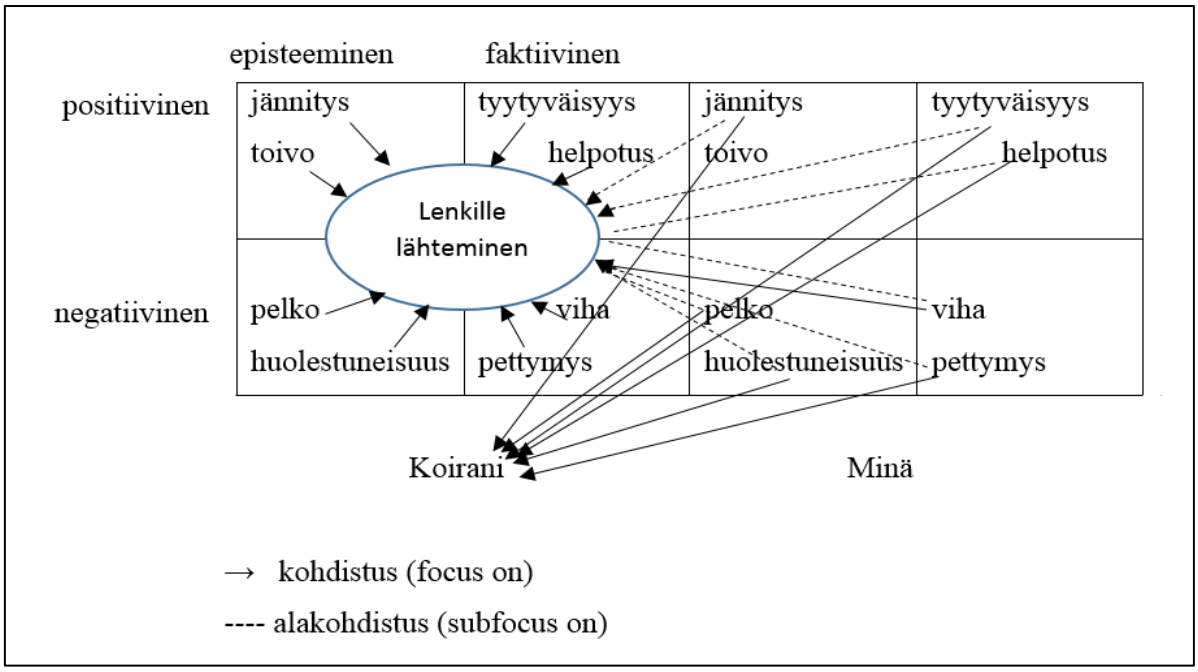

KUVA 3. Kaavio tunnepohjaisista arvioinneista, jotka fokusoituvat toiseen toimijaan (Helm 2010, 85, Kuvio 3.2). [36]

Välittämisen lisäksi merkityksellisyys konstituoituu arvostamisen ja arvottamisen avulla. Erityisesti teoriansa myöhäisemmässä vaiheessa (2010, 2017) Helm korostaa persoonafokusoituja emootioita (person-focused emotions), jotka ovat yhteydessä merkityksellisyyden konstituoitumiseen arvostamisen ja arvottamisen kautta. Tällaiset emootiot voivat olla joko suoraan refleksiivisiä tai epäsuoraan refleksiivisiä. Suoraa refleksiivisyyttä edustaa esimerkiksi häpeä, jota yksilö tuntee huomatessaan käyttäytyneensä huonosti. Tällöin merkityksellisyyden muodostaa oma identiteetti. Epäsuoraa refleksiivisyyttä edustaa esimerkiksi ylpeys, jossa merkityksellisyys ja fokus ovat epäsuorassa yhteydessä. Jos merkityksellisyyttä edustaa vaikkapa uusi auto, voi toimija tuntea ylpeyttä, koska auton tuoma status tuo arvoasemaa yhteisössä. Persoonafokusoidut tunteet eivät siis välttämättä ole aina omaan persoonaan suoraan liittyviä refleksiivisiä arviointeja. Ne vaikuttavat myös suhteessa toiseen toimijaan ja yhteisöön. (Helm 2010, 152–157; Helm 2017, 45–51.)

Persoonafokusoitujen emootioiden avulla subjekti ohjaa omaa toimintaansa rationaalisen kontrollin avulla. Samalla toimija muokkaa persoonuuttaan sekä identiteettiään. Kuvassa 4 Helmin esimerkkinä on plagiointi, johon ”minä” on ”professorin” roolissaan syyllistynyt. Persoonafokusoidut tunnepohjaiset arvioinnit ohjaavat merkityksellisyyden

[36] Figure 3.2. Pattern of felt evaluations focused on another agent.

konstituoitumista suhteessa toimijaan itseensä ja toimijan identiteettiin. (Helm 2001, 70–74.)

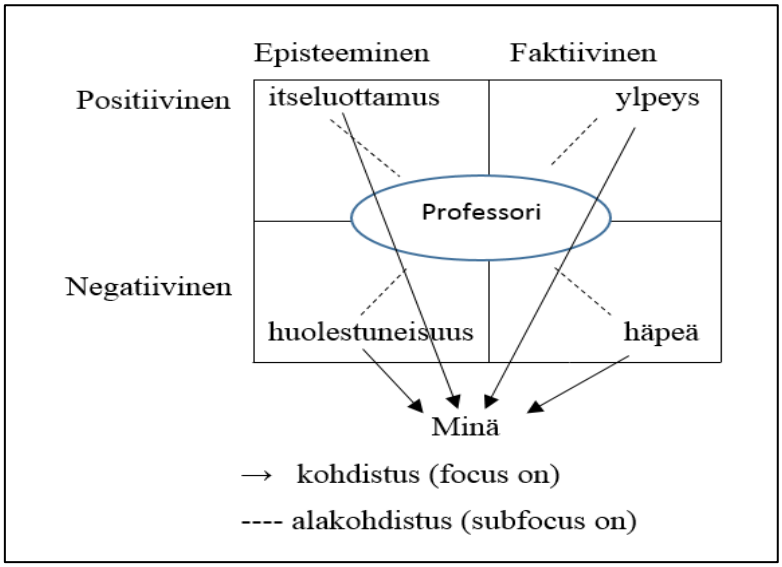

KUVA 4. Persoonafokusoitujen tunnepohjaisten arviointien kaavio (Helm 2010, 113. Kuvio 4.1). [37]

Persoonafokusointi voi kohdistua myös muihin toimijoihin yksilön luomien arvojen tai normien kautta. Jotta subjekti voisi rakentaa merkityksiä suhteessa muihin, tulee hänen ensin arvostaa itseään. Helmin mallissa itsensä arvostaminen on itsensä rakastamista (self-love) ja toisten arvostaminen toisten rakastamista. Samoin kuin itsensä rakastaminen edellyttää omien merkitystensä arvostamista, niin toisen rakastaminen edellyttää myös toisen arvostamien asioiden pitämistä merkityksellisinä. (Kuva 5.) Helmin päättelyn mukaan esimerkiksi laajasti ymmärretty rakkauden käsite sisältää ainakin jossain mielessä sen, että toimija kykenee jakamaan toisen kanssa myös vahvoja ja merkityksellisiä arvostuksia. Tämä edellyttää toimijalta persoonuutta. (Helm 2010, 77, 99, 247.)

[37] Figure 4.1. Pattern of person-focused felt evaluations.

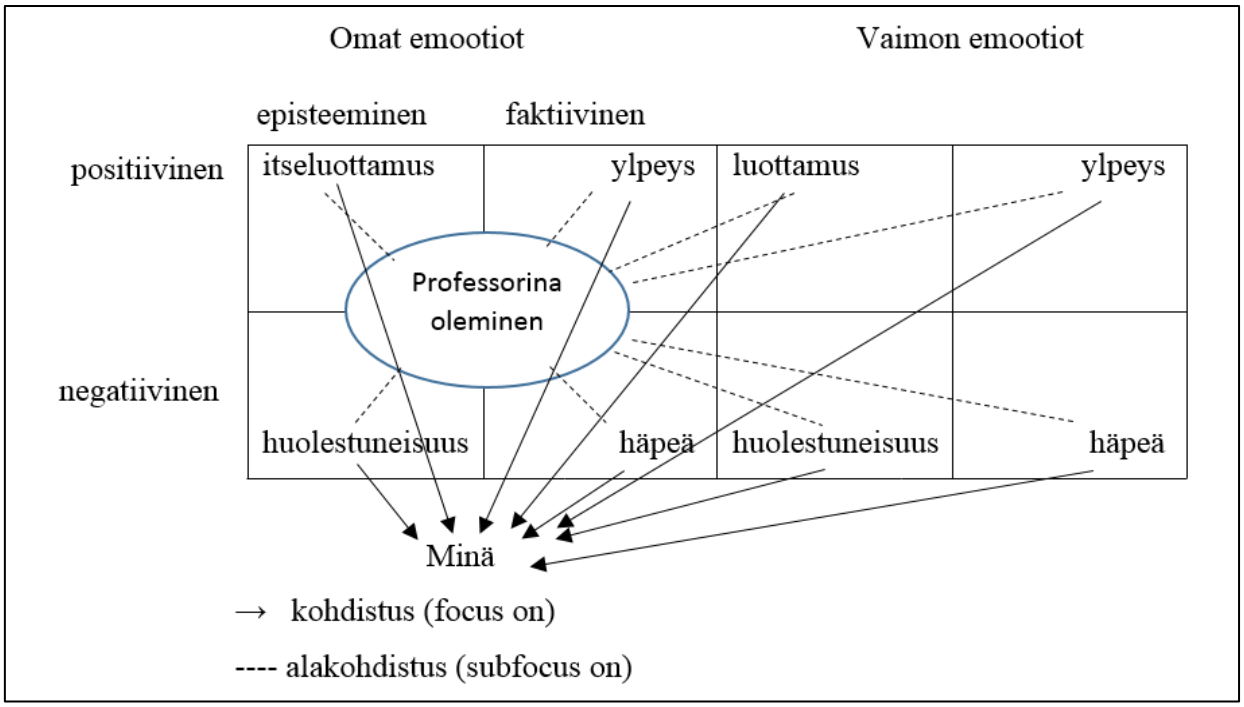

KUVA 5. Kaksi osaltaan persoonafokusoitua emootiokaaviota, joissa kohteena ovat minä itse ja alafokuksena itsenä oleminen professorina. Vasemmanpuoleinen emootiokaavio konstituoi minän olemisen professorina osana itsensä rakastamista. Oikeanpuoleinen kaavio konstituoi vaimon arvottamaa professoriutta suhteessa minään ja osana vaimon rakkautta minää kohtaan. (Helm 2017, 50. Kuvio 2.3.) [38]

Helmin teoriassa merkityksellisyyden ongelmat ratkeavat tunnepohjaisten arviointien ja arvioivien arvostelmien avulla. Kognitiivisen vastaavuuden suunnan (mind-to-world direction of fit) ja konatiivisen vastaavuuden suunnan (world-to-mind direction of fit) välinen dikotomia ohitetaan merkityksellisyyden konstituoitumisen avulla. Objektiivisten uskomusten ja subjektiivisten halujen välinen ero häviää, koska merkityksellisyyden toteutuminen on sekä subjektiivista että objektiivista. Subjektiivisuus näkyy siinä, että toimija kokee merkityksellisyyden itselleen arvokkaana. Objektiivisuus ilmenee merkityksellisyyden sisältämässä normatiivisuudessa. Tämän kaltainen merkityksellisyyden fenomenologia, jossa rationaalisen toimijan essentiaan liittyy intuitiivinen tieto emootion kvaliteetista, tekee Helmin mukaan dualismin turhaksi. Objektiivisuuden avulla toimija kykenee arvioimaan ja valitsemaan eri tilanteisiin sopivia ja tärkeitä intentionaalisia merkityksiä. (Helm 2001, 22, 29–37.)

[38] Figure 2.3. Two partial patterns of person-focused emotions focused (solid arrows) on me and subfocused (dashed arrows) on my being a professor. The pattern of my emotions (on the left) constitutes my valuing my being a professor as a part of my loving myself. The pattern of my wife´s emotions (on the right) constitutes her valuing my being a professor for my sake, as a part of her loving me.

Helm painottaa merkityksellisyyden konstituoitumista tunnepohjaisena arviointina, joka mahdollistaa emootioiden ja merkityksellisyyden välisen toiminnan. Merkityksellisyys synnyttää emootioita, mutta niiden avulla myös valitaan ja arvioidaan merkityksiä. Jos jokin asia ei ole toimijalle millään lailla tärkeä ja merkityksellinen, ei siihen voi liittyä myöskään emootiota. Yhtäältä merkityksellisyys heijastuu muuttuvissa emootiokaavioissa, toisaalta emootiot myös konstituoivat merkityksellisyyden. Merkityksellisyyden emotionaalinen konstituoituminen on siis kaksisuuntaista: projektiivista ja responsiivista. Koska emootiot ovat luonteeltaan intentionaalisia, heijastuvat ne objektien kautta ja ovat oikeutettuja arvioinnin avulla. Emootiokaaviot ovat rationaalisia silloin, kun niiden sisältämä fokus on yhteydessä merkityksellisyyteen. Merkityksellisyys vastaa emootioiden fokaalista sisältöä. Emootiokaavioissa vaikuttava positiivinen koherenssi vahvistaa emootioiden oikeutusta. Emootiokaaviot syntyvät, muuttuvat ja valikoituvat, koska toimijalla on emotionaalista herkkyyttä (emotional sensibility) ja kykyä sitoutua fokuksen sisältämään merkityksellisyyteen. Tämä saa aikaan valppautta ja toiminnan motivaatiota suhteessa merkityksellisyyteen. (Helm 2001, 71; Helm 2010, 61–62.)

Mielestäni Helmin emootioteorian kulmakivinä ovat rationaalisuus, normatiivisuus ja intentionaalisuus. Rationaalisuuden uudelleenmäärittely johtaa Helmin ajattelussa emootioiden ontologiseen määrittelyyn, jossa korostuu tunnepohjaisen arvioinnin ja arvioivien arvostelmien ontologinen samanarvoisuus. Helmin mallissa intentionaalisuus selitetään emootioiden fenomenologian avulla. Emootiokaaviot sisältävät intentionaalisia objektisuhteita ja fokaalisia sitoumuksia, jotka selittävät emootioiden normatiivisen rakenteen. Emootiokaavioiden sisältämä intentionaalisuus, normatiivisuus ja rationaalisuus toteutuvat vain, jos emootion objektisuhteet ja merkityksellisyys vastaavat toisiaan. Merkityksellisyys konstituoituu välittämisenä perustunteiden avulla, mutta myös arvostamisena persoonafokusoitujen emootioiden kautta. Emootioiden ja merkityksellisyyden välinen prosessi on kaksisuuntaista.

Helmin malli on ennen kaikkea holistinen. Emootiot ja uskomukset ovat pohjimmiltaan maailmassa vaikuttavan affektiivisuuden ilmentymiä. Sui generis -tyyppinen affektiivisuus on luonteeltaan normatiivista ja rationaalista. Rationaalisuus toteutuu, koska toimijan essentiaan liittyy implisiittisesti ja eksplisiittisesti kyky virittäytyä affektiivisuuteen, hyväksyä normatiivisten emootiokaavioiden fenomenologia ja sitoutua oikeutettuihin arvioiviin asenteisiin. Helmin mallissa korostuu tunnepohjaisten arviointien ja emootioiden

osuus. Oman tulkintani mukaan arvioivat arvostelmat ja niihin liittyvä kognitiivinen suostumus vaikuttavat enemmänkin rationaalisten kaavioiden taustatekijöinä. Helmin tavoitteena on luoda vaihtoehtoinen filosofinen mielen toimintojen selittämisen tapa. Holistinen ajatusmalli on laaja ja hyvin omintakeinen. Pyrkimyksenä on hylätä perinteisen mielenfilosofian tapa tarkastella maailman ja mielen välistä suhdetta joko kognitiivisen tai konatiivisen orientaation avulla.

4. HELMIN MALLI JA MUUT TEORIAT

Helmin tavoitteena on vaihtoehtoisen affektiivisen mielenfilosofisen ajattelumallin perusteiden rakentaminen ja sen pohjalta yleisemmän keskustelun herättäminen. Helm on saanut vaikutteita useilta eri filosofeilta. Tarkastelin aikaisemmin luvussa 2 Helmin ajattelun yhteyksiä Donald Davidsonin ja Daniel Dennettin käsityksiin rationaalisesta toimijasta. Merkityksellisyyden ontologisia lähtökohtia käsittelevissä kohdissa esittelin John McDowellin ja Peter Strawsonin ajattelun vaikutuksia Helmin malliin. Emootioiden määrittelyyn liittyvässä luvussa 3 valotin Helmin argumentaatiota suhteessa Harry Frankfurtin filosofiaan. Tässä luvussa tutkin ensin niitä lähtökohtia, joita Charles Taylorin filosofia tarjoaa Helmin mallille. Toiseksi esittelen Helmin ajattelun vaikutusta Jan Slabyn fenomenologiseen emootioteoriaan. Kolmanneksi käsittelen Helmin kriittistä suhdetta kognitivistisiin teorioihin. Lopuksi puntaroin Helmin teorian vahvuuksia ja heikkouksia.

4.1 Helm ja Charles Taylorin ajattelu

Merkityksellisyyden fenomenologian osalta Helm viittaa useassa yhteydessä David Wigginsiin, John McDowelliin ja Charles Tayloriin. Helm käsittelee edellä mainittujen filosofien oppeja erityisesti merkityksellisyyden määrittelyn sekä motivaation ja harkinnan ongelman ratkaisun yhteydessä. (Helm 2001, 209.) Lisäksi Helm viittaa emootioiden ja arvojen määrittelyn kohdalla Harry Frankfurtin ajatteluun. (emt. 100–103, 128–132, 211–214.) Helm myöntää ennen kaikkea Taylorilta saamansa vaikutteet, mutta moittii Tayloria ja Frankfurtia arkuudesta varsinaisen uuden teorian luomisen suhteen. Helmin emootioteorian lähtökohdat ja teorian ontologinen malli muistuttavat niitä Taylorin ajattelun sisältöjä, joissa tavoitteena on dualismien ohittaminen ja ihmisen identiteetin muodostumisen selittäminen osana vahvoja arvostuksia.[39]

Nostan tässä luvussa esiin erityisesti ne aihealueet, joissa Charles Taylorin filosofia on antanut vaikutteita Helmin ajatteluun. Taylorin filosofia on tunnettu yhteiskuntakritiikistä, tunnustuksen filosofiasta ja autenttisuuden etiikasta. Taylorin filosofiset lähtökohdat ovat

[39] Helm viittaa Tayloriin useassa yhteydessä. Hän myöntää omaksuneensa useat käsitteet suoraan Taylorin ajattelusta. (ks. esim. Helm 2001, 14, 19–20; Helm 2010, 97–144; Helm 2017, 50–56.) Lisäksi Helm viittaa Peter Strawsonin luomaan emootiokäsitteistöön (reaktiiviset asenteet) erityisesti yhteisöteoriassaan. (Ks. Strawson 2008, 15–16 ja Helm 2017, 14, 58–59.)

siis melko erilaiset kuin Helmin. Tässä tutkielman osassa käsittelen ensin niitä Taylorin filosofian alueita, jotka liittyvät autenttisuuden määrittelyyn, dualismin ongelmaan, emootioihin ja merkityksellisyyteen. Tämän jälkeen valotan Taylorin ja Helmin ajatusmallien välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä.

Taylor kuvailee teoksessaan *Autenttisuuden etiikka* (1995) ihmisen identiteettiä ja siihen liittyviä autenttisuuden käsitteen ongelmia[40]. Tulkinnan lähtökohdat liittyvät subjektiin, yhteisöön ja niiden väliseen intersubjektiiviseen toimintaan. Taylorin mukaan ihmiskunta on historian kuluessa vähitellen ajautunut ongelmiin, jotka ovat yhteydessä välineellistymiseen ja vääränlaisen individualismin korostamiseen. Näistä ongelmista on muodostunut poliittisen vapauden ja subjektin autonomisuuden menettämisen uhkakuvia. Taylorin argumentaation kohteena on individualistisen ihmiskäsityksen tulkinnan mukanaan tuoma narsismi, jonka seurauksena subjekti on kadottanut elämän merkityksellisyyden tunteen ja autenttisuuden. Väärin ymmärretty individualismi on saanut ihmisen elämään harhakuvitelmissa, jolloin yksilön oikeuksista ja vapauksista onkin tullut egoististen tavoitteiden ponnahduslauta. Ihminen on kadottanut persoonuutensa ja identiteettinsä. Taylorin mukaan identiteetti on subjektin omaa tulkintaa hänen omissa merkityskentissään ja elämismaailmassaan. Välineellisyys on itsearvioinnin este, joka vääristää toimivan autenttisuuden eli ”aidon” ihmisyyden ihanteen toteutumisen. (esim. Taylor, 1995, 33–39, 42, 75–79.)

Dualismin taakka liittyy Taylorin mielestä subjektin ja objektin väliseen dikotomiaan.[41] Jos toimijasta muodostuu vain yhteiskunnan välineellinen osa, tulee hänestä itselleen vieras. Välineellistyneeseen moderniin yhteiskuntarakenteeseen pesiytynyt ajattelumalli tuhoaa subjektin autonomisuuden ja autenttisuuden. Taylorin ratkaisu tämän kaltaiseen dualismin ongelmaan löytyy rationaalisesta subjektista itsestään, yhteisöstä, vahvoista arvostuksista ja arvioinneista. Autenttisuuteen perustuva identiteetti kykenee itsearviointiin ja dialogiin. (Taylor 1995, 25–33.)

[40] Teoksen alkuperäinen versio julkaistiin nimellä *The Malaise of Modernity* (1991). Suomennoksen pohjana on alkuteos *The Ethics Of Authenticity*. Suom.Timo Suokola. *Autenttisuuden etiikka* (1995).

[41] Taylorin ajattelun taustalla vaikuttavat Frankfurtin koulukunnan kriittinen teoria sekä Kantin ja Hegelin filosofiat. Kantilaisessa filosofiassa olemassaolon rakenteet jaetaan käytännöllisen järjen ja puhtaan järjen toiminnan alueisiin. Hegelillä reflektio itsen (subjekti) ja Hengen (objekti) välillä johtaa absoluuttisen idealismin mukaan Hengen voittoon. Subjekti ilmenee objektiivisen Hengen tietoisuuden kautta. Tavoitteena on dualismien ohittaminen. Taylorin filosofisista taustoista ks. esim. Laitinen 2012 ja Smith 2002.

Taylor käsittelee emootioita ja merkityksellisyyteen liittyvää analyysiä laajasti teoksessaan *Human Agency and Language: Philosophical Papers 1* (1985). Emootiot ovat essentiaalisesti yhteydessä intentionaalisiin objekteihin ja tilanteisiin. Pelon tunne syntyy, kun koemme jonkin tilanteen pelottavana. Taylorin mukaan merkityksellisyys (import) on kuitenkin enemmän kuin predikaatti. Merkityksellisyys antaa emootiolle pohjan, jonka kautta tunne voidaan tulkita eksplisiittisesti. Tilanteen verbalisoiminen eksplikoi tilanteen, jossa emootio vastaa relevantisti merkityksellisyyttä. (Taylor 1985, 47–48.)

Taylor kirjoittaa:

> Merkityksellisyydellä tarkoitan tapaa, millä jokin voi olla relevanttia tai tärkeää subjektin haluille tai tarkoitusperille tai toiveille tai tunteille; tai toisella tavalla ilmaisten, se on ominaisuus, joka saa subjektin suhtautumaan johonkin ei-välinpitämättömästi (Taylor 1985, 48). [42]

Taylorin mukaan kieli ja merkityksellisyys kulkevat yhdessä. Tunteita sisältävä kieli on usein subjektiivista ja vaikeasti tulkittavaa. Merkityksellisyyden konstituoituminen liittyy tämän takia myös ihmisten välisiin suhteisiin ja arvoihin. Moraalinen merkityksellisyys voi jopa ohittaa subjektiivisuuden ja narsismin. Taylor käyttää esimerkkinä ”hyvän samarialaisen” ajatuskoetta. Narsistinen ihminen kokee, ettei halua auttaa avun tarvitsijaa, mutta silti päätyy tarjoamaan apua, koska moraalin merkityksellisyys ohittaa subjektiivisen impulssin. Merkityksellisyyden sisällössä oleellista on tulkinta subjektista moraalisena toimijana. (Taylor 1985, 56–58.)

Emootiot ovat Taylorin mielestä osa maailman rakennetta ja persoonuutta sui generis (Taylor 1985, 102). Jotkut emootiot viittaavat subjektiin (subject-referring emotions). Tällaisia ovat esimerkiksi häpeä ja ylpeys. Taylorin mielestä subjektiin viittaavat emootiot ovat usein refleksiivisiä, eli ne liittyvät itsearviointiin ja identiteettiin. Monet emootiot ovat kuitenkin vain osittain tiedostettuja. Tämän takia refleksiivisen emootion synnyttämän merkityksellisyyden nimeäminen on vaikeaa. Subjektiin viittaavat emootiot tekevät ihmisestä ”rationaalisen eläimen” ja ihmissubjektin. Eksternalistiset emootiot, kuten sydämen syke, ovat helppoja selittää, mutta ne eivät ole merkityksellisiä ihmisen identiteetille. (emt. 54, 59–60.)

[42] By ’import’ I mean a way in which something can be relevant or of importance to the desires or purposes or aspirations or feelings of a subject; or otherwise put, a property of something whereby it is a matter of non-indifference to a subject.

Taylor uskoo subjektin rationaalisuuteen ja kykyyn arvioida itseään. Emootioiden määrittely perustuu niihin suhteessa olevaan merkityksellisyyteen. Taylor toteaa:

> Joka tapauksessa sellaisille emootiolle kuin pelko tai häpeä on olennaista, että koemme ne vasteena siihen tilanteeseen, missä vallitsee niille relevantti merkityksellisyys – uhkaavuus tai häpeällisyys. Nämä emootiot määritellään niihin yhteydessä olevien merkityksien avulla (Taylor 1985, 49).[43]

Taylorin mielestä emootioiden ongelmana ovat ”väärässä” olevat emootiot. Esimerkiksi pelko osoittautuu usein lopulta turhaksi. Monet emootiot eivät varsinaisesti erehdy, vaan ne voivat olla ”epäviisaita”. Rakastuminen ”väärään” henkilöön ei ole erehdys tai vahinko, mutta se voi olla epäviisasta. Taylorin argumentaation mukaan persoonana ihminen kykenee arvioimaan erilaisia emootioita, niiden lähtökohtia ja seurauksia, koska hän on rationaalinen olento. Ihmisellä ei voi olla kykyä arvioida jotain emootiota irrationaaliseksi, jos hänellä ei ole tietoa myös rationaalisesta emootion sisällöstä. Merkityksellisyyden avulla toimija tietää, mikä on esimerkiksi rationaalista tai irrationaalista pelkoa. Emootio on irrationaalinen silloin, jos toimija tietää, että merkityksellisyys ei edellytä määrättyä emootiota, mutta emotionaalinen kokemus on silti subjektille todellinen. Taylorin mielestä esimerkiksi häpeä on usein tämän kaltainen emootio. Pelkkä häpeän tunteminen ei riitä selittämään merkityksellisyyttä, mutta emotionaalista kokemusta ei kuitenkaan voi estää. Emootion kokemiselle ja merkityksellisyydelle ei aina löydy suoraa yhteyttä. Tämä yhteys ei voi kuitenkaan olla pelkkä behavioristien korostama ärsyke–reaktio-ketju. Toimijan käytöstä ja motivaatiota ei voi selittää fysiologisilla tiloilla tai neuropsykologisella redusoinnilla. (Taylor 1985, 49–51.)

Tulkintani mukaan Taylorin analyysissä merkityksellisyyden ja emootioiden välinen yhteys on subjektikeskeistä. Taylor (1985, 18–21) kehittää Harry Frankfurtin luomaa tunnettua jaottelua ensimmäisen ja toisen asteen haluista. Taylorin mukaan toisen asteen halut voidaan jakaa vahvoihin arviointeihin tai arvostuksiin (strong evaluations) ja heikkoihin arviointeihin tai arvostuksiin (weak evaluations).[44] Aidot persoonat voivat olla joko vahvoja tai heikkoja arvostajia. Taylorin analyysissä heikko arviointi tai arvostaminen liittyy haluihin. Siinä subjekti arvioi, sopiiko jokin halun kohde yhteen toisen kanssa. Heikko

[43] Thus it is essential to an emotion like fear or shame that we experience it as a response to the situation´s bearing the relevant import – it´s being menacing or shameful. These emotions are defined by the imports they relate to.

[44] Käytän käännöksiä vahva arvostus tai arviointi (strong evaluation) ja heikko arvostus tai arviointi (weak evaluation).

arvostaja voi vertailla esimerkiksi sitä, menisikö lounaalle vai uimaan. Persoonalle keskeisempää on kuitenkin kyky vahvaan arviointiin.

Arto Laitinen tulkitsee Taylorin määritelmiä vahvoista arvostuksista tai arvioinneista teoksessa *Itseään tulkitseva eläin. Charles Taylor ja filosofinen ihmistutkimus* (2009). Laitinen (emt. 110–111) myöntää, että aivan selkeää määritelmää Taylorilta ei löydy. Laitisen mukaan Taylorin esittämät vahvat arvioinnit tai arvostukset voivat olla haluja, uskomuksia, emootioita, asenteita ja intuitioita. [45]

Taylor itse toteaa seuraavasti:

> Meidän subjektiin viittaavat emootiomme avaavat meille havainnon siitä, mitä on olla ihminen, ja tämä havainto, kuten näimme, sisältää meidän tulkintaamme joistain tunteistamme, jotka tarjoavat pätevän näkemyksen siitä, mikä todella on merkittävää ja mitkä asiat ovat pinnallisia tai jopa sokeita ja vääristyneitä. --------- Haluan puhua vahvasta arvioinnista, jossa me `arvioimme`, eli tarkastelemme hyvää/pahaa, haluttavaa/halveksittavaa, omia halujamme. (Taylor 1985, 65.) [46]

Vahvojen arviointien avulla voidaan Taylorin mukaan arvioida haluja sinänsä ja toisaalta mennä myös halujen ulkopuolelle. Vahvat arvioinnit ankkuroituvat tunteisiin, emootioihin ja toiveisiin. Ne saavat toimijan motivoitumaan ja auttavat moraalisten merkitysten löytämisessä. Esimerkiksi halu olla hyvä perustuu siihen subjektille tärkeään moraaliseen merkityksellisyyteen, joka ilmenee tunteiden kautta ja avaa intuition siitä, mikä on moraalisesti tai esteettisesti hyvä. Vahvat arvioinnit liittyvät persoonan kykyyn tarkkailla itseään ja suhdettaan yhteisöön. Intersubjektiivisissa yhteyksissä toimija ja yhteisö kykenevät eksplikoimaan kielen käsitteiden ja dialogin avulla. (Taylor 1985, 64–67.)

Taylorin ajattelussa subjektiin viittaavat emootiot (subject-referring emotions) liittyvät vahvoihin arviointeihin. Nämä refleksiiviset arvioinnit edustavat yleensä niitä syviä intuitiivisia tunteita tai haluja, jotka ovat samalla subjektin vahvoja arvostuksia. Esimerkiksi halu olla hyvä toteutuu moraalisen ja esteettisen intuition kautta, jonka pohjana on merkityksellisyys. (Taylor 1985, 66–67.) Laitisen tulkinnan mukaan taylormainen vahva arvioija keskittyy arvoihin ja motiivien arviointiin. Hän voi pohtia sitä, mikä on arvioinnin tai halun kohteen arvo sinänsä. Motiiveja arvioimalla subjekti tarkastelee itseään ja omaa

[45] Laitisen (2009) mukaan käsite strong evaluation voitaisiin Taylorin filosofisessa kontekstissa yhtä hyvin suomentaa vahva arvostus, vahva arviointi (toiminta) tai vahva arvovakaumus (toiminnan tila). Ks. myös Laitinen (2008).

[46] Our subject-referring emotions open us to a sense of what it is to be human, and this sense, as we saw, involves our interpreting some of our feelings as offering valid insight into what really matters and others as shallow, or even blind and distorted. -------- I want to speak of strong evaluation where we `evaluate`, that is, consider good/bad, desirable/despicable, our desires themselves.

persoonuuttaan. Taylorin jaottelun mukaisesti vahvat ja heikot arvioijat suhtautuvat siis eri tavoin omiin impulsseihinsa. (Laitinen 2009, 107–110.)

Taylor esittelee häpeän ja ylpeyden tunteet subjektiin liittyvinä emootioina. Häpeä edustaa subjektiivista emootiota, joka liittyy myös persoonaan. Jos subjekti tuntee häpeää, mikä on häpeän tunteen merkityksellisyys? kysyy Taylor ja vastaa, että häpeän merkitys on häpeää vain subjektille. Selitys on vahva tautologia. Taylor myöntää tautologian, mutta hänen mielestään se ei haittaa. Häpeän merkityksellisyys liittyy vain siihen maailmaan, jossa on sellaisia subjekteja, jotka kokevat häpeän merkityksellisenä. Taylor esittää ajatuskokeen muukalaisista, jotka asuvat Alfa Kentaurilla eivätkä tiedä mitään ihmisten ajatusmaailmasta tai toimintatavoista. Näille mahdollisille muukalaisille pelon tunne voisi olla tuttu, mutta häpeän tunne ei ehkä merkitsisi mitään. (Taylor 1985, 53.)

Taylorin määrittelemässä autenttisuuden ihanteessa korostuu merkityksellisyyden osuus moraalisen autenttisen identiteetin toteutumisessa. Merkityksellisyys tarjoaa pohjan sille dialogille, mitä yhteiskunnassa ja yhteisössä voidaan käydä. (Taylor 1995, 88–95.) Laitisen (2009, 99–101) analyysin mukaan merkityksellisyys on Taylorille toisaalta subjektiivinen ja valittu, toisaalta myös yhteinen ja jaettu. Autenttisuus voi toteutua merkityksellisyyden subjektiivisen tunnustamisen kautta. Tähän tarvitaan yhteisön ja yksilön välistä dialogia, jonka avulla yksilö voi määritellä itseänsä. Autenttisuuden ihanteen perimmäinen lähtökohta on kuitenkin subjektin omassa elämismaailmassa ja itsetulkinnassa.

Taylorin ajattelussa vain yhteisön ja tradition muokkaamille vahvoille arvioinneille pohjautuvat moraaliperiaatteet rakentavat moraalisia identiteettejä ja vaativat autenttisuutta, eli rehellistä itsetulkintaa suhteessa yhteisöön. Modernissa yhteiskunnassa aidon autenttisuuden toteutumisen tiellä ovat kuitenkin väärin ymmärretty eettinen subjektivismi, eettinen naturalismi ja yhteiskuntatieteellinen redusoiva selittäminen. (Taylor 1995, 43–54, 100–105, 132–137.) Tulkintani mukaan Taylorin postuloimana identiteetti perustuu vahvoihin arvostuksiin, jotka ovat osa merkityksellisyyttä. Merkityksellisyys konstituoituu osittain emootioiden kautta. Subjekti ei voi kuitenkaan määrittää autenttista minuuttaan ilman vahvoja arvostuksia ja arviointeja, jotka jaetaan yhteisön kanssa. Moraalisen identiteetin perusta on Taylorin mukaan ihmisen itsearvioinnin ja yhteisön välisessä intersubjektiivisuudessa.

Taylorin filosofiassa vahvat arvioinnit ja arvostelmat ovat ihmisen elämässä ja identiteetin määrittelyssä keskeisellä sijalla. Ihmisellä on toimijana kyky tiedostaa hyvään ja pahaan liittyvää käsitteistöä. Ihmisiä yhdistäviä vahvoja arviointeja ovat universaalit ja syvät intuitioon liittyvät arvomerkitykset, kuten elämän kunnioitus tai muiden ihmisten huomioiminen. Arviointien tulee olla tärkeitä subjektin luomille merkityksille ja niiden tulee perustua yhteisön omaksumiin hyveisiin. Tämän kaltainen dialogiin perustuva vahva arviointi on ihmisen identiteetille välttämätöntä. (Taylor 2001, 4–5.) Laitisen tulkinnan mukaan Taylorin ajattelussa esiintyvä intersubjektiivisuus ja yhteisön merkitys ovat tärkeitä vastuullisuuden sekä arvojen selittäjiä. Yhteisön ja yksilön välisessä elämismaailmassa merkityksellisyys perustuu yhteisille arvostuksille. (Laitinen 2009, 105–111, 135–165.)

Edellä esittelin niitä Taylorin filosofian alueita, jotka liittyvät myös Helmin ajatteluun. Taylor ei selvästikään pyri luomaan erillistä teoriaa. Hänen ajattelunsa on laaja filosofinen kokonaisuus, jossa pyritään tulkitsemaan ihmisen autenttisuutta, vahvoja arvostuksia, merkityksellisyyttä, dialogia ja intersubjektiivista toimintaa osittain hermeneuttisesti. Helm puolestaan luo emotionaalisen järjen teorian pohjalta teoreettisen käsitemallin, jossa korostuvat rationaalisuuden vaikutus merkityksellisyyden konstituoitumiseen ja toimijan autonominen kyky arviointiin. Helmin ja Taylorin omaksumat emootiokäsitteet ovat kuitenkin melko identtisiä. Helm on selvästi saanut vaikutteita myös Taylorin postuloimasta identiteetti -käsitteestä.

Helm korostaa Taylorin tavoin mentaalisten rakenteiden rationaalisuutta. Lähtökohtana ovat sekä halut että emootiot, joita voidaan osittain arvioida ja muuttaa. Mielestäni Helm ja Taylor kritisoivat molemmat omalla tavallaan instrumentaalisen järjen ja välineellisyyden kulttuuria. Helm näkee välineellistymisen muuallakin kuin yhteiskunnan toiminnassa ja ihmisen tavassa elää. Rationaalisuuden ja subjektin oman harkintakyvyn kieltävä dualismiin perustuva kulttuuri vähentää yksilön autonomian tunnetta. Samalla se heikentää uskoa omien valintojen järkevyyteen. Toimijan ratkaistavaksi nousee merkityksellisyyden ongelma, joka johtaa motivaation, valinnan ja harkinnan vaikeuksiin. Helmin esittämä kokonaisvaltainen tulkinta kritisoi perinteistä rationaalisuuden käsitteen heikkoa tulkintaa sekä siitä seuraavaa rationaalisuuden väärin ymmärtämistä. Helmin ratkaisuna on ihmisen rationaalisen essentian myöntäminen ja yhdistäminen emotionaaliseen rationaalisuuteen.

Myöskin Helmin muotoilema dualismin kritiikki muistuttaa jossain määrin Taylorin ajatusmallia. Taylor korostaa dualismin ohittamisen kautta avautuvaa autenttisen identiteetin

määrittelyä sekä subjektin ja yhteisön välistä dialogia. Helmin lähtökohtana puolestaan on ulottaa kritiikki filosofian ja psykologian määrittelemiin dualismeihin. Tavoitteena on pohtia käytännöllisen järjen kysymyksiä eli merkityksellisyyden ongelman ratkaisua ja sen vaikutusta identiteetin muodostumiseen. Taylor ja Helm hylkäävät perinteisen dualistisen jaottelun ja nostavat esille merkityksellisyyden, subjektin ja vahvat arvostukset.

Objektivismin korostamisen seurauksena syntyvän reduktionismin ja tietoisuutta eliminoivan ajattelun vastustus näkyy sekä Helmin että Taylorin ajattelussa. Syytetyn penkillä on filosofian historiallisen tradition kautta vakiintunut tapa ajatella ja jakaa olemassaolo subjekti–objekti-suhteiden avulla. Taylorin filosofiassa dualismi pyritään korvaamaan teeseillä, joiden avulla modernin aikakauden toimija voi löytää subjektiivisen autenttisuuden, mutta myös yhteisöllisen identiteetin. Helmin teoria tähtää praktisen järjen ongelmien ratkaisemiseen sekä toimijan identiteetin ja toiminnan selittämiseen merkityksellisyyden ja yhteisön avulla. Taylorin kritiikki suuntautuu kuitenkin Helmin ajattelusta poiketen enemmän yhteiskuntaan, politiikkaan ja ihmisen itseyden välineellistämiseen liittyvään ongelmaan.

Taylor jakaa merkityksellisyyden tyypit heikkoihin ja vahvoihin arviointeihin. Heikot arvioinnit edustavat toimijuuden substanssia ja perustaa, vahvat arvioinnit liittyvät enemmänkin autenttisuuteen ja identiteetin kehittymiseen. Tulkintani mukaan vastaava jaottelu näkyy Helmin ajattelussa. Välittäminen liittyy taylorilaiseen heikkoon arviointiin, arvostaminen puolestaan edustaa Taylorin esittelemää vahvaa arviointia, joka on yhteydessä toimijan identiteettiin. Helm liittää arvioinnin lajit emootioiden avulla merkityksellisyyden konstituoitumiseen. Merkityksellisyys konstituoituu ensinnäkin jostain välittämisenä perustunteiden avulla ja toiseksi jonkin arvostamisena persoonafokusoitujen emootioiden kautta.

Persoonuuteen liittyvät emootiot ovat sekä Helmillä että Taylorilla yleensä refleksiivisiä emootioita, jotka ovat yhteydessä arvostamiseen ja arvottamiseen. Toimija määritellään molemmissa malleissa ”merkityksellisyyden subjektiksi”[47]. Emootiot motivoivat toimintaa merkityksellisyyden kautta ja vaikuttavat yksilön identiteettiin. Helmin emootioteoria vie ajatusta hieman pidemmälle lisäämällä persoonafokusoidun emootion sisältöön alafokuksien mahdollisuuden, niin että emootion vaikutus ei välttämättä olekaan aina suoraa

[47] Helmin ja Taylorin käyttämä yhteinen käsitteistö toistuu usein. Ks. esim. Subject of significance (Taylor 1985, 191, 198) ja subject of import (Helm 2010, 262).

toimijan sisäistä refleksiota. Emootioiden ja merkityksellisyyden välinen suhde on kuitenkin välttämätön.

Helmin ja Taylorin ajattelussa on myös eroja. Tulkintani mukaan Taylorin tapa määritellä merkityksellisyys liittyy osittain kieleen ja dialogiin eksplikoinnin välineenä. Helmin analyysin perusteet eivät niinkään painota kielen tai dialogin merkitystä, vaikka puhutun kielen ja arvioinnin merkitys liittyykin Helmin käsitykseen persoonuudesta. Helmin ja Taylorin käsitykset merkityksellisyyden emootionaalisesta konstituoitumisesta poikkeavat jossain määrin toisistaan. Helm sijoittaa teoriaansa rationaalisuuteen ja normatiivisuuteen perustuvat kaaviot. Taylor ei edes tavoittele varsinaisen teorian luomista, vaan keskittyy hermeneuttisen otteen avulla analysoimaan emootioiden merkitystä subjektin itsearvioinnin ja tulkinnan välineenä suhteessa yhteisöön. Sekä Taylor että Helm korostavat affektiivisuuden ilmenemistä maailmassa sui generis. Toimija kykenee virittäytymään maailmassa vaikuttavaan affektiivisuuteen.

Helmin teoria perustuu emootioiden ja merkityksellisyyden käsitemäärittelyn osalta hyvin paljon Taylorin käsitteistöön ja ajatteluun. Helmin malli on kuitenkin pidemmälle vietyä konstruointia ja teoretisointia, jossa toimijuus ja motivaatio selitetään normatiivisten arvioivien asenteiden ja niihin liittyvien kaavioiden avulla. Taylorin ajattelun ongelmaksi jää autenttisuuden ihanteen, arvostusten ja merkityksellisyyden sisältöjen määrittelyn osittainen keskeneräisyys. Hän tarjoaa vastausta merkityksellisyyden konstituoitumisen ongelmiin motivaation, persoonan omien merkityksien ja yhteisön kanssa käytävän dialogin avulla. Taylor esittelee merkityksellisyyden yhteyden emootioihin, muttei analysoi tätä yhteyttä kovin tarkasti. Helm täydentää Taylorin mallia tuomalla siihen affektiivisuuden ja arvioivien asenteiden kautta tarkemman näkökulman. Merkityksellisyys ja emootiot määrittelevät projektiivisesti toisiaan. Helm tarjoaa ratkaisua siihen ongelmaan, minkä Taylorin malli jättää merkityksellisyyden konstituoitumisen osalta avoimeksi. Helmin vastauksena ovat merkityksellisyyden rationaalisuus sekä emotionaalinen järki. Taylor tarjoaa Helmille ne ajattelun rakenteet, joiden avulla Helm rakentaa oman emootioteoriansa.

4.2 Helm ja Jan Slabyn teoria

Helmin teorian kommentaattorina nostan seuraavaksi esiin Jan Slabyn emootioteorian ja siihen liittyvän Helmin ajatteluun kohdistuvan arvioinnin. Slaby on luonut yhdessä Achim

Stephanin (2008) kanssa emootioteorian, joka voidaan lukea osaksi ns. keskitien teorioita kognitio–konaatio-väittelyn keskellä. Slaby viittaa useassa yhteydessä Helmin emootioteoriaan ja argumentoi useimmissa tapauksissa Helmin teorian puolesta. Slaby tulkitsee artikkelissaan *Emotional Rationality and Feelings of Being* (2012) Helmin teorian lähtökohtia osittain heideggerilaisen fenomenologian avulla.

Slaby ja Stephan (2008) nimittävät teoriaansa affektiivisen intentionaalisuuden teoriaksi. Teorian perusajatus muistuttaa Helmin ja Taylorin postulointeja. Emootioiden oleellisin osa liittyy formaaliin objektiin ja arvioinnin kohteeseen. Affektiivisen kokemisen yhtenä alueena esiintyvät eksistentiaaliset emootiot ovat tonaalisia, siis positiivisia tai negatiivisia. Ne kertovat ihmisille, miten ”meillä menee”. Affektiivinen intentionaalisuus suuntautuu sekä subjektiin itseensä että ulospäin itsestä. Esimerkiksi pelon tunne on tunnetta jostain itsen ulkopuolisesta uhasta, jossa ”something is out there” -lausahdus kuvaa parhaiten emootion hieman epämääräistä muotoa. Slaby ja Stephan ovat omaksuneet myös filosofi Peter Goldien käyttämää käsitteistöä. Goldien (2000) mukaan emootio on tuntemusta siitä, että jokin itsessä kohdistuu tunteen kautta jotain kohti (feeling towards). (Slaby & Stephan 2008, 507–508.)

Slaby viittaa monessa yhteydessä Helmin ajatteluun. Slabyn mukaan affektiivinen intentionaalisuus edustaa sellaista sui generis -tyyppistä ihmisen suhdetta maailmaan, jossa vaikuttavat monet affektiiviset tilat, ennen kaikkea emootiot. Slabyn argumentaation mukaan Helmin holistisen teorian ajatus vastaa hyvin tämän kaltaista affektiivista intentionaalisuutta. Helmin näkemys emootioista mielihyvän tai mielipahan muotoina olisi Slabyn mukaan edistysaskel suhteessa kognitivistisiin teorioihin ja ratkaisisi osittain kognitivismin sisältämän emotionaalisuuden ongelman. Slabyn määrittelyn mukaan Helmin mallin mukaiset tonaaliset emootiot edustavat fenomenologisesti intentionaalisia ja motivationaalisesti hedonistisia tunnemäärittelyjä. Mielihyvä ja mielipaha ilmentävät hyvän ja pahan tuntemista. Hedonistisen laadun määrittely johtaa hyvinvoinnin ja kärsimyksen määrittelyyn. Emootiot ovat mielihyvää ja mielipahaa, jotka ovat merkityksellisyyden intentionaalisia tunteita sekä intrinsisesti motivationaalisia. Mielihyvä ja mielipaha eivät kuitenkaan edusta primitiivisiä tunteita, vaan ne ovat yhteydessä emotionaalisiin tiloihin merkityksellisyyden kokemisen kautta. Slabyn analyysin mukaan Helmin teorian sisältämä tunnepohjaisten arviointien projektiivisuus toimii hyvin selittävänä tekijänä kysymykseen merkityksellisyyden valinnasta. (Slaby 2007, 429–440; Slaby 2012, 24–55.)

Slaby ja Philipp Wünscher (2014, 212–228) pyrkivät kehittämään emootioiden tarkempaa määrittelyä. He kritisoivat Helmin teoriaa liiallisesta rationaalisuuden korostamisesta ja haluavat painottaa enemmän intuitiota. He ehdottavat Helmin teorian jatkokehittelyä niin, että passiivisten ja normatiivisten emootioiden aikaansaama motivationaalinen kuilu suhteessa arvostuksiin ja merkityksiin ohitetaan emootion määrittelyn avulla vieläkin paremmin. Slaby ja Wünscher määrittelevät emootion episodiksi, joka ei pysähdy passiiviseen emotionaaliseen näkökulmaan tai merkityksellisyyden aikaansaamaan affektiiviseen yllykkeeseen. Emootiot voidaan määritellä niin, että ne jo lähtökohtaisesti sisältävät transformaation ainekset, joissa on kyky muuttua aktiivisiksi sitoumuksiksi. Näin määriteltynä emootion ”acting-out” ei ole sokeaa reaktiota affektiiviseen yllykkeeseen, vaan riippuu persoonasta ja sen kyvyistä, arvoista tai kapasiteetista.

Monet subjektiiviset emootiot ovat Slabyn ja Wünscherin (2014, 212–228) mukaan perusolemukseltaan passiivisia kokemuksia. Ne liittyvät toimijan ja emootion väliseen ”fenomenaaliseen kytkentään” (fenomenal coupling), joka selittää emootioiden roolia sosiaalisena sitouttajana ja muuttaa passiivisen emootion aktiiviseksi kokemukseksi. Määrittelyn kautta voidaan ymmärtää, miksi toisten tunteet ”tarttuvat” tai miksi ympäristö saattaa muuttaa subjektin tunteita. Slaby ja Wünscher viittaavat Aristoteleen Hexis-käsitteeseen. Ihminen voi itse hallita omia emootioitaan ja itseään. Emootio on kokemus maailmasta ja toisaalta sitoutumista maailmaan. – ”Olemme vihaisia, mikäli hyökkäämme”. Emotionaalisuus on maailmaan sitoutumista relevanteilla tavoilla.

Erityisesti Slabyn tekemät tulkinnat lisäävät Helmin käsitykseen merkityksellisyyden konstituoitumisesta ja emootioista vahvan fenomenologisen näkökulman. Helmin ajattelun perustana oleva rationaalisuuden vaatimus ei Slabyn mukaan selitä intuitiivisia tai eksistentiaalisia tunteita ja merkityksiä, jotka kuitenkin motivoivat eniten toimijan tehdessä valintoja. Slaby korostaa tiedostamatonta minuutta, joka eksplikoituu emootioiden kokemisen hetkellä. Suuri osa emotionaalisesta toiminnasta on tiedostamatonta ja perustuu subjektin elämänhistoriaan. Tulkintani mukaan Slabyn teoria ei kuitenkaan selitä sitä, miten eksistentiaaliset tunteet valikoituvat kulloisenkin toiminnan hetkellä. Onko emotionaalisuus vain kontingenttia toimintaa, jonka syntyä ei voida selittää? Vai ovatko emotionaaliset valinnat ihmisen toimintaan deterministisesti sijoitettua toimintakokonaisuutta, jota intuitio säätelee?

Helmin ajattelu painottaa merkityksellisyyden arvioinnin ja valikoitumisen prosessia: rationaalista muutosta ja vuorovaikutusta emotionaalisen arvioinnin kanssa. Toisaalta Helm korostaa Slabyn tapaan tunteiden kokemisen taustalla vaikuttavaa intuitiivista suostumusta ja hyväksyntää (assent) tai virittyneisyyttä (attunement) suhteessa emootioon. Slabyn esittämä rationaalisuuden kritiikki on mielestäni kuitenkin oikeutettua. Rationaalisuuteen perustuva arviointi ei täysin selitä merkityksellisyyden ja emootioiden välistä projektiota. Rationaalisuuden vaatimus on tunteisiin liitettynä monella tavalla ongelmallinen. Kaikki tunteet tai emootiokaaviot eivät ole rationaalisesti ja positiivisesti koherentteja. Tunteiden rationaalisuuden tai irrationaalisuuden määrittely jo sinänsä vaatisi tarkempaa analyysiä. Myös merkityksellisyyden konstituoitumisen taustalla vaikuttavat arvioivat asenteet ovat käsitteenä hankalia ja jäävät Helmin mallissa hieman epäselväksi. Toisaalta Slabyn mallissa korostuva eksistentiaalinen intuitio ei sekään selitä kovin täsmällisesti emootioiden luonnetta.

4.3. Helm ja kognitivistiset mallit

Helmin emootioteorian ja merkityksellisyyden konstituoimisen näkökulmasta dikotominen asettelu kognitioiden ja konaatioiden välillä on hylättävä. Helm hyökkääkin teoriassaan ennen kaikkea kognitivististen ja ei-kognitivististen ratkaisujen kimppuun. Käsittelen seuraavaksi kognitivistisen ajattelun perusteita ja Helmin kritiikkiä sitä kohtaan. Tämän jälkeen esittelen muutamia kognitivismiin pohjautuvia teorioita, joita vastaan Helm argumentoi.

Helmin (2001, 37–38) mukaan kognitivistisen ajattelun virheellinen peruskaava selittäisi esimerkiksi pelon tunteen redusoimalla sen kolmeen tietoisuuden fragmenttiin. Ensinnäkin uskomukseen siitä, että tilanne sisältää jotain uhkaavaa. Toiseksi haluun välttää uhkaava tilanne. Lisäksi pelon tuntemisen kognitivistinen prosessi sisältää ruumiillisia aistimuksia, vaikkapa tuntemuksia vatsan nipistelystä. Vastaavalla tavalla voidaan kognitivismin avulla redusoida kaikki muutkin emootiot. Viha esimerkiksi voi sisältää uskomuksen vääryyden kokemuksesta, jolloin syntyy halu kostaa. Vihan tunteen fysiologia voisi liittyä autonomisen hermoston toiminnan kiihtymiseen. Helmin argumentaation mukaan tällainen kognitivistinen peruskaava ei voi missään olosuhteissa selittää ihmisen intentionaalista emotionaalista toimintaa.

Helm haluaa ohittaa ne kognitivismin ongelmat, jotka liittyvät sekä emotionaaliseen kognitivismiin että metaeettisiin arvoihin liittyvään kognitivistiseen ajatteluun. Redusoivan kognitivismin perusongelmana on mielen tilojen jakaminen kognitioihin, konaatioihin ja ei-intentionaalisiin kvalioihin. Tällainen ”ockhamilainen ilmiöiden postulointi” johtaa Helmin mielestä kognitioiden ja uskomusten korostamiseen, jolloin ihmisen psyykelle merkittävät halut, toiveet ja emootiot jäävät taka-alalle. (Helm 2001, 37.) Tulkintani mukaan Helmin ensisijaisena tavoitteena on kognitivistisen ajattelun hylkäämisen kautta herättää keskustelua. Helm selvästi myös tiedostaa tehtävän vaikeuden. Kognitivismi on vakiintunut ajattelumalli sekä psykologian että emootiofilosofisen tutkimuksen parissa. Merkityksellisyyden ongelman ratkaisemisessa dikotomisen jaottelun hylkääminen on Helmille tärkeä lähtökohta, koska juuri kognitivistinen emootiotulkinta estää halujen ja toiveiden holistisen selittämisen.

Kognitiota painottavalla perinteellä on psykologiassa pitkä historia. Emootiotutkimusta on tehty jo psykologiatieteen alkuaikoina 1800-luvun lopussa, jolloin syntyivät varhaisimmat tunneteoriat (feeling theories). Fysiologisilla tunneteorioilla viitataan usein erityisesti siihen William Jamesin ajatteluperintöön, jossa korostettiin tunteen ensisijaisia fysiologisia ominaisuuksia emootion synnyssä. Tunneteorioiden kritiikkinä syntyi myöhemmin kognitiivista ajattelua ja toiminnan selittämistä painottava emootioiden tulkintamalli. Kognitivistisia emootioteorioita edustavat esimerkiksi arvostelmaperustaiset teoriat (judgment-based cognitive theories) ja havaintopohjaiset teoriat (perception-based cognitive theories). Arvostelmaperustaisen kognitivismin juuret ovat Aristoteleessa ja stoalaisuudessa. Siinä painotetaan tietoa, uskomuksia, havaintoja ja skeemojen osuutta emotionaalisessa toiminnassa. Havaintopohjaiset kognitivistiset teoriat puolestaan korostavat havainnon ja tietoisuuden osuutta. Näissä teorioissa emootio voidaan selittää esimerkiksi ”tunneaistina”. (ks. esim. Goldie 2014, 57–59.)

Moderni filosofinen emootiotutkimus sisältää teorioita, joissa korostuu arvojen, arvottamisen ja arvioinnin osuus emootioiden toiminnassa. [48] Arvioiva arvostelmateoria (evaluative judgment theory) on kognitivismiin perustuva emootioteoria, jossa painotetaan eri emootiotyyppien ja emootion formaalin objektin välistä suhdetta. Teorian mukaan toimija konstruoi ja arvioi emootion kohteena olevan predikaatin presentoimaa arvoa.

[48] Joidenkin tutkijoiden mukaan jako kognitivistisiin ja ei-kognitivistisiin emootioteorioihin on väistymässä. Ks. esim. Slaby 2012.

Esimerkiksi koiran pelottavuus on pelon formaali objekti, joka konstruoidaan arvioinnin kautta. Arvostelmia painotetaan myös esimerkiksi add-on-teoriassa, jossa ajatuksena on Aristoteleen määrittelyä soveltaen yhdistää emootioiden fenomenologia yksilön uskomuksiin mielihyvästä ja mielipahasta. (ks. esim. Deonna & Teroni 2012, 52–58.)

Kognitivistinen ajattelu ja reduktionismi on saanut paljon kritiikkiä useilta filosofeilta ja psykologeilta. Omasta mielestäni esimerkiksi brittifilosofi Peter Goldien[49] emootiomalli rakentuu melko samanlaiselle kognitivismin kritiikille kuin Helmin teoria. Monet neuropsykologitkaan eivät puolusta puhtaasti kognitivististа ajattelua. Tunteiden ja pelon neurologiaan erikoistunut tunnettu kanadalainen neuropsykologi Joseph LeDoux on sitä mieltä, että kognitivistiset emootioteoriat ovat keskittyneet liikaa tietoon ja unohtaneet tunteet.[50]

Kognitivististen arvostelmateorioiden (judgmentalist theories) lisäksi emootioteorioiden joukossa on holistisuutta ja intersubjektiivisuutta etsiviä malleja, joihin Helminkin emootioteoria kuuluu. Helmin ajattelussa voi nähdä piirteitä niistä kognitivististisista teorioista, joissa korostetaan arviointia. [51] Helm sanoutuu kuitenkin terävän kritiikin avulla irti kognitivismista, aistiteorioista (perceptual theories) ja niistä arvostelmateorioista jossa korostetaan dualistista ajattelua. (Helm 2001, 36–42.)

Kognitivismi korostaa emootioiden yhteyttä kognitioon, eli tietoon, havaintoihin sekä arviointiin. Helmin mukaan kognitivismiin liittyy kaksi ongelmaa. Ensinnäkin emotionaalisen toiminnan selittäminen ja toiseksi rationaalisiin arvostelmiin sekä uskomuksiin liittyvät konfliktit. Emotionaalisen toiminnan selittäminen käsittelee sitä ongelmaa, miten essentiaalisesti ei-intentionaaliselta toiminnalta vaikuttavat konatiiviset tuntemukset mielihyvästä tai mielipahasta voidaan selittää kognitiivisen ajattelun avulla. Uskomuksiin liittyvä rationaalinen konflikti syntyy puolestaan siitä, että pelkkien kognitioiden avulla ei pystytä selittämään ihmisen kykyä harkintaan, motivaatioon ja arviointiin. Kognitiot eivät yksinään selitä valintatilanteita tai toiminnanohjausta eri

[49] Peter Goldie kuvaa emootiomalliaan käsitteen ”feeling towards” avulla. Ks. Goldie 2000 ja 2014.
[50] Neuropsykologiasta, emootiosta ja erityisesti mantelitumakkeen emotionaalisesta ja evolutiivisesta toiminnasta ks. esim. LeDoux 1996. Universaaleja, kaikille yhteisiä tunteita on tutkittu paljon. LeDoux´n mukaan esimerkiksi pelon tunne on ainakin osittain evolutiivisen kehityksen tuloksena opittu mekanismi, jolla on amygdalaan sijoittuva neuropsykologinen tausta. Pelon tunne liittyy myös muistirakenteisiin. Näiden tutkimustulosten perusteella voidaan päätellä, että ihmisen emotionaalinen status on osittain opittua, osittain evolutiivista toimintaa. Helmin suhtautumisesta LeDouxin osittain ”uus-jameslaiseen” teoriaan ks. Helm 2012.
[51] Helmin emootioteorian yleisestä määrittelystä nykyisten emootioteorioiden kentässä Deonna & Teroni 2012, 39, 51.

tilanteissa. Konaatioita ja kognitioita ei voida myöskään yhdistää, koska halut ja tunteet eivät voi sisältää kognitiivisia uskomuksia. Uskomukset eivät aina toimi yhdessä emootioiden tai halujen kanssa. (Helm 2001, 36–41.) Esittelen seuraavaksi Helmin kritiikkiä kognitivismia kohtaan. Aloitan emotionaalisuuden selittämisen ongelmasta ja etenen sen jälkeen rationaalisuuden konfliktin selvittämiseen. Kognitivismin kritiikki on oleellinen osa Helmin mallia ja merkityksellisyyden konstituoimiseen liittyvää argumentaatiota.

Emotionaalisuuden selittämisen ongelman kohdalla Helm nostaa esiin esimerkiksi Joel Marksin ja Martha Nussbaumin ratkaisut. Marks selittää emotionaalisuuden erityisinä uskomusten ja halujen hierarkiana, jossa vahvat halut dominoivat intensiteetillään uskomuksia ja arvostelmia. Marksin teoria päätyy Helmin mielestä korostamaan emootioiden intensiteetin fysiologista pohjaa.[52] Helmin kriittisen argumentaation mukaan Marks ohittaa täysin tunteet ja niiden emotionaalisen toiminnan. Nussbaumin ajattelussa korostuvat Helmin mukaan liiaksi pelkät uskomukset sekä niihin kohdistuva emotionaalinen arviointi. (Helm 2001, 38–41.)

Rationaalisen konfliktin suurin syy liittyy siihen, että emootiot ja uskomukset eivät aina kohtaa, joten kognitivistiset selitysmallit näyttävät riittämättömiltä. Jos toimijan skeemoihin liittyy esimerkiksi koirapelko, joka liittyy johonkin määrättyyn uhkaavan koiran kohtaamistilanteeseen, miksi hän usein liittää pelon tunteen myös ei-uhkaavaan koiraan? Patricia Greenspan (2012, 540–541; 2015, 39) selittää rationaalisen konfliktin ongelmaa sellaisella teorialla, joissa kognitiiviset arvostelmat ja uskomukset voidaan ohittaa. Greenspan korostaa emootioiden suhdetta arvoihin ja moraaliin. Teorian mukaan emotionaalisen selittämisen osaksi tarvitaan sellainen kognitiivinen komponentti, jolla ei ole yhteyttä varsinaisiin arviointeihin tai uskomuksiin. Greenspan ehdottaa uskomusten tilalle emootioiden ymmärtämistä arvioivina mukavuuden ja epämukavuuden tunteina.

Robert Robertsin ”arvioivan arvostelman” -teoriassa[53] emootiot voidaan konstruoida objektisuhteiden avulla. Emootiot ovat predikaattipohjaisia ja ilmentävät uskomusten sijaan arvioivia arvostuksia. Jokainen emootiotyyppi voidaan yksilöidä siihen liittyvillä partikulaareilla arvioitavilla ominaisuuksilla. Rationaalisuuteen liittyvät konfliktit ja

[52] Deonna &Teroni 2012, 14. Deonna & Teroni suhtautuvat myös kriittisesti Marksin ajatteluun, joka korostaa ns. add-on menetelmälle tyypillisesti halujen tulkintaa omana tunnepohjaisena fenomenologisena ilmiönä, jossa korostuu fysiologisen toiminnan intensiteetti.
[53] Evaluative judgment -theory.

esimerkiksi koirapelko voidaan selittää sillä, että pelko representoituu sen formaalin objektin eli uhkaavuuden kautta. Tällaisen tulkinnan avulla yksilön suorittaman arviointiprosessin synnyttämät uskomukset syrjäyttävät maailman ilmenemiseen liittyvän neutraaliuden. Emootiot syntyvät arvioinnin avulla niistä uskomuksista, joita yksilöllä on suhteessa siihen, mistä hän välittää tai minkä hän kokee uhkana.[54] (Roberts 2012, 565–567, 583.) Robertsin mukaan tunteet ovat ontologiselta olemukseltaan ”huolipohjaisia rakenteita”, eivät niinkään hyväksynnän kohteita ja sitoumuksia. Passiivisuus ei erota emootioita muista kognitioista. Hankalat tunteet ja fobiat liittyvät Robertsin mukaan pikemminkin siihen, että toimija kokee ne omaan identiteettiinsä liittyvänä ja uhkaavina. (Roberts 2003, 91–92.)

Helmin kritiikin mukaan emootioiden rationaalisuuteen tai irrationaalisuuteen liittyvä paradoksi ei edellisten ajatusmallien avulla ratkea, koska Greenspan tai Roberts eivät kumpikaan omalla teoriallaan selitä toiminnan intentionaalisuutta. Pelkän mukavuuden, epämukavuuden, välittämisen tai huolen arvioinnin painottaminen ei myöskään selitä ihmisen toimintaa suhteessa johonkin oman tietoisuutensa ulkopuoliseen. (Helm 2001, 41–45.)

Useat kognitivistiseen ajatteluun perustuvat havainto- tai arvostelmateoreetikot ovat nostaneet esiin Helmin huomion (Helm´s objection), joka liittyy suostumuksen tai hyväksynnän (assent) vaatimukseen.[55] Pohjimmiltaan tässä kritiikissä on kyse Helmin perusväitteestä, joka liittyy uskomusten ja halujen välisen ontologisen prioriteettiaseman kiistämiseen. (ks. esim. Roberts 2003; Döring 2008; Döring 2014; Tappolet 2012; Tappolet 2016.)[56] Tulkintani mukaan monet kognitivistit ovat sitä mieltä, että Helmin holistinen näkemys rationaalisista ja yhteismitallisista arvioivista asenteista ei selitä rationaalisuuteen liittyviä konflikteja. Merkityksellisyyden konstituoitumisen näkökulmasta hankalat tunteet ja esimerkiksi fobiat ovat ongelmallisia. Miten rationaalinen emootiokaavio voi sisältää fobioita? Ja miten rationaalinen toimija voi hyväksyä emootion tai kognition, joka ei liity mitenkään totuuteen?

[54] Robertsin teoriasta ks. myös Deonna & Teroni 2012, 52–53.
[55] Käytän käännöstä Helmin huomio (Helm´s objection).
[56] Suostumuksen (assent) liittäminen emootioiden yhteyteen tunnetaan Helmin huomiona (Helm´s objection) Sen myötä esiin on nostettu keskustelu hankalista (recalcitrant) emootiosta, fobioista ja ristiriitaisista tunteista, jotka vaikuttavat irrationaalisilta. Useat kognitivistiset ajattelijat puolustavat emootioiden kognitiivista ja havaintopohjaista olemusta, jonka avulla hankalat tunteet voitaisiin selittää havaintopohjaisiin illuusioihin verrattavina aisti-ilmiöinä. Helmin huomio suostumuksen (assent) vaatimuksesta ja emotionaalisten konfliktien määrittelystä on herättänyt keskustelua erityisesti niiden tutkijoiden piirissä, jotka puolustavat emootioiden selittämistä aistipohjaisina tuntemuksina.

Helmin mielestä kognitivistien suurin ongelma on rationaalisuuden luonteen väärin ymmärtäminen. Helmin huomion mukaan konfliktitilanne tiedon ja tunteen välillä voidaan selittää vain siten, että uskomus ja tunne asetetaan ontologisesti samanarvoisiksi. Tunne ei voi ohittaa tietoon liittyvää arviointia tai toisinpäin. Helm myöntää, että erilaiset fobiat ja muut emootioiden ja uskomusten väliset konfliktitilanteet ovat kuitenkin tavallisia. Emotionaaliset konfliktit tulisikin Helmin mukaan ymmärtää partikulaareina irrationaalisina konflikteina. Sen sijaan esimerkiksi havaintoihin liittyvät arvostelmat tai havaintoilluusiot eivät Helmin mielestä ole lainkaan irrationaalisia, koska ne edustavat enemmänkin vääriä uskomuksia todellisuudesta. Esimerkiksi vedessä oleva tikku näyttää havaitsijan näkökulmasta taittuvan, vaikka havaitsija tietää tikun olevan suora. Toimijan omassa elämismaailmassa tikku vaikuttaa kuitenkin taittuvan, joten havaintoon perustuva johtopäätös on rationaalinen. (Helm 2001, 42–43; Helm 2015b; Helm tulossa.)

Sabine Döring (2008, 83–94) kritisoi Robertsin tapaan Helmin ajatteluun liittyvää emotionaalisen hyväksynnän vaatimusta. Döringin mukaan Helm pyrkii kritisoimaan emotionaalisia havaintoteorioita syyttämällä niitä rationaalisuuden virheellisestä määrittelystä. Döring vastustaa erityisesti Helmin oletusta emootion ja tiedon yhteismitattomuudesta. Döring tulkitsee Helmin mallin sisältöjä niin, että ”emootion sisällön hyväksyminen on erilainen/heikompi asenne kuin sellainen asenne, joka on yhteydessä siihen, mitä pidetään totuuteen liittyvänä asenteena.” (Döring 2008, 96).[57]

Döringin (2014, 124–136) mukaan fobiat ja muut hankalat emootiot ovat kognitiivisia konflikteja. Hankalat emootiot eivät voi olla irrationaalisia, koska irrationaalisuuden vaatimus asettaisi toimijan olemaan itse irrationaalinen kokiessaan hankalia tunteita. Chistine Tappolet päätyy Döringin kanssa melko samanlaiseen lopputulokseen. Tappoletin mukaan Helmin huomio epäonnistuu väittäessään hankalia tunteita irrationaalisiksi ja sensorisia illuusioita vääriksi kognitiivisiksi uskomuksiksi. Irrationaalisuus asettaisi Tappoletin mielestä ”hankalista tunteista kärsivän henkilön rationaalisen vaatimuksen subjektiksi”. (Tappolet, 2012, 212–213; Tappolet 2016, 31–32.)[58]

[57] Instead, I understand Helm as saying that assent to the content of emotion is a different/weaker attitude than the attitude of regarding as true.
[58] Helmin huomiosta ja hankalista (recalcitrant) emootioista on käyty paljon keskustelua. Tässä tutkielmassa ei ole mahdollisuutta paneutua aiheeseen laajemmin.

Helmin (2001, 201–214) mukaan emotionaalisen kognitivismin lisäksi myös metaeettinen jako kognitivismiin ja ei-kognitivismiin on ongelmallinen ajattelumalli. Arvokognitivististen mallien ongelmaksi nousee subjektivismi. Helm esittelee Peter Railtonin kehittämää kognitivististä mallia ”ideaalista neuvonantajasta”.[59] Teorian mukaan ihminen voi saada tietoa arvoista määrittelemällä ensin ihanneminuutensa ominaisuudet ja lopulta asettumalla ideaalin itsensä ulkopuolelle. Arvot edustavat ideaalia, jota kohti yksilö kurkottaa. Helmin mielestä Railtonin malli on mahdoton. Kognitiota ei voi yhdistää konatiivisiin haluihin ja toiveisiin. Vastaavalla tavalla ei-kognitivistiset arvoteoriat sortuvat dualistisen pohja-ajattelun takia paradoksiin. Esimerkiksi Simon Blackburnin ei-kognitivismissa väitteenä on, että yksilön konaatioita voidaan projisoida yleisten ja yhteisöllisten kvasiarvojen avulla. Helmin argumentaation mukaan tällainen ei-kognitivismi ajautuu lopulta kuitenkin samanlaiseen subjektivismiin kuin kognitivismikin.

Kognitivismin, ei-kognitivismin ja niihin perustuvien teorioiden hylkääminen on yksi Helmin päätavoitteista. Helmin mukaan kognitio–konaatio-erottelun hylkääminen on välttämätöntä myös merkityksellisyyden konstituoitumisen näkökulmasta. Tämän takia edellä esiin tuomani näkökohdat ovat tämän tutkielman kannalta oleellisia. Helmin holistisessa mallissa emotionaalinen ja kognitiivinen hyväksyntä (assent) ovat keskeisellä sijalla. Hyväksyntä ilmenee intentionaalisten asenteiden sisältämän koherenssin kautta. Näitä arvioivia ja intentionaalisia asenteita edustavat Helmin teoriassa tunnepohjaiset arvioinnit ja arvioivat arvostelmat. Ontologisen prioriteetin ohittaminen eli ”yksi arvioiva perspektiivi” (single evaluative perspective) ei salli emootioille ja arvostelmille etuasemaa suhteessa toisiinsa.

Mielestäni Helm ei selvitä teoriassaan kovin tarkasti tunnepohjaisten arviointien ja arvioivien arvostelmien välistä jännitettä. Erityisesti arvioivien arvostelmien muodostamat rationaaliset kaaviot ja niiden sisällöt jäävät epäselviksi. Normaalitilanteissa ”yksi arvioiva perspektiivi” ei ajatuksena tuota ongelmia. Emootiot korjaavat arvostelmia ja päinvastoin. Ontologisesti kumpikaan ei siis ole toista tärkeämpi. Emootioiden ja arvostelmien välinen ontologinen samanarvoisuus on hankalien emootioiden tai esimerkiksi fobioiden kohdalla koetuksella. Jos koirapelko ohittaa uskomuksen ja tiedon koiran kiltteydestä, vaikuttaa emootio asettuvan totuuden rinnalla erilaiselle prioriteettitasolle, toisin kuin Helm teoriassaan antaa ymmärtää. Tässä tilanteessa merkityksellisyys konstituoituukin totuuden

[59] Helm 2001, 202. ”ideal advisor” (Peter Railton).

vastaisen irrationaalisen emootion eli fobian avulla. Merkityksellisyyden konstituoitumisen näkökulmasta irrationaaliset tunteet, fobiat ja emotionaaliset konfliktit voidaan Helmin mukaan selittää tilanteina, jotka eivät horjuta rationaalisen emootiokaavion koherenssia. Tunteiden ja uskomusten välisiin konfliktitilanteisiin liittyvä keskustelu nostaa kuitenkin esiin niitä Helmin teorian haasteita, jotka liittyvät rationaalisuuden ja tunnepohjaisten arviointien määrittelyn hankaluuksiin. Arvioin seuraavaksi Helmin teoriaa erityisesti merkityksellisyyden konstituoitumisen näkökulmasta.

4.4. Helmin teorian arviointia

Helmin luomassa teoriassa on useita haasteita. Ensinnäkin ongelmana on holistiselle ajattelulle tyypillinen kehämäisyys. Toinen ongelma ilmenee Helmin mallin sisältämässä internalismissa ja subjektia korostavassa perusoletuksessa. Malli perustuu käsityksiin toimijan autonomisuudesta ja autenttisesta identiteetistä. Kolmantena heikkoutena on teorian vaatimus rationaalisuudesta. Viimeksi mainittu on herättänyt kiinnostusta myös useissa Helmin teoriaa sivuavissa kommentaareissa. Helmin teorian suurimpana vahvuutena voi nähdä merkityksellisyyden konstituoitumiseen liittyvän projektiivisen kaksisuuntaisuuden. Helmin malli tarjoaa kokonaisvaltaisen ajattelutavan. Holistisen teorian avulla voidaan kyseenalaistaa perinteinen dikotomioita sisältävä käsitys merkityksellisyydestä. Käsittelen seuraavassa ensin Helmin teorian heikkouksia ja sitten sen vahvuuksia.

Helmin ajattelussa esiintyy monin paikoin kehämäisyyttä, jonka hän itsekin myöntää. Ajattelun kehämäisyys tulee ilmi Helmin emootioiden ontologiaa koskevissa päätelmissä. Kehäpäättely on ongelmana myös niissä Helmin ratkaisumalleissa, joissa etsitään vastausta merkityksellisyyden ongelmaan. Yhtä suuri kehämäisyyden haaste hänen teoriassaan on motivaation ja harkinnan ongelmien selvittämisessä. Helmin mallissa rationaalinen toimija välittää ja arvottaa asioita, jotka ovat välittämisen ja arvottamisen arvoisia. Kuten aikaisemmin totesin, Slabyn tulkinnan mukaan Helmin ajattelun kehämäisyys johtuu holistisuudesta. Väite on mielestäni oikeutettu. Helmin teoriassa kehämäisyydeltä ei voi välttyä. Helm itse on sitä mieltä, että hänen teoriassaan ilmenevä kehämäisyys ei ole läheskään niin paha asia kuin sen vaihtoehtona oleva dualismiin ja dikotomioihin perustuva kehämäinen ajattelu.

Slabyn teoria, joka edustaa emootioiden ja merkityksellisyyden fenomenologista tulkintaa, pystyy ehkä osittain kiertämään Helmin teorian kehämäisyyden. Slabyn mukaan merkityksellisyyden konstituoituminen perustuu toimijan kokemaan merkityksellisyyteen intuition ja eksistentiaalisten emootioiden avulla. Näin merkityksellisyys voidaan selittää sellaisena entiteettinä, joka ilmenee toimijalle tilanteeseen tai hetkeen liittyvänä aktiivisena ilmiönä (vrt. Heideggerin ”Dasein”). Helmin emootiokaavioiden perusteella emootion toiminta on intuitiivisella tasolla passiivista emootion ennakointia ja ymmärtämistä hyvänä tai pahana. Vaikka Helm kiistää emootioiden puhtaan subjektivistisen luonteen suhteessa merkityksellisyyteen ja emootion fokukseen, ei kehäpäättelyltä voi välttyä. Emootiot ovat positiivisia tai negatiivisia subjektille, koska ne ovat lähtökohtaisesti subjektivistisia.

Helmin (2001) pääväitteen mukaan subjekti kokee arvokkaaksi ja merkitykselliseksi eri tilanteissa ne asiat, jotka ovat arvokkaita. Mielestäni Euthyfron ongelma ei Helmin yrityksistä huolimatta poistu. Merkityksellisyyden subjektiivisuus ja objektiivisuus liittyvät samaan kehämäiseen päättelyyn. Objektiivisuus perustuu merkityksellisyyden ontologiseen konstituoitumiseen, joka perustuu toimijan rationaaliseen tunnepohjaiseen subjektiiviseen arviointiin, joka johtaa merkityksien valitsemiseen. Helmin oman argumentaation mukaan kehämäisyys johtuu holismin lisäksi dualismiin pohjautuvasta ajattelutavasta ja siitä ontologisesta virheestä, jossa kognitiot usein asetetaan konaatioiden yläpuolelle.

Helmin (2001, 2010, 2017) mallissa erilaiset mentaaliset tasot asettuvat projektion kautta samalle ontologiselle tasolle. Tunnepohjainen arviointi ja arvioiva arvostelma edustavat ontologisesti samanarvoista arvioivaa näkökulmaa. Emootiot, halut, uskomukset ja fysiologiset tilat vaikuttavat rationaalisen ihmisen affektiivisessa elämismaailmassa toisiinsa määrättyjen kaavioiden mukaan. Erilaiset mentaaliset tilat korjaavat toisiaan. Emotionaalisen järjen toiminta on prosessia, jossa objektiivisiin uskomuksiin ja subjektiivisiin haluihin perustuvaa ajattelumallia ei enää tarvita. Helmin arvion mukaan kehämäisyys on pieni hinta siitä, että rationaalisuuden toiminnan prosessi muuttuu. Tunnepohjaisen arvioinnin ja arvioivien arvostelmien avulla merkityksellisyyden ongelma poistuu. Seurauksena on muutos toimijan motivationaalisessa tilassa ja harkintaan liittyvissä valintatilanteissa.

Helmin teoriassa merkityksellisyyden konstituoitumiseen liittyy mielestäni ongelmallinen oletus toimijan autonomisuudesta. Subjekti vastaanottaa ja arvioi merkityksiä emootioiden avulla. Toimijan kyky rationaaliseen itsearviointiin on jo käsitteenä hankalasti määriteltävä

ominaisuus. Helmin mukaan identiteetti kehittyy, muuttuu ja reflektoituu suhteessa itseen sekä yhteisöihin. Tulkintani mukaan identiteetin kehityksellä vaikuttaa Helmin mallissa olevan päämäärä, jota ohjaa taylormainen autenttisuuden tavoittelu. Mielestäni Helm ei kuitenkaan täysin selvitä, miten toimija käyttää tunnepohjaisia arviointeja ja arvioivia arvostelmia samanarvoisina arviointiperusteina suhteessa koko ajan muuttuvaan identiteettiinsä. Herääkin kysymys: millaiset emootiokaaviot ovat oikeutettuja eri tilanteissa? Erityisesti arvioivien arvostelmien osuus kaavioissa jää vaille tarkempaa analyysiä. Samalla esiin nousevat rationaalisuuden vaatimukseen liittyvät kysymykset.

Helmin teoria on saanut kritiikkiä rationaalisuuden vaatimuksen takia. Osa esitetystä kritiikistä on mielestäni varsin oikeutettua. On selvästi olemassa emootioita, jotka eivät välttämättä sisällä rationaalista merkitystä ja sen ympärille muodostuvaa positiivisesti koherenttia emootioiden kaaviota. Mielestäni esteettiset emootiot, kuten musiikin synnyttämä nostalginen surumielisyys tai luontokokemuksen tunnemaailma voivat olla puhtaasti ihmisen intuitiivisia tunnekokemuksia, joihin ei liity rationaalista kaaviota. Oopperanesityksen tarjoama taidenautinto saattaa sisältää täysin irrationaaliselta tuntuvan surun tai ahdistuksen tunteita. Samoin esimerkiksi syvä rakastumisen tunne on täysin irrationaalinen, mutta silti ihmiselle tavallinen ja tarpeelliseksi koettu. Emootioiden jaottelu rationaalisiin ja irrationaalisiin on jo sinänsä vaikea tehtävä. Toisinaan irrationaaliset tai epäviisaat tunteet saavat aikaan ihmisen hyvinvoinnin näkökulmasta tarpeellista toimintaa. Heittäytyminen tunteiden varaan voi olla irrationaalista, mutta tuottaa rationaalisen lopputuloksen. Esimerkiksi työpaikasta irtisanoutuminen jonkin tunteen vallassa voi olla hetkellisesti epäviisasta, mutta lopulta kuitenkin rationaalista.

Antti Kauppinen viittaa Helmin emootiokaavioihin artikkelissaan *Valuing Anger* (2018). Kauppinen kannattaa emootioiden responsiivisuutta sekä Helmin tapaa luokitella emootiot transitionaalisiin ja tonaalisiin sitoumuksiin. Emootioiden tonaalisuus, siis emootioiden jako positiivisin ja negatiivisiin sitoumuksiin, on Kauppisen mukaan kaiken emotionaalisen arvioinnin perusta. Hän haluaa omassa ajattelussaan Helmin tapaan ohittaa kognitio–konaatio-asetelman ja korostaa emootioiden yleistä luonnetta fenomenologisena, intentionaalisena, motivoivana ja fysiologisena tilana. Esimerkiksi vihan tunne voi ilmetä näissä kaikissa muodoissa. Kauppisen mukaan emootion tavoite (aim) liittyy implisiittisesti emootion olemassaoloon, muutokseen tai katoamiseen. Subjektin kokeman pelon tavoite saattaa olla itsesäilytys, vihan tavoite voi taas liittyä uhkaan. Emootiot kohdistuvat myös toiseen ihmiseen ja siihen, mistä toinen välittää tai ei välitä. (Kauppinen 2018, 31–47.)

Kauppisen ajattelussa korostuu normatiivisuuden ja ympäristön muodostamien odotusten merkitys. Hänen mukaansa välitämme siitä, välittävätkö muut siitä, mistä itse välitämme (caring about caring). Emootiot voidaan ymmärtää arvioivina positiivisina ja negatiivisina sitoumuksina, jotka ovat suhteessa toisiinsa. Tämän avulla voidaan toisen kunnioittamiseen ja oman persoonuuden arvostamiseen liittyvät emootiot selittää niiden arvioivien asenteiden avulla, joita emootion sisältämät tavoitteet ja tonaaliset sitoumukset edellyttävät. Välittämiseen liittyvät emootiot ovat ihmisten välisen toiminnan, persoonuuden sekä moraalisuhteiden perusta. Myös Kauppinen kritisoi Helmin teoriaa liiallisesta rationaalisuuden korostamisesta. Kauppinen haluaa mieluummin painottaa tonaalisten sitoumusten toiminnallista tavoitetta ja emotionaalista arviointia. (Kauppinen 2018, 31–47.) Helmin ajatusta modifioiden Kauppinen toteaa: ”Jos välität jostain X:stä, niin ilo X:n menestymisestä ”sitouttaa” sinut myös suremaan sellaisessa kontrafaktuaalisessa tilanteessa, jossa X epäonnistuu” (emt. 34). [60]

Mielestäni Kauppisen näkemys voisi osittain ratkaista Helmin teoriassa esiintyviä rationaalisuuden korostamisen ongelmia. Jos merkityksellisyyden konstituoitumiseen liittyvät perustelut olisivatkin Kauppisen esittämään tapaan muihin suhteessa olevia tavoitepainotteisia välittämisen tapoja, korostuisi yhteisön merkitys enemmän kuin Helmin painottamat subjektiiviset rationaaliset sitoumukset. [61] Kauppinen ja Slaby haluavat molemmat kyseenalaistaa Helmin pääteesin emotionaalisen toiminnan rationaalisuudesta. Slabyn mallissa korostuu rationaalisuuden painottamisen sijaan intuition ja eksistentiaalisten tunteiden merkitys. Kauppinen puolestaan painottaa jaettuja tavoitteita, moraalikäsityksiä ja emotionaalista arviointia. Helmin teorian kulmakivenä vaikuttaa kuitenkin olevan rationaalisuus. Vain rationaalisuuden ja normatiivisuuden avulla voidaan perustella emootiokaavioiden toiminta suhteessa merkityksellisyyteen. Merkityksellisyyden rationaalisuus luo pohjan Helmin käsitykselle emotionaalisen järjen toiminnasta.

Mikko Salmela tutkii teoksessaan *True emotions* (2014) emootioiden aitoutta ja totuutta.[62] Salmela toteaakin, että tässä kontekstissa Helmin teorian suurimmat ongelmat liittyvät ennen kaikkea rationaalisuuden ja autonomisuuden ongelmiin. Salmelan mukaan edellä mainitut

[60] If you care about X, joy that results from X doing well ”commits” you to sadness in the counterfactual situation in which X does bad instead.
[61] Helm vastaa kritiikkiin ja korostaa yhteisön merkitystä myöhäisemmässä teoriassaan. Ks. esim. Helm 2017; Helm tulossa 2019.
[62] Myös Monika Betzler viittaa Helmin teorian yhteydessä emootioiden aitouden ongelmaan. (Betzler 2009, 58.)

ongelmat liittyvät myös emotionaalisen joustavuuden (flexibility) ongelmaan. Rationaalisuuden ongelmaan liittyy Salmelan mukaan Helmin teorian asetelma, jossa arvioivat asenteet konstituoivat persoonalle tärkeän merkityksellisyyden rationaalisen kaavion avulla. Salmelan tulkinnan mukaan tunnepohjaiset arvioinnit ja arvioivat arvostelmat ovat Helmin asettamassa kontekstissa itsessään aitoja ja vilpittömiä (sincere) sekä praktisia. Salmelan mukaan aitous ja vilpittömyys liittyvät Helmin mallissa toimijan essentiaan. Praktisuus puolestaan kuvaa mallissa esitettyä arvioivien asenteiden motivationaalista velvoitetta. Salmelan kriittisen esimerkin mukaan anorektinen henkilö voisi näin toimia Helmin rationaalisen mallin mukaisesti vilpittömästi uskoen siihen, että syömisen välttäminen edustaa positiivista merkityksellisyyttä, joka motivoi sen mukaiseen toimintaan. Toimijan mielen mukainen rationaalinen kaavio, joka sisältäisi arvioivia asenteita, konstituoisi myös merkityksellisyyden. Salmelan mukaan Helmin postuloima rationaalisuuden määritelmä ei ole riittävä. (Salmela 2014, 92–93.)

Subjektin autonomisuuden ongelma liittyy Salmelan mukaan osittain edellä mainittuun rationaalisuuden määrittelyyn. Salmela viittaa Helmin (2001,102) esimerkkiin Bettystä. Betty on saanut 1950-luvulla kasvatuksen konservatiivisessa perheessä ja elää perinteisen kotirouvan elämää. Bettyn muodostama käsitys siitä, että nainen hoitaa kotia ja elää toisten ehdoilla, on ympäristön ja osin historian muokkaama kuva. Kotirouvana oleminen edustaa Bettylle merkityksellisyyttä, joka konstituoituu rationaalisen ja projektiivisen kaavion mukaisesti arvioivien asenteiden avulla. Emootiokaavio on koherentti ja merkityksellisyys konstituoituu emootioiden kautta, vaikka Bettyn omaksumat arvostukset eivät ehkä olekaan hänelle tietoisia tai muokkaa mitenkään hänen persoonuuttaan. Salmela kysyykin, voiko Bettyn tapauksessa konstituoituva merkityksellisyys olla aidosti autonomista? Helmin rationaalinen emootiomalli on Salmelan mukaan riittämätön varsinkin emootioiden autenttisuuden näkökulmasta. (Salmela 2014, 94–95.)

Salmelan kritiikki on omasta mielestäni huomion arvoista. Helmin määrittelemät rationaaliset arvioivat kaaviot edellyttävät aitoja sitoumuksia ja ”vilpittömyyttä”. Rationaalisuus on mielen toiminnan perusta. Mielen rakenteet eli arvioivat asenteet konstituoivat merkityksellisyyden, jonka subjekti on toimija itse. Toimijan on siis kyettävä jossain määrin autenttiseen reflektioon, jotta rationaalinen kaavio ja merkityksellisyyden projektiivinen luonne toteutuisi. Helmin käsitys normatiivisista kaavioista liittyy myös niiden motivationaaliseen toimintaan. Toimiva ja koherentti arvioivien asenteiden välinen

prosessi johtaa motivaation syntymiseen, joka saa aikaan valppautta sekä toimintaa. Herääkin kysymys, miten Helmin käsitystä rationaalisuudesta tulisi muuttaa, ettei sen ehdottomuudesta muodostuisi ongelmaa?

Helmin mukaan rationaaliset mielen tasot ja emootioiden normatiivinen luonne auttavat tunteiden rationaalisessa kontrollissa ja arvioinnissa. Rationaalisen affektiivisuuden omaava toimija kykenee erottamaan emootioita vastaavat erilaiset formaalit objektit, joissa esimerkiksi pelkoa reflektoi vaarallisuus tai häpeää epäonnistumisen oletus. Helmin mukaan väärä eli irrationaalinen arviointi johtuu osittain rationalisoinnin heikkoudesta. Emootioiden irrationaalisuus ilmenee myös esimerkiksi emootioiden intensiteettiin liittyvissä virheissä ja erilaisissa freudilaisissa mekanismeissa, kuten vähättely tai transferenssi.[63] (Helm 2010, 57–59, 114.)

Tulkintani mukaan rationaalisuuden ongelma ilmenee erityisesti Helmin emootiokaavioissa, joissa oletuksena on subjektin kyky ja halu aidosti sitoutua emootioihin. Helmin mukaan emootiot voidaan jakaa positiivisiin ja negatiivisiin sitoumuksiin. Tämän jaon perusteena on toimijan essentia, johon liittyy implisiittisesti kyky virittäytyä intuitiivisesti emotionaalisen mielihyvän tai mielipahan kokemukseen. Rationaalisen ihmisen tunnepohjaiset arvioinnit ja arvioivat arvostelmat ohjaavat emootion fokusoinnin suuntaa. Deonnan ja Teronin (2012, 14–15) mielestä tämän kaltainen emootioiden tyypittely on ongelmallista, eikä sovi kaikkiin emootioihin. Esimerkiksi yllättyminen voi olla positiivista tai negatiivista. Viha tai sääli voivat ilmetä molemmilla tavoilla. Mielihyvän ja mielipahan kriteerit ovat vielä ongelmallisempia. Helmin mallissa merkityksellisyys konstituoituu osin tunnepohjaisten arviointien avulla eli suostumalla, sitoutumalla ja virittäytymällä tunteeseen. Emotionaalisuus on osittain subjektin intuitioon perustuvaa tietoa mielihyvästä, mielipahasta, nautinnosta ja tuskasta. Rationaalisuuden vaatimus vaikuttaakin tätä taustaa vasten liian voimakkaalta ehdolta.

Helmin käsitystä toimijuudesta verrataan joissain kommentaareissa Immanuel Kantin ajatteluun. Erityisesti Helmin käsitykset toimijan autonomisuudesta ja rationaalisuudesta yhdistetään kantilaisiin käsityksiin. (Guerrero 2016, 137; Deonna & Teroni, 2012.) Carla Bagnoli (2015, 25) sijoittaa Helmin ajattelun uuskantilaisen näkemyksen yhteyteen. Ihminen on tämän ajattelutavan mukaan autonominen toimija, jolla on kyky sitoutua yleisiin

[63] Helm käyttää käsitettä freudilainen mekanismi, mutta tarkoittanee defenssimekanismeja.

moraaliperiaatteisiin. Helm (2001, 20–21) korostaakin subjektin autonomiaa ja vastuun ottamisen tärkeyttä. Helmin teoriassa painottuu ennen kaikkea toimijan rationaalisuus. Näiden seikkojen perusteella Helmin tavassa määritellä toimijan rooli voi mielestäni nähdä kantilaisia vaikutteita.

Helmin mallin merkittävin vahvuus ilmenee eniten siinä tavassa, miten merkityksellisyys ymmärretään kaksisuuntaisena holistisena toimintana. Héctor Guerrero käsittelee Helmin ajattelua teoksessaan *Feeling Together and Caring with One Another. A Contribution to the Debate on Collective Affective Intentionality* (2016). Guerrero (emt. 234–135) on Helmin kanssa samaa mieltä emotionaalisesta arvioinnista, merkityksellisyyden subjektiivisuudesta ja objektiivisuudesta sekä sen konstituoitumisesta. Guerreron mukaan ”Helmin ehdotus on ehdottoman ainutkertainen. ------- Hän ehdottaa, että erilaisina mielihyvinä ja mielipahoina emootiot sisältävät arviointia kahteen suuntaan suhteessa merkityksellisyyteen: ensiksikin responsiivisena ja toiseksi konstituoituvana”.[64] Toisaalta Guerrero huomauttaa, että Helmin laatimien emootiokaavioiden sisältämät objektisuhteet eivät läheskään aina toimi. Varsinkin yhteisön sisäisten jaettujen emootioiden osalta emootion fokus voi olla aivan eri kuin merkityksellisyys. ”In general, the focus of an emotion and its for-the-sake-of-which do not have to coincide”, toteaa Guerrero (2016, 227).[65]

Helmin holistinen, vaihtoehtoinen ja omintakeinen teoria on herättänyt keskustelua perinteisen mielenfilosofian perusteista. Erityisesti huomiota on saanut Helmin postuloima emotionaalinen rationaalisuus. Malli on saanut kritiikkiä rationaalisuuden vaatimuksen ehdottomuuden takia. Useiden kommentaattoreiden mukaan rationaalisten emootioiden määrittely vaatisi tarkempaa analyysiä. Toinen Helmin teoriasta nouseva keskustelu liittyy subjektiivisuuteen ja toimijan autonomisuuteen. Helmin mallissa korostuvat merkityksellisyyden rationaalisuus ja normatiivisuus vaikuttavat olevan ristiriidassa autonomisuuden kanssa. Normatiivisuus ei ota huomioon myöskään mielen eri tasojen muuttuvuutta tai joustavuutta. Helmin ajatus merkityksellisyyden ontologiasta ja kaksisuuntaisesta konstituoitumisesta on herättänyt positiivista mielenkiintoa. Malli tarjoaa vaihtoehdon perinteiselle kognitio–konaatio-asetelmalle. Emootiot konstituoivat merkityksellisyyden ja samalla merkityksellisyys saa aikaan emootioita.

---

[64] Guerrero 2016, 135. Helm comes to make an absolutely original suggestion. ------- He suggests that qua pleasures and pains of different sorts, our emotions could be said to involve evaluative content in a twofold way: first, as responsive to, and second, as constitutive of import.

[65] Käytän tässä yhteydessä suoraa Guerreron lainausta, koska käsitteiden suomennos muuttaisi sisältöä oleellisesti.

5. PÄÄTÄNTÖ

Tutkielmassani olen käsitellyt merkityksellisyyden konstituoitumista Bennett W. Helmin ajattelun mukaan. Merkityksellisyydellä (import) Helm tarkoittaa jotain välittämisen ja arvostamisen arvoista. Merkityksellisyys liittyy sellaisiin asioihin ja tilanteisiin, jotka tekevät elämästä elämisen arvoista ja tärkeää. Pohjimmiltaan merkityksellisyyden konstituoituminen vaikuttaa persoonuuteen ja toimijan identiteettiin. Helmin holistinen teoretisointi perustuu merkityksellisyyden rationaalisuuteen, normatiivisuuteen ja affektiivisuuteen. Teorian avulla määritellään sekä affektiivisuuden objektiivinen luonne että subjektin tai toimijan emotionaalinen rooli. Helmin ajattelua ohjaa tinkimätön holistinen ote, jonka avulla hän rakentaa täysin uudenlaisen ajattelumallin merkityksellisyydestä.

Tutkielman alussa esittelin Helmin käsityksiä toimijuudesta, merkityksellisyydestä ja sen konstituoitumisen ongelmista (luku 2). Merkityksellisyys ei voi Helmin mukaan konstituoitua pelkästään tietopohjaisena objektiivisena kognitiona tai puhtaasti subjektiivisena tunnepohjaisena konaationa. Myöskään niiden yhdistäminen ei ole mahdollista. Uskomukset ja halut ovat usein keskenään ristiriitaisia. Merkityksellisyyden ongelma syntyy, kun aidot halut ohitetaan tai sulautetaan osaksi päämääräkeskeistä kognitiota. Tämä aiheuttaa motivaatioon, harkintaan ja valintoihin liittyviä paradoksaalisia tilanteita ja kysymyksiä. Helmin argumentaation mukaan merkityksellisyyden ongelma ratkaistaan emotionaalisen järjen ja merkityksellisyyden rationaalisuuden avulla.

Johtopäätösteni mukaan Helmin näkemyksissä korostuu internalistinen käsitys subjektista osana merkityksellisyyden konstituoitumista. Aito toimija kykenee Helmin mielestä aitoihin haluihin, jotka eivät edusta pelkästään päämäärää. Sellainen autonominen toimija, joka on myös persoona, kykenee haluamisen ja välittämisen lisäksi arvostamaan ja arvottamaan. Merkityksellisyyden konstituoitumisen fenomenologia perustuu osittain rationaaliseen affektiivisuuteen sui generis. Affektiivisuus on osa normatiivisesti rakentunutta mielen ja maailman rakennetta. Maailmassa vaikuttavat affektiiviset rakenteet edellyttävät toimijalta hyväksyntää ja suostumusta. Emotionaalinen sitoutuminen on osa toimijuuden subjektia ja persoonuutta. Helmin ajattelulle tyypillinen holistinen ote näkyy myös toimijuuden määrittelyssä: subjektiivisen toimijan intuitiivisuus on osa normatiivisesti rakentunutta affektiivisuutta. Rationaalisena ja autonomisena toimijana subjekti kykenee arvioimaan merkityksellisyyttä.

Käsittelin tutkielmassa myös niitä lähtökohtia, jotka ovat vaikuttaneet Helmin käsitykseen merkityksellisyydestä ja rationaalisuudesta. Rationaalisuuden määrittely liittyy Donald Davidsonin ja Daniel C. Dennettin ajatteluun. Rationaalisuus on mielen toiminnan normatiivinen perusta. Helmin mielestä perinteinen episteeminen rationaalisuus korostaa tietoa ja uskomuksia. Instrumentaali rationaalisuus puolestaan painottaa yksipuolisesti vain toiminnan päämäärää, jolloin halut ja tunteet ohitetaan kokonaan ja redusoidaan osaksi uskomuksia ja tietoa. Tämä on johtanut siihen, että mieli–ruumis-ongelman kanssa kamppaileva mielenfilosofinen ajatteluperinne on ajautunut korostamaan yksipuolisesti emootioiden intentionaalista luonnetta. Emootioiden fenomenologinen selittäminen on unohdettu ja intentionaalisuus ymmärretty virheellisesti joko kognitiivisena tai konatiivisena toiminnan suuntana. Helmin yhtenä päätavoitteena on kognitiivinen–konatiivinen-dikotomian ohittaminen. Tilalle Helm tarjoaa sellaista rationaalisuuden ymmärtämisen mallia, jossa korostuu merkityksellisyys. Merkityksellisyyden ontologisen määrittelyn kohdalla Helm viittaa John McDowellin ajatteluun. Merkityksellisyyden ontologia on sekä subjektiivista että objektiivista.

Tutkielmani keskeisenä sisältönä esittelin Helmin teorian emootioista ja merkityksellisyyden emotionaalisesta konstituoitumisesta (luku 3). Merkityksellisyyden subjektiivisuus näkyy affektiivisena ja arvioivana toimintana. Autonominen toimija kykenee arviointiin ja valintoihin. Merkityksellisyyden objektiivisuus perustuu rationaalisiin arviointikaavioihin, jotka selittävät myös emootioiden ontologiaa. Merkityksellisyyden konstituoitumiseen vaikuttavat erilaiset arvioivat asenteet, siis tunnepohjaiset arvioinnit ja arvioivat arvostelmat. Helmin mukaan arvioivista asenteista muodostuvat rationaaliset kaaviot sisältävät emootioiden lisäksi myös haluja, tuntemuksia ja arvostelmia. Perusajatuksena on asettaa arvioivat asenteet samalle ontologiselle tasolle, niin että konaatioita ja kognitioita ei voida kumpiakaan priorisoida. Tunnepohjaiset arvioinnit ja arvioivat arvostelmat toimivat yhdessä toisiaan korjaten ja muuttaen.

Tekemäni tulkinnan mukaan Helmin teoriassa normatiivisten kaavioiden sisältämä emootioiden fenomenologia selittää myös emootioiden intentionaalisuutta. Kaavioissa emootiot liittyvät erilaisiin objektisuhteisiin. Emootiolla on jokin kohde ja siihen liittyvä formaali objekti. Lisäksi Helm korostaa emootion fokusta ja alafokuksia. Kaavioiden rationaalinen ja normatiivinen toiminta vaatii fokukseen liittyvän merkityksellisyyden ja tunnepohjaisten arvioiden välistä sitoutumista. Fokaalinen sitoutuminen voi olla positiivista,

negatiivista, mennyttä tai tulevaisuuteen suuntautuvaa. Silloin kun merkityksellisyys sisältyy kaavion fokukseen, se on myös haluihin liittyvän sitoutumisen kohteena. Rationaalisesti oikeutetut emootiot kohdistuvat merkityksellisyyteen ja saavat aikaan motivoitunutta toimintaa. Jos emootiot eivät ole oikeutettuja tai kohdistu merkityksellisyyteen, ne eivät saa aikaan motivoitunutta toimintaa. Helmin mukaan konfliktit ja irrationaalisuus ovat normaalisti minoriteettina, eivätkä riko kaavioissa vaikuttavaa positiivista koherenssia. Emotionaaliset virhetoiminnot ovat siis partikulaarisia. Vasta silloin, jos virhetoiminta ohittaa normatiivisen toiminnan ja kaaviossa vaikuttavan positiivisen koherenssin, kumoutuu prosessin kokonaisuus. Näin saattaa tapahtua, jos merkityksellisyyden ja emootioiden väliset objektisuhteet eivät kohtaa toisiaan.

Helmin ajattelussa merkityksellisyyteen liittyy kaksisuuntainen prosessi, jossa arvioivat asenteet eli tunnepohjaiset arvioinnit ja arvioivat arvostelmat yhdessä konstituoivat merkityksellisyyttä. Lisäksi merkityksellisyys heijastuu arvioivissa asenteissa ja emootiossa ja muokkaa niitä. Merkityksellisyyden sisältämät tyypit tai entiteetit eli välittäminen, arvostaminen ja arvottaminen konstituoivat merkityksellisyyttä erilaisten emootioiden kautta. Välittäminen ilmenee perustunteiden avulla. Arvostaminen ja arvottaminen puolestaan näkyvät Helmin mukaan persoonafokusoiduissa emootioissa.

Tutkielman lopussa esittelin Helmin mallin yhteyksiä muihin teorioihin ja ajattelijoihin (luku 4). Eniten Helm on saanut vaikutteita Charles Taylorin filosofiasta. Tekemieni johtopäätösten mukaan Helmin ajattelun mukainen merkityksellisyyden ja emootioiden käsitemäärittely liittyy melko suoraan Taylorin ajatteluun. Toimija on oman merkityksellisyytensä subjekti. Merkityksellisyys on välittämistä ja arvostamista. Arvostaminen ja arvottaminen sisältävät syvempää merkityksellisyyttä kuin välittäminen, koska arvostaminen liittyy persoonuuteen ja identiteetin rakentumiseen. Osoitan tutkielmassani myös, että Taylorin tunnettu erottelu vahvojen ja heikkojen arvostusten välillä näkyy myös Helmin mallissa. Välittäminen edustaa heikkoja arvostuksia. Arvostaminen ja arvottaminen ovat yhteydessä vahvoihin arvostuksiin. Helm myötäilee Tayloria lisäksi identiteetin määrittelyn suhteen. Toisaalta Helmin malli pyrkii erottumaan Taylorin hermeneuttisesta tutkimusotteesta. Helm konstruoi Taylorin ajattelun pohjalta holistisen mallin, jossa pyritään rationaalisuuden ja affektiivisuuden tarkkaan teoretisointiin.

Tutkielmassani esitän, että Helmin teoria on ainakin osittain konstruktivistinen. Helm luo mallin, joka perustuu merkityksellisyyden rationaalisuuteen ja emotionaaliseen järkeen.

Merkityksellisyys konstituoituu välittämisen ja arvostamisen kautta normatiivisissa emootiokaavioissa. Toimija on kuitenkin aina merkityksellisyyden subjekti, joka tekee valintoja, arvioi ja motivoituu. Toimija rakentaa siis elämismaailmansa omia merkityksiä. Helmin mallissa voi erottaa lisäksi joitain fenomenologiseen ajatteluun ja heideggerilaisuuteen viittaavia piirteitä. Affektiivisuus näkyy maailmassa sui generis. Helm korostaa intuition, virittyneisyyden ja affektiivisen hyväksynnän tai suostumuksen osuutta merkityksellisyyden luonteessa. Jan Slaby on omaksunut Helmin teorian näkökulmia omaan emootioteoriaansa juuri tältä pohjalta. Helmin teoretisointi merkityksellisyyden kaksisuuntaisesta rakenteesta ja emotionaalisesta konstituoitumisesta on saanut useita kannattajia. Toisaalta Helmin ajattelu on kohdannut kritiikkiä erityisesti kognitivististen näkemyksien puolustajilta. Helmin vaatimus rationaalisuuden normatiivisuudesta on herättänyt kriittistä keskustelua. Subjektin autonomisuus ja mielen tilojen muuttuvuuden ohittaminen on myös koettu osittain ongelmallisina.

Arvioin tutkielmassani Helmin teorian sisältämiä haasteita ja vahvuuksia. Johtopäätösteni mukaan teorian suurimpia ongelmia ovat rationaalisuuteen, affektiivisuuteen ja subjektin autonomisuuteen liittyvät määrittelyt ja relaatiot. Emootioiden rationaalista luonnetta on hyvin vaikea määritellä. Kulttuuri, aikakausi tai toimijan subjektiiviset lähtökohdat vaikuttavat emootioiden luokitteluun ja tulkintaan. Toisinaan irrationaalisuus saattaa johtaa myös rationaalisilta vaikuttaviin ratkaisuihin. Läheskään kaikki emootiot eivät toimi rationaalisesti tai normatiivisesti. Helmin luoma teoreettinen emootiokaaviomalli ja siinä vaikuttava positiivinen koherenssi eivät selitä irrationaalisuutta tai hankalia emootioita, kuten esimerkiksi fobioita. Subjektin autonomisuuteen liittyvää affektiivisuutta ja autenttisuutta on vaikea yhdistää rationaalisuuden vaatimuksen kanssa.

Tekemäni analyysin mukaan Helmin malli sisältää käsitesisältöihin liittyviä haasteita. Helmin teoriassa tunnepohjaisten arviointien kaaviot sisältävät emootioiden lisäksi myös haluja, fyysisiä tuntemuksia. Arvioivien arvostelmien sisältö ja toiminta yhdessä emootioiden ja muiden tunnepohjaisten arviointien kanssa jäävät melko epäselviksi. Kaavioiden rakenteeseen ja toimintaan liittyvä käsitteellinen epämääräisyys aiheuttaa tulkinnan ongelmia myös merkityksellisyyden rationaalisuuden ja konstituoitumisen suhteen.

Johtopäätösteni mukaan merkityksellisyyden ja emootioiden välinen kaksisuuntainen vuorovaikutusprosessi on Helmin mallin vaikuttavimpia huomioita. Merkittävät asiat tai

tilanteet synnyttävät emootioita, mutta emootiot myös konstituoivat merkityksellisyyttä. Motivaatio, toiminta ja valppaus syntyvät merkityksellisyyden ja emootioiden välisen prosessin tuloksena. Välittämiseen ja arvottamiseen kykenevä toimija on persoona, joka kykenee sekä affektiiviseen että rationaaliseen arviointiin.

Emootioiden filosofia on yksi mielenfilosofisen nykytutkimuksen keskeisiä alueita. Helmin luoma holistinen mielenfilosofinen kokonaisrakenne on hyvin laaja. Tutkielman aiheen rajauksen sisällä ei ollut mahdollista osallistua tarkemmin siihen keskusteluun, mitä käydään esimerkiksi hankalien emootioiden irrationaalisuudesta tai rationaalisuuden ja irrationaalisuuden välisestä kontradiktiosta. Helmin tavoittelemat praktiset ratkaisut motivaation ja harkinnan ongelmissa vaatisivat myös lisätutkimusta. Helmin yhteisöihin liittyvä uudempi teoriamalli saattaisi osittain vastata tämän tutkielman kautta avautuviin lisäkysymyksiin. Helmin malli tarjoaa mielenkiintoisen vaihtoehdon sille emootioiden filosofiaan liittyvälle teoretisoinnille, jota on tehty kognitivistisen ja perinteisen mielenfilosofisen tutkimuksen puolella. Helmin ajattelussa voi nähdä teoretisoinnin lisäksi ainakin implisiittisesti aineksia myös niihin kysymyksiin, jotka liittyvät käytännön elämään, motivaation ongelmiin ja valintatilanteisiin.

Tutkielmani laatimisen eri vaiheissa olen saanut Bennett Helmiltä sisältöihin ja käsitteisiin liittyviä arvokkaita tarkennuksia. Työni ohjaaja Jussi Saarinen on lukenut ja kommentoinut kirjoitustani. Haluan kiittää heitä molempia.

6. LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Aristoteles (2005). Nikomakhoksen etiikka. Suom. Simo Knuuttila. Helsinki: Gaudeamus.

Bagnoli, Carla (2015). Introduction. Teoksessa Morality and the Emotions, ed. Carla Bagnoli. Oxford: Oxford University Press, 1–38.

Betzler, Monika (2009). Authencity and self-governance. Teoksessa Emotions, Ethics, and Authenticity, ed. Verena Mayer and Mikko Salmela. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 51–67.

Brady, Michael S. (2008). The irrationality of recalcitrant emotions. Philos Stud DOI 10.1007/s 11098-008-9241-1. Springer Science + Business Media B.V.
URL: http://commonweb.unifr.ch/artsdean/pub/gestens/f/as/files/4610/13600_081925.pdf (viitattu 21.8.2018).

Damasio, Antonio (2000). The feeling of what happens. London: Vintage Books.

Damasio, Antonio (2001). Descartesin virhe. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Hakapaino.

Damasio, Antonio (2012). Self Comes to Mind. London: Vintage Books.

Davidson, Donald (1994). Mental Events. Teoksessa The Philosophy of Mind. Ed. Brian Beakley & Peter Ludlow. Cambridge and London: The MIT Press, 137–149.

Deigh, John (2012). Concepts of emotions in modern philosophy and psychology. Teoksessa The Oxford Handbook of Philosophy of Emotion. Oxford: Oxford University Press, 17–40.

Dennett, Daniel C. (1999). Tietoisuuden selitys. Suom.Tiina Kartano. Helsinki: Art House.

Deonna, Julien A. & Teroni, Fabrice (2012). The Emotions. A Philosophical Introduction. Oxford: Oxford University Press.

DeSousa, Ronald (2012). The mind´s permuda triangle: Philosophy of emotions and empirical science. Teoksessa The Oxford Handbook of Philosophy of Emotion. Oxford: Oxford University Press, 95–117.

Döring, Sabine (2008). Conflict Without Contradiction. Teoksessa Epistemology and Emotions. ed. Georg Brun, Ulvi Doguoglu & Dominique Kuenzle. London & New York: Routledge, 83–104.

Döring, Sabine (2014). Why Recalcitrant Emotions are not Irrational. Teoksessa Emotion and Value. ed. S. Roeser and C. Todd. Oxford: Oxford University Press, 124–136.

Frankfurt, Harry G. (1988). The importance of what we care about. Cambridge: University Press.

Goldie, Peter (2000). The Emotions: A Philosophical Exploration. Oxford: Oxford University Press.

Goldie, Peter (2014). The Mess Inside. Narrative, Emotion, & the Mind. Oxford: Oxford University Press.

Gordon, Robert (1987). The Structure of Emotions: Investications in Cognitive Philosophy. Cambridge: Cambridge University Press.

Guerrero, Héctor (2016). Feeling Together and Caring with One Another. A Contribution to the Debate on Collective Affective Intentionality. Studies in the Philosophy of Sociality 7. Switzerland: Springer.

Greenspan, Patricia (2012). Learning Emotions and Ethics. Teoksessa The Oxford Handbook of Philosophy of Emotion. ed. Peter Goldie. Oxford: Oxford University Press, 539–560.

Greenspan, Patricia (2015). Craving the Right: Emotions and Moral reasons. Teoksessa Morality and the Emotions, ed. Carla Bagnoli. Oxford: Oxford University Press, 39–61.

Helm, Bennett W. (2001). Emotional Reason. Deliberation, Motivation, and the Nature of Value. Cambridge: University Press.

Helm, Bennett W. (2002). Action for the Sake of…: Caring and the Rationality of (Social) Action. Analyse & Kritik 24/2002, 189–208.

Helm, Bennett W. (2009a). The Import of Human Action. Teoksessa Philosophy of Action: 5 Questions. ed. Jesus Aguilar & Andrei Buckareff. Automatic Press/VIP, 89–100.

Helm, Bennett W. (2009b). Emotions as Evaluative Feelings. Emotion Review 1, 248–259.

Helm, Bennett W. (2009c). Self-Love and the Structure of Personal Values. Teoksessa Emotions, Ethics, and Authenticity, ed. Verena Mayer and Mikko Salmela. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 11–32.

Helm, Bennett W. (2010). Love, Friendship& the Self. Intimacy, Identification & the Social Nature of Persons. Oxford: Oxford University Press.

Helm, Bennett W. (2012). Emotions and Motivation: Reconsidering Neo-Jamesian Accounts. Teoksessa The Oxford Handbook of Philosophy of Emotions, ed. by Peter Goldie. Oxford: Oxford University Press, 304–323.

Helm, Bennett W. (2015a). Responsibility and Dignity: “Strawsonian Themes". Teoksessa Morality and the Emotions, ed. Carla Bagnoli. Oxford: Oxford University Press, 217–234.

Helm, Bennett W. (2015b). Emotions and Recalcitrance: Reevaluating the Perceptual Model. Dialectica, Vol. 69/3.

Helm, Bennett W. (2016). Truth, Objectivity and Emotional Caring: Filling the Gaps of Haugeland`s Existentialist Ontology. Teoksessa Giving a Damn: Esseys in Dialogue with John Haugeland. Ed. Zed Adams and Jacob browning. Cambridge: MA: MIT Press, 213–241.

Helm, Bennett W. (2017). Communities of Respect. Grounding Responsibility, Authority & Dignity. Oxford: Oxford University Press.

Helm, Bennett W. (tulossa 2019). Affective Intentionality and the reactive Attitudes. Teoksessa Handbook of Phenomenology of Emotions. Ed. Thomas Szanto & Hilde Landweer. Routledge.
URL: https://www.fandm.edu/bennett-helm (viitattu 15.1.2019).

Helm, Bennett W. (tulossa). Cognitivist Theories of Emotions. Teoksessa Handbook of Emotion Theory. Ed. Andrea Scarantino. Routledge.
URL: https://www.fandm.edu/bennett-helm (viitattu 15.1.2019).

Jones, Karen (2003). Book Reviews: Bennett Helm, Emotional Reason: Deliberation, Motivation and the nature of value. Julkaisussa Ethics. An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy. Vol. 114. Number 1/10/2003.
URL: https://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/376707 (viitattu 22.8.2018).

Kauppinen, Antti (2018). Valuing anger. Teoksessa The Moral Psychology of Anger. Ed. Myisha Cherry & Owen Flanagan. New York: Rowman & Littlefield, 31–47.

Laitinen, Arto (2008). Strong Evaluation without Moral Sources on Charles Taylor´s Philosophical Anthropology and Ethics. Göttingen: Hubert & co.

Laitinen, Arto (2009). Itseään tulkitseva eläin. Charles Taylor ja filosofinen ihmistutkimus. Helsinki: Helsinki University Press.

Laitinen, Arto (2012). Halu, elämä ja siirtymä tietoisuudesta itsetietoisuuteen. Teoksessa johdatus Hegelin hengen fenomenologiaan. Toim. Susanna Lindberg. Helsinki: Hakapaino, 57–77.

LeDoux, Joseph (1996). The emotional Brain: The Mysterious Underpinnings of Emotional Life. New York: Simon & Schuster.

McDowell, John (2002). Values and Secondary Qualities. Teoksessa Mind, Value and Reality. Cambridge, MASS & London: Harward University Press, 131–150.

Näreaho, Leo (2005). Mieli, aivot ja filosofia. Helsinki: Helsinki University Press.

Platon (1999). Teokset 1. Toim. Holger Thessleff, Tuomas Anhava, Jaakko Hintikka ja Marja Itkonen-Kaila. Suom. Marja Itkonen-Kaila, Marianna Tyni ja Kaarle Hirvonen. Helsinki: Otava.

Risjord, Mark. W. (2014). Philosophy of Social Science. A Contemporary Introduction. New York & London: Routledge.

Roberts, Robert C. (2003). Emotions: An Essay in Aid of Moral Psychology. Cambridge: Cambridge University Press.

Roberts, Robert C. (2012). Emotions and the Canons of Evaluation. Teoksessa The Oxford Handbook of Philosophy of Emotion. ed. Peter Goldie. Oxford: Oxford University Press, 561–583.

Salmela, Mikko (2014). True Emotions. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Searle, John (1983). Intentionality: An Essay in The Philosophy of Mind. Cambridge: Cambridge University Press.

Slaby, Jan (2007). Affective intentionality and the feeling body. Phenomenology and the Cognitive Sciences 2007. Neatherlands: Springer Science, 429–440.

Slaby, Jan & Stephan, Achim (2008). Affective intentionality and self-consciousness. Consciousness and cognition 17/2008, 506–513.

Slaby, Jan (2012). Emotional Rationality and Feeling of Being. Teoksessa Feelings of Being Alive. Eds. Joerg Fingerhut & Sabine Marienberg. Boston: Hubert & Co, 24–55.

Slaby, Jan & Wünscher, Philipp (2014). Emotion and Agency. Teoksessa Emotion and Value. ed. S. Roeser and C. Todd. Oxford: Oxford University Press, 212–228.

Smith, Nicholas H. (2002). Charles Taylor. Meaning, Morals and Modernity. Cambridge: Blackwell.

Strawson, Peter F. (2008). Freedom and resentment and other essays. London: Routledge.

Tappolet, Christine (2012). Emotions, Perceptions and Emotional Illusion. Teoksessa Perceptual Illusions: Philosophical and Psychological Essays. ed. Calabi Clotilde. UK: Palgrave Macmillan, 205–224.

Tappolet, Christine (2016). Emotions, values and Agency. Oxford: Oxford University Press.

Taylor, Charles (1985). Human Agency and Language: Philosophical Papers 1. Cambridge: University Press.

Taylor, Charles (1995). Autenttisuuden etiikka. Helsinki: Gaudeamus.

Taylor, Charles (2001). Sources of the Self. The Making of the Modern Identity. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.